

Дніпровський гуманітарний університет

*Присвячується 20-річчю
ВНПЗ «Дніпровський
гуманітарний університет»*

СУЧАСНА ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПРИВАТНИЙ ЗАКЛАД
«ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

*Присвячується 20-річчю
ВНПЗ «Дніпровський
гуманітарний університет»*

СУЧАСНА ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

**Дніпро
2023**

УДК 81'1(477)

ББК 81'2 УКР

С 91

*Ухвалено до друку Науково-методичною радою Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»
(протокол № 4 від 22 грудня 2022 р.)*

*Ухвалено до друку Вченою радою Вищого навчального приватного закладу «Дніпровський гуманітарний університет»
(протокол № 5 від 02.02.2023 р.)*

Сучасна прикладна лінгвістика. Збірник наукових праць. Дніпро: ВНПЗ «ДГУ», 2023. 193 с.

(в авторській редакції)

У збірник увійшли наукові дослідження, які були оприлюднені на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні погляди на прикладну лінгвістику» (09 листопада 2022 року). Тематика статей охоплює актуальні питання щодо розвитку та становлення прикладної лінгвістики.

Матеріали наукових досліджень можуть бути використані у практичній діяльності фахівців вказаних напрямів діяльності та у навчальному і виховному процесах закладів освіти.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Лежнева Тетяна Миколаївна – кандидат юридичних наук, доцент, проректор ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Черноп'ятов Станіслав Володимирович – кандидат юридичних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Поповський Анатолій Михайлович – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Крашеніннікова Тетяна Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Холод Ірина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Мірошник Андрій Дмитрович – фахівець з міжнародних зв'язків Відділу організації наукової роботи, міжнародних зв'язків та академічної мобільності ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

ISBN 978-966-981-840-9

(Вищий навчальний приватний заклад «Дніпровський гуманітарний університет»)

© Автори, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
Агарков О. Психолінгвістика як технологія вивчення іноземної мови в студентському середовищі	5
Андрішко О. Графіксація і тмезис у контексті лексико-синтаксичного словотворення	14
Бердо Р. Огляд програмного забезпечення в галузі лінгвістики	23
Bondarenko V., Zhura K. Law and language	29
Варакута М. Когнітивістика та основи лінгвістичних знань	38
Виноградов Г. Середньовічна християнська лінгвістика як сегмент християнської теології	45
Запотічна Р. Особливості організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей у процесі навчання іноземної мови	52
Карітон А. Analysis of software providing translation services	59
Корсунська В. Казкотерапія як метод корегування емоційної реальності	67
Крашеніннікова Т. Мова як історична категорія в сучасному світі	77
Кривуля В. Використання інноваційних методів навчання у вищій школі	83
Кузьменко В., Негодченко О. Зміст філософських основ навчання у християнській середньовічній культурі	91
Мосейко А. Особливості термінології у адміністративному праві на прикладі формування термінології майбутнього кодексу України про адміністративні правопорушення	108
Підвисоцька Г. Usage of modern teaching methods in the process Educational activities in higher education establishments of Ukraine	116
Поповський А. Злочинне клятвозрадництво	123
Руколянська Н. Структурно-семантичні особливості залучених термінів текстів українського кримінального процесуального права	139
Сімович О. Вербальний символ ворон (ворона) / гавран у фрагменті мовно-фольклорної картини світу українців	147
Сковронська І. Дистрибутивні зв'язки сталих словосполучень публіцистичного мовлення	157
Федишин О. Оптимізація процесу інтенсивного навчання іноземній мові у ЗВУ	167
Холод І. Інноваційні підходи у методиці навчання англійської мови професійного спрямування	174
Худавердієва В. Інноваційні методи навчання у вищих навчальних закладах як засіб реалізації інтерактивної моделі освіти	181
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	191

ПЕРЕДМОВА

Прикладна лінгвістика – це галузь мовознавства, орієнтована на практичне застосування здобутків теорії мови в різних напрямках людської діяльності, пов'язаних із використанням мови. Прикладні проблеми поставали перед мовознавством від самого початку його зародження та спрямовані на оптимізацію функцій мови – від формування і підтримування традиції читання та розуміння сакральних текстів до забезпечення й активізації міжнародних контактів.

Сучасна система лінгвістичних наук охоплює класичну теоретичну лінгвістику, де основні напрями вивчення пов'язані з розглядом фонології, морфології, синтаксису, семантики лексичної, до складу яких сучасні науково-лінгвістичні парадигми додали когнітивну лінгвістику, функційну лінгвістику і генеративну лінгвістику; дескриптивну лінгвістику, що містить антропологічну лінгвістику, еволюційну лінгвістику (порівняльно-історичне мовознавство, етимологія), фонетику і соціолінгвістику, а прикладна лінгвістика – це комп'ютерна лінгвістика, математична лінгвістика, судова лінгвістика, юридична лінгвістика, методики викладання і вивчення мови, прескриптивна лінгвістика, нейролінгвістика, психолінгвістика, етнолінгвістика, стилістика тощо.

Кафедра міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін на базі ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет» створила науковий майданчик із обговорення питань щодо «Сучасних поглядів на прикладну лінгвістику».

09 листопада 2022 року відбулася Всеукраїнська науково-практична конференція. За результатами заходу підготовлено збірник наукових статей. Тематика оприлюднених досліджень охопила актуальні питання: юридичної лінгвістики, психолінгвістики, комп'ютерної лінгвістики, соціолінгвістики, етнолінгвістики, а також проблем розвитку та функціонування мов у поліетнічному та полікультурному просторі та інноваційних підходів у методиці навчання та виховання вищої школи.

Наукова спільнота університету і кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін вдячна всім учасникам за підтримку нашої конференції.

ПСИХОЛІНГВІСТИКА ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Олег АГАРКОВ

*професор кафедри психології ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»,
доктор політичних наук, професор*

У статті доведено, що до основних факторів, які впливають на якість вивчення мов студентами, можна віднести: інтелект; здібності; стиль навчання; риси особистості; внутрішню та зовнішню мотивацію; соціокультурні та статусні особливості; вік. Не менше значення у вивченні мови студентами мають наступні навички: навички аудіювання, навички читання, навички письма, навички спілкування.

Успішність вивчення іноземної мови багато в чому залежить від того, наскільки у навчанні використовуються психолінгвістичні принципи такі, як: створення невимушеної атмосфери, стимулювання та розслаблення студентів, зручні та комфортні умови в аудиторії, подавання матеріалу у вигляді діалогу, де акцент робиться на словниковому запасі та змісті, прямому відношенні матеріалу до реального життя, практичній корисності, емоційному змісті.

Ключові слова: *сугестопедія, аудіолінгвальний метод, нейропсихолінгвістика, стиль навчання, мовна компетенція*

The author proves that IQ, talents, learning style, personality traits, internal and external motivation, sociocultural and status characteristics, and age are the key elements influencing the quality of language acquisition by students. The following abilities are equally crucial to pupils' language acquisition: communicating, reading, writing, and listening skills.

The success of learning a foreign language largely depends on the extent to which psycholinguistic principles are used in teaching, such as creating a relaxed atmosphere, stimulating and relaxing students, convenient and comfortable conditions in the classroom, presenting material in the form of a dialogue, where the emphasis is on vocabulary and content, the direct relation of the material to real life, practical usefulness, emotional content.

Keywords: *suggestopedia, audiolingual method, neuropsycholinguistics, learning style, language competence.*

У контексті глобалізації визначальним є процес комунікації між соціальними групами та особистостями, який сприяє не тільки знаходженню необхідного консенсусу між представниками різних націй та культур, а і кар'єрному розвитку особистості, набуттю soft skills. У цьому зв'язку набуває актуальності питання ефективного вивчення мов саме в студентському

середовищі. Це стає можливим при застосуванні міждисциплінарного підходу, а саме психолінгвістики.

Дуальність психолінгвістика полягає у поєднанні нею двох наук: психології та лінгвістики. Психологія вивчає розум та поведінку; лінгвістика – мову. Загалом психолінгвістику можливо визначити як науку, яка спрямована на дослідження зв'язку розуму та мови. Психолінгвістика аналізує відносини між людським розумом та мовою, оскільки досліджує процеси, що відбуваються в мозку при відтворенні та сприйнятті мови.

Певні аспекти психолінгвістики в своїх працях аналізували Ашер Дж. [2], Демірезен М. [5], Кларос М. [4], Крашен С. [7], Лайтбоун П. [8], Лозанов Г. [1], Матлін М. [10], Мафтун П. [9], Харрас К. [6], Чаєр А. [3]. Проте системного підходу щодо застосування психолінгвістичного інструментарію саме в студентському, середовище не існує.

Відповідно **метою** статті є вироблення комплексного підходу, щодо застосування психолінгвістики в студентському середовищі при вивченні мов.

Завданнями статті є: визначення факторів, що впливають на вивчення мов студентами; розкриття навичок, що сприяють вивченню мови студентами; описання психолінгвістичних принципів вивчення мови студентами.

Психолінгвістика охоплює три основні моменти: створення конструкцій, сприйняття мови та опанування мови. Створення мовних конструкцій належить до процесів, пов'язаних зі створенням та виразом значення через мову. Сприйняття мови – до процесів, пов'язаних із розумінням як письмової, так і усної мови. Опанування мови належить до процесів освоєння рідної, чи іноземної мови.

Психолінгвістика передбачає вивчення взаємозв'язку між мовою та розумом людини [9]. Інакше кажучи, психолінгвістика досліджує три важливі процеси: (1) створення мовних конструкцій, (2) розуміння мови та (3) оволодіння мовою.

Різноманітність питань, на які намагається відповісти психолінгвістика, можна звести до двох питань: (1) яке знання мови необхідне нам, щоб

використовувати мову? та (2) які когнітивні процеси беруть участь у звичайному використанні мови?

Психолінгвістика швидко розвивалася і розширилася до кількох субдисциплін [3]: теоретичної психолінгвістики, розвиваючої психолінгвістики, соціальної психолінгвістики, педагогічної психолінгвістики, нейропсихолінгвістики, експериментальної психолінгвістики, прикладної психолінгвістики.

Психолінгвістичний підхід розглядає мову та мислення як пов'язані, але цілком незалежні явища [4]. У психолінгвістичному підході індивідуальні внутрішні пізнавальні процеси активуються таким чином, що це дозволяє людині отримати доступ до зрозумілої інформації, необхідної для подальшого просування в освоєнні мови [4]. С. Крашен стверджує, що для того, щоб розуміти та вивчати мову, необхідно піддаватися впливу лінгвістичної інформації, яка трохи перевищує нинішній рівень компетенції людини, яка вивчає мову [7].

К. Харрас та А.Бачарі згадують три види методів навчання мови, які розроблені відповідно до принципів психолінгвістики: природний метод, метод повної фізичної реакції та метод сугестопедії [6].

Деякі експерти використовують термін «вивчення мови», а деякі використовують термін «оволодіння мовою». Термін «вивчення мови» використовується тому, що, на думку експертів, другу мову можна опанувати, вивчаючи мову навмисно та свідомо. Це відрізняється від рідної мови, яка засвоюється природним та несвідомим чином без формального оформлення. Термін «оволодіння мовою» використовується, бо побутує думка, що друга чи третя мова набувається формально чи неформально [3].

Певна кількість студентів вивчає нову мову швидше та легше, ніж інші. Цей факт пов'язаний із вирішальними факторами, що впливають на успіх, які значною мірою перебувають поза контролем студента. На думку, П. Лайтбоуна та Ніна С. існують фактори, що впливають на вивчення мови [8]:

1) **Інтелект.** Термін «інтелект» зазвичай використовувався для позначення виконання певних видів тестів. Ці тести часто пов'язані з успіхами в університеті, та іноді розкривають зв'язок між інтелектом та вивченням другої мови.

2) **Можливості.** Конкретні здібності, які, як вважається, визначають успіх у вивченні мови, саме «здібності до вивчення мови» (здібності швидко освоювати матеріал).

3) **Стиль навчання.** Термін «стиль навчання» використовується для опису природного, звичного та кращого для людини способу засвоєння, обробки та збереження нової інформації та навичок. Деякі студенти кажуть, що вони не можуть чогось навчитися, доки не побачать це. Такі студенти належать до групи «візуалів». Інші студенти краще сприймають інформацію через «слухові» рецептори. Є студенти, які краще сприймають інформацію через фізичну дію, таку як імітація або рольова гра, що сприятливо відбивається на процесі навчання.

4) **Риси особистості.** Дослідники стверджують, що екстраверти добре підходять для вивчення мов.

5) **Внутрішня мотивація.** Мотивація визначається двома факторами: комунікативними потребами студентів та їх ставленням до вивчення мови. Якщо студентам необхідно спілкуватись мовою у широкому діапазоні соціальних ситуацій чи реалізації професійних амбіцій, то вони усвідомлюють комунікативну цінність мови і, отже, будуть мотивовані на оволодіння нею.

6) **Зовнішня мотивація.** Викладачі також позитивно можуть впливати на мотивацію студентів у вивченні мови, якщо аудиторії – це місця, куди студентам подобається ходити, а зміст мови цікаво презентується у доброзичливій атмосфері.

7) **Культура та статус.** Є деякі свідчення того, що студенти в ситуаціях, коли їхня власна культура має нижчий статус, ніж культура, в якій вони вивчають мову, просуваються повільніше. Соціальні чинники на більш

загальному рівні можуть сприяти підвищенню мотивації, покращанню ставлення до мови й сприяти успіху у вивченні мови.

8) **Вік.** На вивчення її мови впливає вік студента. Дослідження показали, що вік відрізняє студентів у вивченні іноземної мови у певних аспектах, таких, як: фонологія, морфологія та синтаксис.

Студенти – це особистості, які завжди залучають до своєї повсякденної діяльності три галузі психології: когнітивну, афективну та психомоторну. Форми мови організуються у свідомості людини при взаємозалежному зв'язку пам'яті, сприйняття, мислення, та емоцій [5]. Психолінгвістичні підходи до вивчення мови розглядають вивчення мови як когнітивний та індивідуальний процес, в якому знання конструюється у міру того, як студент: (1) піддається впливу зрозумілої інформації, (2) йому надається можливість вести переговори та (3) отримувати зворотний зв'язок [4].

Психолінгвістичний підхід фокусується на тому, що люди знають, коли вони говорять, і як вони набувають цих знань і як ці знання використовуються. Базовим підходом теорії психолінгвістики є те, як люди вивчають мову біологічно та які трансформаційні правила дозволяють людям розуміти мову [10]. Це означає, що з вивчення мови необхідно враховувати навчання відповідне розвитку.

Психолінгвістичні теорії пояснили психічні процеси, що відбуваються в людському мозку, коли людина розмовляє та сприймає мову. Сприйняття мови включає діяльність по слуханню і читанню, тоді як розмова включає спілкування і письмо. Чотири дії називаються чотирма мовними навичками [5].

1. *Психолінгвістичний підхід та навичка аудіювання.* Дослідники-психолінгвісти вказали, що при навчанні аудіюванню необхідно долати внутрішні та зовнішні труднощі, щоб досягти висококваліфікованого слухання. Знання психолінгвістики можуть допомогти викладачеві зменшити внутрішні та зовнішні труднощі, які виникають у студентів при вивченні іноземної мови.

2. *Психолінгвістичний підхід та навички читання.* Ця теорія наголошує, що розуміння сенсу тексту, по суті, спирається на попередні знання студентів.

Викладачі повинні надавати автентичні та контекстуальні матеріали для читання, тому що, якщо студенти не будуть належним чином ознайомлюватися з автентичними матеріалами, вони можуть не побачити їхньої актуальності для реального світу.

3. *Психолінгвістичний підхід та навички письма.* Психолінгвістика допомагає зрозуміти помилки студентів під час письма. Психолінгвістичний підхід свідчить про те, що у письмі є помилки, викликані аграфією, які потрібно правильно лікувати. Психолінгвістика допомагає знайти цікаву тему для письма. Це допомагає фіксувати механічні помилки в пунктуації, та надає інструментарій для їх усунення.

4. *Психолінгвістичний підхід та навички спілкування.* Психолінгвістика пояснює, як риси особистості (інтроверсія та екстраверсія) впливають на успішність студентів у вивченні мови. Підхід до вивчення мови складається з теорій природи мови та теорій вивчення мови. Методи навчання – це конкретизація підходів до вивчення мови. Метод викладання мови може бути добре зрозумілий, якщо ясно зрозумілі його фундаментальні теорії. Фундаментальні теорії розробки методів навчання мов поділяються на дві основні теорії: теорія мови та теорія вивчення мови.

Існує три фундаментальні теоретичні погляди на розроблення методу навчання мови: структурна теорія, функціональна теорія та теорія взаємодії. Структурна теорія розглядає мову, як систему граматичних одиниць: словосполучення, речення, афікси тощо. Функціональна теорія розглядає мову з погляду її функцій, як засобу комунікації: інформаційного, емоційного, соціального. Теорія взаємодії розглядає мову як реалізації міжособистісних відносин і як здійснення соціальної угоди між індивідумом і суспільством.

Крім теорії мови, розроблення методу навчання мови також заснована на теорії вивчення мови та пов'язана з двома основними питаннями: (1) який когнітивний процес задіяний у вивченні мови, та (2) які умови необхідні для досягнення високої якості діяльності з вивчення мови. Психолінгвістика широко використовувалася як фундаментальна теорія в розробленні методу

навчання мові. Деякі методи, розроблені на основі психолінгвістичного підходу, описані в такий спосіб [6].

1. Натуральний метод. Цей метод передбачає, що вивчення мови є відтворенням того, як люди природно засвоюють свою рідну мову. Також він відкидає більш ранні методи (аудіолінгвальний метод та інші). Психолінгвістичні принципи вивчення мови з цього методу наступні:

А) Опанування мови залежить від здобуття мовних навичок у природному контексті та меншою мірою від свідомого вивчення граматичних правил.

Б) Вивчення мови – це спроба розвинути комунікативну компетентність, здатність розуміти мову носіїв мови, а носіям мови розуміти мову тих, хто вивчає без помилок, які можуть спотворити зміст.

В) Розуміння первинне, ніж інші елементи вивчення мови.

Д) Модель, що лежить в основі цього методу, є теорією п'яти елементів: (1) гіпотеза набуття та навчання, (2) гіпотеза природного порядку, (3) гіпотеза моніторингу, (4) гіпотеза зворотного зв'язку, (5) гіпотеза афективного фільтра.

Викладач має стимулювати студентів до компетентної діяльності такої, як: вирішення завдань, гри, гуманістичної афективності. Вирішення проблем призначене для навчання студентів та знаходженню ними правильної ситуаційної відповіді або вирішення завдання. Ігри розглядаються як інтерлюдії, але вони призначені для покращення мовної компетенції студентів. Гуманістична афективність призначена для залучення думок, почуттів, ідей та реакції у діяльність із вивчення мови.

2. Метод повної фізичної реакції. Психолінгвістичні принципи вивчення мови відповідно до цього методу, наступні [2]:

А) Мовна компетенція значно поліпшиться у разі залучення кінестетичної сенсорної системи вивчення мови. Це виглядає наступним чином: студентам даються висловлювання, які вимагають від них фізичного руху.

Б) Первинним є розуміння, а не відтворення промови. Студентів направляють на досягнення компетенцій розуміння, перш ніж вони

намагатимуться говорити чи писати. У зв'язку з кінестетичною теорією вважається, що існує позитивна кореляція між фізичними рухами та мовними здобутками студентів. Для цього методу потрібна простора аудиторія. В ідеалі група має складатися із 20-25 студентів.

3. **Метод сугестопедії** передбачає такі психолінгвістичні принципи вивчення мови [1]:

1. Людей можна змусити щось робити, створивши їм невимушену атмосферу. Це стимулюватиме мозкову діяльність, щоб люди легко реагували та зберігали інформацію довше.

2. Перед початком пари студентів стимулюють до розслаблення тіла та розуму, щоб розвинути гіпермнестичні здібності (суперпам'ять).

3. В аудиторії приглушене світло, зручні крісла, невимушена атмосфера та класична музика.

4. Класична програма та суворі граматичні вправи на парах відкидаються.

5. Як правило, матеріал подається у вигляді довгого діалогу. Характеристиками діалогу є: (а) акцент на словниковому запасі та змісті, (б) пряме відношення до реального життя, (в) практична корисність, (г) емоційний зміст, (д) деякі слова підкреслюються і дається фонетична транскрипція.

Кожна пара розділена на три часові інтервали. Перший – повторення попередньої теми у вигляді обговорення, ігор, замальовок, чи рольових ігор. Якщо студенти роблять якісь помилки, викладач невимушено виправляє їх, щоб зберегти позитивну атмосферу. Другий – традиційні діалоги. Третій – розслаблення студентів. Якщо говорити загалом, кожна пара ділиться на дві частини: активна діяльність і пасивна діяльність.

Отже, до основних факторів, що впливають на вивчення мов студентами, можна віднести: інтелект; можливості, здібності, які, визначають успіх у вивченні а саме, здібності швидко освоювати матеріал; стиль навчання (природний, найкращий для людини спосіб засвоєння, оброблення та збереження нової інформації та навичок), риси особистості; внутрішня (потреби студентів та їх ставленням до вивчення мови) та зовнішня мотивація (умови, які

створюються викладачем); культура та статус (соціальні чинники на більш загальному рівні можуть сприяти підвищенню мотивації, покращанню ставлення до мови й сприяти успіху у вивченні мови); вік (студенти, які вже мають міцні навички грамотності своєю рідною мовою, знаходяться в кращому становищі для ефективного вивчення нової мови, до того ж вивчення мови більш якісне, якщо здійснюється з перших курсів навчання). Не менше значення у вивченні мови студентами мають наступні навички: навички аудіювання, навички читання, навички письма, навички спілкування.

Успішність вивчення іноземної мови багато в чому залежить від того, наскільки у навчанні використовуються психолінгвістичні принципи такі як, створення невимушеної атмосфери, стимулювання та розслаблення студентів, зручні та комфортні умови в аудиторії (м'яке світло, зручні крісла, комфортна музика), подача матеріалу у вигляді довгого діалогу, де акцент робиться на словниковому запасі та змісті, прямому відношенні матеріалу до реального життя, практичній корисності, емоційному змісті, виділенні слів.

Як перспективні напрямки досліджень визначеної проблематики можуть виступати: аналіз взаємозв'язку між педагогікою тексту та психолінгвістикою, концептуалізація психолінгвістичних стратегій.

Список використаної літератури

1. Лозанов, Г. Сугестология. София: Наука и искусство, 1971. 520 с.
2. Asher J. James (1969) The Total Physical Response Approach to Second Language Learning. The modern language journal Volume 53, Issue 1, 3-17.
3. Chaer, A. Psikolinguistik: Kajian Teori. Jakarta: PT Rineka Cipta. 2015.
4. Claros, M.S.C. Psycho-linguistic and socio-cultural approaches to language learning: A never ending debate. Colombian Applied Linguistics Journal. 2008. 10(1). P. 142-154.
5. Demirezen, M. Relation between Psycholinguistic Approach and Foreign Language Learning and Teaching. Ondokuz Mayis Universitesi Fakultesi Dergisi. 2004. 17. P.26-36.
6. Harras, K. A., & Bachari, A. D. Dasar-dasar Psikolinguistik. Bandung: Universitas Pendidikan Bandung Press. 2009.
7. Krashen, S.D. The input hypothesis: Issues and implications. London. 1985.
8. Lightbown, Pats, M. and Nina, S. How Languages Are Learned. Oxford: Oxford University Press. 2006.
9. Maftoon, P., & Shakouri, N. Psycholinguistic Approach to Second Language Acquisition. The International Journal of Language Learning and Applied Linguistics World. 2012. Vol 1 (1); 1-9 ISSN: 5389-2100
10. Matlin, M.M. Cognition. New York: Ted Buchholz. 1994.

ГРАФІКАЦІЯ І ТМЕЗИС У КОНТЕКСТІ ЛЕКСИКО-СИНТАКСИЧНОГО СЛОВОТВОРЕННЯ

Олег АНДРІШКО

заступник директора з навчально-виховної роботи,
вчитель української мови КЗ «Гімназія № 6» КМР м. Кам'янське

У статті розглянуто співвідношення понять «графіксація», «тмезис» і «лексико-синтаксичне словотворення». На сьогодні в мовознавстві не існує усталених визначень цих понять, отже, є потреба порівняти їх, знайти спільне і відмінне, з'ясувати, чому в одних випадках ми говоримо про дефісацію і тмезис, а в інших, подібно оформлених на письмі, – про лексико-синтаксичний спосіб словотвору (зрощення). Показано, що співвідносні зі зрощеннями okazіonalіzmi можуть оформлюватися за допомогою різних графічних знаків: дефіса, дужок, лапок, скісної риски, апострофа, а також великої літери і не бути при цьому графодериватами, тмезисами чи іншими схожими явищами, наприклад, редуплікацією та гендіадисом. З вищезазначеного можна зробити висновок, що графічні засоби надають чимало можливостей для okazіonalіzmu, однак в одних випадках є самодостатніми способами, а в інших увиразнюють зрощення, розширюють його межі.

Ключові слова: лексико-синтаксичний словотвір, дефісація, парентезис, слешинг, квотація, апострофізація, капіталізація, тмезис.

The relationship between the ideas of «graphixation», «tmesis», and «lexical-syntactic word construction» is examined in the article. There are now no accepted definitions of these terms in linguistics, therefore it is necessary to compare them, identify similarities and differences, and determine why, in some writings, we talk about hyphenation and tmesis and, in others, about the lexicon-syntactic way of word construction (splicing). It is demonstrated that occasionalisms connected to splicing can be created using a variety of graphic symbols, including capital letters, hyphens, parentheses, quotation marks, slashes, and apostrophes, while avoiding graphoderivatives, tmesis, and other related phenomena like reduplication and gendiadis. The aforementioned information leads to the conclusion that graphic means offer numerous options for sporadic word development. Yet, in certain circumstances, they serve as self-sufficient techniques, while in others, they highlight fusion and broaden its definition.

Keywords: lexical and syntactic way of word-building, hyphenation, parenthesis, slashing, quotationing, apostrophing, capitaling, tmesis.

Невизначеність мовознавчих термінів і явищ часто може призвести до цікавих пошуків і відкриттів, показати, що можливості словотворення – безмежні й виходять далеко за звичні норми. Яскравим зразком такого «порушення» є okazіonalіzmi, у складі яких бачимо різні графічні знаки, про

що піде мова нижче. Варто зазначити, що погляд на такі okazіоналізми з точки зору лексико-синтаксичного словотворення, коли нове слово виникає на основі словосполук або речень, може багато що пояснити. Почнімо з досить звичної вже графіксації та її різновидів.

Графіксація – процес набуття лексичною одиницею нової форми за допомогою певного графічного засобу [7, с. 128].

Для графіксації характерне вживання різноманітних розділових знаків, букв різного регістру, курсиву, цифр, елементів різних мов та ін. для творення okazіоналізмів.

О. Кицан зазначає, що «для одних поетів – це просто гра, розвага, тоді як інші користуються додатковими графічними можливостями з метою поглибити зміст тексту, зашифрувати його, виводячи в інтертекстуальний дискурс» [10, с. 113], а можливо це завдяки тому, що «сьогодні з'явилася велика свобода у виборі засобів візуальної організації тексту» [10, с. 114].

У контексті лексико-синтаксичного словотвору цікаво розглянути такі різновиди графіксації як дефісація, парентезис, слешинг, квотація, апострофізація, капіталізація. Дефісація – розбиття слова на частини або склади за допомоги дефіса; парентезис – для творення нового слова використовуються дужки, слешинг – скісна риска, квотація – лапки, апострофізація – апостроф, капіталізація – велика буква.

Очевидно, під час розмежування дефісації та зрощення (голофразиса) треба зважати не лише на наявність дефіса, а й на структуру okazіоналізмів: одне слово з дефісом (дефісами) – дефісація, два чи більше слова, словосполуки, речення, поєднані в одне слово, – зрощення; порівняймо: 1. *За мною всі! В нову дорогу рвусь! / Пе- / ре- / бу- / до- / ву- / юсь!* (М. Годованець); *Трава, / Яка трава / Со-ко-ви-та!* (О. Завгородній); *життєдять / життєрух / життєбе-* / *нзин / авто / трам* (М. Семенко); *А нав-круг по-ру-ба-ні / До-си-на-ють сні, / І да-ле-ко бу-бо-ни / Кли-чуть до вій-ни* (В. Симоненко); 2) *Аж тріснуте вікно в не-Августинів град / Запони сколихне без вітру – скорше болем* (Ю. Бедрик); *Схоже, це українська карма – бігти навздогін світовим*

подіям замість того, щоб їх ініціювати, тоді як саме така спільнота як наша, **спільнота-у-формуванні**, мала б продукувати нові сенси і магістральні сюжети (Т. Гаврилів); *І схотілось – ото але! – / З порцеляни й нам попоїсти, / Трошки в золоті походить, / Трошки діток зростить-не-для-кулі...* (О. Забужко); *Станіслава Бондаренка за його «ні-на-що-не-схо-жість» полюбив би й сам Нобель* (А. Цвід).

Іноді поєднуються речення (період) або голофразис і дефісація: **«у-за-скле-ній-дни-ні-бе-зод-ні-не-злій-не-зло-віс-ній-без-мов-ній-і-звич-ній-за-світ-ить-ся – б а ч и ш – м е н е ?...»** – пише своїх романів страждає теж мені (К. Москалець); **«...і спалахи запальнички, моментальні знімки твоїх персів, т-в-о-ї-х-з-а-п-л-ю-щ-е-н-и-х-в-і-д-н-а-с-о-л-о-д-и-о-ч-е-й»** (К. Москалець).

Такі оказіоналізми насамперед створені з метою мовної гри, а не змісту. Однак зрідка цей художній прийом допомагає передати особливості мовлення персонажа: *«Губи її тяжко рухаються: я-лі-та-ю-ча-го-ло-ва»* (В. Неборак).

Рідкісне поєднання голофразису, аббревіації й дефісації теж буде зрощенням: *[...] тепер живаго-А.-татусь* займався переобладнанням арени для потреб велелюдних рок-концертів [...] (Ю. Іздрик).

Одночасно в одному творі деякі слова можуть бути утворені графіксацією, а деякі – зрощенням, що надає оказіоналізму подвійного значення. Графіксація найчастіше створює кілька слів з одного, а зрощення – завжди навпаки. Наприклад, те, що в наведеному далі прикладі слово «про-мене-вість» – саме зрощення, а не дефісація, може свідчити й назва збірки того ж автора **«ПРОменеВІСТЬ»: при-най-мні / де-в'яно- / сто-істотою / про-мене-вістю / кар-коло-мною / о-гро-мною / і-скро-мною / син-так-тично онімію** (Н. Гончар).

Близьким до графіксації явищем є також редуплікація – подвоєння основи чи цілого слова (звісно ж, із використанням дефіса). Проте як розцінювати випадок, коли одного повтору не достатньо, бо цих повторів – двісті вісім? Разом із дефісами – це вісімсот тридцять один знак: *Чудово ж бо знав лейтенант Х., що роман у полковника з Оттлою, що всі-всі-всі-всі-всі-всі-всі-*

реальності; Зрештою, він чесно повідомить ще в пролозі, що жертва експерименту з деконструкції в цій книжці тільки одна – і то він, роз(/о)повідач (годинник чомусь тут не врахують); Такими були умови видавця чи **авторит(етн/арн)а** порада редактора.

Під час процесу слешингу нове слово утворюється за допомоги скісної rischi (слеша): Тільки тут не «Правда» чи, там, Грушевський який-небудь, а вихідні дані особи, яка тебе цікавить, – Довган Олена Амброзіївна, рік народження – 1920, місце народження – **Лемберг/Львув/Львов/Львів**, рік смерті – 1947, місце смерті – а ось за цим ми, мовляв, усіки-пусіки, до вас і прийшли... (О. Забужко); **1. СТЕПЕНЬ і ПСЕВДО підхорунжа Рома/перекреслено/Дзвіня** (О. Забужко); **Табу/заборону/відсутність побачити легше** (Г. Улюра).

Іноді структура таких okazіоналізмів містить як українсько-, так і іншомовні елементи: **БЕЗ НАЗВИ/Untitled/Ohne Titel/Sans titre** (О. Забужко).

Слешинг стає заміною парентезису, але так само визначальною лишається багатозначність: *Невже оте все святе пригадування було лише маячнею або, м'якше, **фантаз/м/уванням** юного надвразливця?* (К. Москалець).

Okazіоналізм можна утворити з допомогою дефісації, слешингу і тмезису: *Дванадцятирічний Ганс Томас і його **батько-майже/трішки-алкоголік** подорожують Європою* (Г. Улюра).

Рідкісним є поєднання одночасно зрощення, парентезису, слешингу і дефісації: *Три частини – з приблизно зрозумілою семантичною навантаженістю (**Катівня/Пекло-Виноградник/Чистилище-Дім/Рай**), але які за назви мають провідні образи передостанніх віршів кожного розділу* (Є. Стасіневич).

Квотація: лапки увиразнюють, виокремлюють важливі слова в реченні, на яких варто зосередити увагу; зазвичай присутнє узагальнювальне слово: *Колись дуже давно він служив в американській армії, був піхотинцем-розвідником, потім потрапив у полон і став свідком пекельного бомбардування [бомбування] німецького міста Дрездена, яке свого часу називали*

«Флоренцією-на-Ельбі» (Т. Гаврилів); *Не розуміла – попри те, що лабораторно студіювала, серед іншого, й психіатрію, і вже бачила під час лікарняної практики своїх перших душевнохворих – із таким самим заксленим поглядом і моторошнуватенькою багатозначною посмішечкою «я-вас-усіх-наскрізь-бачу», які в моїх «Меркуціо» з'являлися на стадії, коли доза влитого всередину алкоголю змушувала їх замовкати й підозріло бліднути*(О. Забужко); *Працівники добротних компаній чудово знають, що бренд має спілкуватися (поводитися) з клієнтами, наче людина, peer-to-peer, а не в форматі «я-начальник-ти-дурень» чи «я-бренд-а-ти-ніщо»*(Н. Заноз).

Але звернімо увагу, наприклад, на заголовок відомого роману М. Йогансена «Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки прекрасної Альчести у Слобожанську Швайцарію». Чи можна такі довгі назви розуміти як зрощення/квотацію, як одне слово? На користь цього слугують два аргументи: 1. Для заголовків є узагальнювальне, уточнювальне значення, тут: «роман»; 2. Нічим, окрім довжини і кількості складників, вони не відрізняються від однослівних, і позначають такі самі явища (культуроніми, ергоніми тощо). Але аргументи проти: 1. Такі утворення сприймаються як *текст*, а не *слово*, ні на слух, ні візуально; 2. Вони не є okazіоналізмами.

Певно, якоюсь мірою ці слова можна називати зрощеннями, але потрібні додаткові мовознавчі дослідження. Оскільки назва вірша «Заповіт» Т. Шевченка походить від слова «заповіт», тут маємо справу з лексико-семантичним словотворенням; цей факт важливий і для заголовків на зразок роману М. Йогансена.

Під час процесу апострофізації графічний знак (апостроф) ужито у невластивій для нього ролі і в нетиповому розташуванні у слові. Для зрощення це явище не характерне, однак приклади все ж є: *гончарик був хвоцем / життя йому не вийшло / на віщо в тих / ще **вн'ім** доспіє / ваше вчення* (Н. Гончар). Навряд чи автор уклав у цей okazіоналізм багато змісту; все тут ґрунтується на мовній грі.

Капіталізація, тобто творення нового слова з допомогою великих літер, теж іноді характерне для зрощень: *Вона поворушила губами, несвідомо шукаючи твердих, певних слів, котрі поставили б так нагло зсунутий світ на місце, тупо здаючи собі справу, що слово «свобода» нічого не означає, крім цієї раптової* *порожнечі*
СВОБОДАСВОБОДАСВОБОДАСВОБОДАСВОБОДАСВОБОДА-СВОБО, – і тут звідкись долинув владний позов, тяжкий стиск внизу живота, ох, це таки мій живіт(О. Забужко).

Отже, для зрощень дефіс, дужки, скісна риска, лапки, апостроф, велика літера є допоміжними засобами творення, що не унеможлиблює функціонування графіксації та її різновидів (дефісація, парентезис, слешинг, квотація, апострофізація) як самостійних способів словотвору.

Так само невизначеність панує і щодо тмезису.

К. Браун і Дж. Міллер у «Кембриджському лінгвістичному словникові» зазначають, що тмезис – це поділ слова шляхом вставки іншого слова [2, с. 442]. К. Багіч розширює межі явища і вказує, що це – стилістична фігура, яка полягає в розбитті складного (або сталого) виразу шляхом вставки одного або кількох слів між його компонентами [1, с. 320]. Характерним для тмезису є експресивна функція, хоча Е. Маттієлло зараховує експресивну складову до ознак інфіксації, тоді як традиційний тмезис має більшу варіативність вставок [5, с. 188]. Загалом тмезис – явище не нове, а відоме вже в давньогрецькій мові.

У мовознавстві поки не існує загальноприйнятої назви для цього явища в контексті словотворення; зазвичай його характеризують як власне тмезис (В. Бонджолова, Г. Бусман, Д. Гайданка, Г. Глюк, Ж. Колоїз, Р. Конрад, Д. Мазурик, Е. Маттієлло, П. Пенев, М. Рьодель), інтрузію (О. Харченко), явище з ознаками інфіксації (І. Маркович), власне інфіксацію (А. Ю), синтаксичне вставлення (Е. Маттієлло), експлетивну деривацію (І. Гегедуш), експлетивний інфікс (О. Барановська), діакопу (Дж. МакМіллан, І. Гегедуш). О. Харченко також зазначає, що іноді такий прийом називають «tumbagumba»

від назви австралійського міста чи поеми «TumbaBloodyRumba» Джона О'Градї [13, с. 204].

І. Ілієв та М. Георгієва вказують, що тмезис є характерним для всіх слов'янських мов [9, с. 30]; попри це, про значне його поширення порівняно, наприклад, з англійською, говорити не варто [3, с. 204; 4, с. 222; 6, с. 98; 12, с. 207]. Явище тмезису можна бачити в таких сполуках: *ні з ким, будь із яким* тощо, однак нас цікавлять складніші конструкції з огляду на співвідношення зі зрощенням.

Афіксальний тмезис – вставка всередину слова певного афікса: *Бо часто те, що трапляє в поле зору, хочеться **не(на)видіти*** (Н. Заноз); *Кожен прагне по-своєму **пере(про)жити** чуже життя* (Г. Улюра); *Їм заочно протистоять ті, хто прикрашує дійсність, та **перфекціоніст(к)и*** (Н. Заноз).

У цих випадках завдяки грі слів маємо подвійне прочитання залежно від змісту та читацького трактування. Проте якщо в перших двох оказіоналізмах усередину слова додано префікси (прийменники) *на, про*, то в третьому зразку, по суті, додано суфікс *-к-*, що змінює рід цього слова.

Лексичний тмезис – вставка всередину слова іншого самостійного слова: *Коли **Настуся-Вже-В-Гуссі** наставляє на мене (на мене!) свого розтуленого мокрого дзьобика, мені страшенно кортить співчутливо спитати, чи в неї часом не гайморит* (О. Забужко).

Синтаксичний тмезис – вставка словосполучення чи речення: *[...] вичавила-таки тоді з нього, хоч якого задубіло-відпорного на всякі **розпити-лаціння-сюсю-пусю-ну-скажи-мені-жебоніння**, – скупку, пунктиром історію [...] (О. Забужко); Додав «стильності» і нових інтерпретацій давно відомих подій (штибу «Демонів да Вінчі»), прошив це все надсучасним саундреком (як було у База Лурманна) і взяв на головну роль **Лорі-хоч-з-лиця-воду-пий-Девідсона**» (Є. Стасіневич).*

Іноді такі оказіоналізми творяться за допомоги афоризму: *Дієго «рука Бога» **Марадона** поставив путіна в ряд з іншими диктаторами* (24tv.ua, 03.07.17) чи назви літературного твору в ролі речення: *Віан – він же **Вернон-«Я***

прийду плюнути на ваші могили»-Саліван, – пожив мало, встиг багато, а говорять і б'ються довкола нього ще більше (Є. Стасіневич).

Постає логічне питання: а чи справді варто виділяти вищевказані оказіоналізми як ті, що утворені способом тмезису? За своєю природою ці лексеми мають ознаки зрощення (утворення слова на основі словосполук чи речень; структура новотвору залишається без змін порівняно з початковим матеріалом; складна, кількадементна структура тощо). На нашу думку, правильно якщо вже вважати тмезис окремим способом словотвору, то лише у випадках, не співвідносних із голофразисом; інакше варто вважати його допоміжним засобом утворення голофрастичних конструкцій, як і графікацію.

Список використаної літератури

1. Bagić K. Rječnik Stilskih Figura. Zagreb : Školska knjiga, 2012. 358 s.
2. Brown K., Miller J. The Cambridge Dictionary of Linguistics. Cambridge University Press. 2013. 494 p.
3. Lewinski P. Struktura slova jako figura. *Jezyk a Kultura*. Tom 25 (2015). S. 201-213.
4. Marković I. Tri nehrvatske tvorbe : infiksacija, reduplikacija, fuzija. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*. 35. 2009. S. 217-241.
5. Mattiello E. Extra-grammatical Morphology in English : Abbreviations, Blends, Reduplicatives and Related Phenomena. Berlin, Boston : De Gruyter Mouton, 2013. 340 p.
6. Pokrywka W. Heksametr Klonowica w poemacie «Victoria Deorum» (ks. XXXI-XXXV) a utwory heksametryczne Dantyszka i Sarbiewskiego : analiza porównawcza. *Roczniki Humanistyczne*. Tom XLI, zeszyt 3. 1993. S. 97-103.
7. Гармаш О. Роль формотвору у поповненні словникового складу англійської мови. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. (27). 2006. С. 125-130.
8. Гришко Ю. Фоностилестичний ефект оказіонального гендіадісу в українському поетичному дискурсі ХХ-ХХІ століть. *Мова : класичне – модерне – постмодерне*. 2019. Випуск 5. С. 63-72.
9. Илиев И., Георгиева М.. Архаични предложни употреби на отрицателни местоимения и наречия в източнородопсикте български говори. *Orbis Linguarum*. Vol. 15, Issue 2. 2017. С. 30-34.
10. Кицан О. Графіка сучасної поезії (на прикладі збірки М. Шунь «БІЯС»). *Волинь філологічна : текст і контекст. Лінгвостилістика ХХІ століття: стан і перспективи*. 2014. С. 113-124.
11. Колоїз Ж. Неузуальне словотворення: [монографія]. Кривий Ріг : НПП Астерікс, 2015. 156 с.
12. Пенев П. Ст. Остатъци от явлението тмезис в българския и чешкия език. *Славянските езици отблизо*. Сборник в чест на 70-годишнината на доц. Янко Бъчваров. София, 2013. С. 206-211.
13. Харченко О. Комічні неологізми в американських кінокомедіях. *Вісник ЛНУ ім. Тараса Шевченка*. № 13 (200), Ч. II. 2010.

ОГЛЯД ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ГАЛУЗІ ЛІНГВІСТИКИ

Рімма БЕРДО

старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Стаття присвячена дослідженню можливостей розповсюдженого сучасного лінгвістичного програмного забезпечення. Сформульовані основні рекомендації по вибору професіональних, універсальних та спеціалізованих засобів комп'ютерної лінгвістики.

Ключові слова: *лінгвістичне програмне забезпечення, комп'ютерна лінгвістика, електронні словники, програми перевірки орфографії, системи автоматичного перекладу.*

The article is devoted to the study of the possibilities of widely spread modern linguistic software. Basic recommendations for choosing professional, universal, and specialized tools of computer linguistics are formulated.

Keywords: *linguistics software, computer linguistics, electronic dictionaries, spelling checkers, automatic translation systems.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Зростання попиту на нові знання з різних галузей науки і техніки зумовили широке залучення та використання, особливо у дослідженні мов, новітніх інформаційно-комунікаційних технологій та засобів. Програмне забезпечення в галузі лінгвістики необхідне як і для створення та редагування документів, презентацій, здійснення ефективного пошуку інформації в мережі Інтернет, так і для роботи з електронними словниками та базами даних, для виконання автоматизованого перекладу. Перед впровадженими в лінгвістику інформаційними технологіями ставлять ряд функцій: перетворення, збереження, передавання, вимірювання та використання інформації; вибір засобів для оформлення інформації; відображення в оформленні інформації додаткового змісту. Саме засоби лінгвістики роблять можливим діалог користувача з комп'ютером. Без мовних засобів комп'ютерне обладнання – це просто апаратний комплекс, набір пристроїв, а от лінгвістичні засоби роблять комп'ютерну техніку «інтелектуальною». Лінгвістиці належить вирішальна роль у налагодженні «взаєморозуміння» між персональним комп'ютером і користувачем.

Для оптимізації комунікації користувача з програмним забезпеченням нестримно збільшується кількість комп'ютеризованих пропозицій співпраці. У статті розглянуто основні типи лінгвістичного програмного забезпечення доступного на ринку.

Аналіз досліджень. Напрямок, що вивчає лінгвістичні основи інформатики та всі аспекти зв'язку мови та мислення в комп'ютерному середовищі за допомогою комп'ютерних програм називається комп'ютерною лінгвістикою [1, с. 35]. Витоки комп'ютерної лінгвістики досягають дослідження американського лінгвіста Н. Хомського з формалізації структури природної мови, до перших експериментів із машинного перекладу, виконаних програмістами і математиками, а також до розроблених в області штучного інтелекту перших програм розуміння природної мови. Питанням впровадження комп'ютеризованих засобів до опрацювання людської мови займалися С. О. Шереметьєва, Н. Ю. Дюмін [4]. Також, дотично цю проблему вивчали Б. Н. Судаков, М. В. Іванова [3], В. Стівенс, С. Спърлінг, Д. Лорітц, Р. Кеннер, Д. Еслін, М. Бреннан [5] та інші.

С. В. Петрасова та Н. Ф. Хайрова [2, с.36] рекомендують обирати інструменти комп'ютерної лінгвістики відповідно до прикладних завдань: машинний переклад; інформаційний пошук; реферування тексту; анотування тексту; класифікація і кластеризація текстів; витяг інформації з текстів; виділення думок і аналіз тональності текстів; підтримка природно-мовного діалогу; автоматизація підготовки та редагування текстів; автоматична генерація текстів; розпізнавання і синтез мовлення.

Є.А. Карпіловська пропонує підбирати інформаційно-комунікаційну технологію, враховуючи роль кожного із завдань у розрізі складника мовознавства чи систем штучного інтелекту [1, с. 13].

Перед інформаційними технологіями в лінгвістиці постають наступні завдання: створення систем автоматичного перекладу; створення систем штучного перекладу; розроблення електронних словників; створення систем автоматичного анотування та реферування текстів; створення систем

породження текстів. Вирішення кожного завдання потребує відповідного підбору програмного забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Комп'ютерна лінгвістика показує результати в різних сферах застосування автоматичного оброблення та аналізу тексту. Вибір певного програмного забезпечення залежить від типів лінгвістичних моделей. По функціональності лінгвістичне програмне забезпечення можна розділити на групи: електронні словники; програми перевірки орфографії (спелчекери); програми перевірки граматики, часто вони є в складі спелчекерів; системи автоматичного/машинного (перекладає тільки комп'ютерна програма) і автоматизованого (за участю людини) перекладу; генератори тексту, переважно системи штучного інтелекту, які за певними алгоритмами створюють тексти; програми розпізнавання мовлення; програми розмічення/розмітки/маркування текстів і створення лінгвістичних корпусів.

Охарактеризуємо найпопулярніші та функціонально повні програмні продукти відповідно до зазначених груп.

Електронні словники – Вікісловник, GoldenDict, Stardict, dict, leksika тощо.

Вікісловник [7] – це багатомовний веб-проект для створення безкоштовного словника термінів (включаючи слова, фрази, прислів'я, лінгвістичні реконструкції тощо) у всіх природних мовах і в ряді штучних мов. Ці записи можуть містити визначення, зображення для ілюстрації, вимову, етимологію, флексії, приклади вживання, цитати, пов'язані терміни та переклади термінів на інші мови. Він спільно редагується через технологію Вікі. Його назва є комбінацією слів *wiki* та *dictionary*. Він доступний 186 мовами. Особливістю Вікісловника є те, що користувачі, які мають доступ до веб-сайту, можуть створювати та редагувати записи.

Оскільки Вікісловник не обмежений розміром для друку, більшість мовних видань Вікісловника містять визначення та переклади термінів із багатьох мов, а деякі видання пропонують додаткову інформацію, яку зазвичай можна знайти в тезаурусах.

GoldenDict [8] – це безкоштовна словникова програма з відкритим кодом, яка надає переклади слів і фраз різними мовами. Він дозволяє використовувати кілька популярних форматів файлів словників одночасно і без конвертації.

Основні можливості платформи: використання WebKit для точного представлення статей із усім форматуванням, кольорами, зображеннями та посиланнями; підтримка кількох форматів файлів словників (файли .BGL із зображеннями та ресурсами, файли .ifo/.dict/.idx/.syn, файли словників .index/.dict); підтримка Вікіпедії, Вікісловника або будь-яких інших сайтів на основі MediaWiki для виконання пошуку; можливість використовувати довільні веб-сайти як словники за допомогою шаблонів URL-адрес; можливість запускати довільні зовнішні програми для відтворення аудіо або створення вмісту (перетворення тексту в мовлення, сторінки довідок тощо); морфологічна система на основі Hunspell, яка використовується для формування коренів слів і підказок написання; можливість індексувати довільні каталоги з аудіофайлами для пошуку вимови; функція спливаючого вікна сканування; підтримка глобальних гарячих клавіш; працює на будь-якій операційній системі: Linux/X11 і Windows; безкоштовне програмне забезпечення.

StarDict [10] – безкоштовний графічна програма, здатна, окрім власне перекладу, озвучувати слова, використовувати нечіткі запити і шаблони, здійснювати пошук в онлайн-словниках. Деякі її можливості: пошук за шаблоном; можна вводити слова, що містять «*» та «?» як шаблони; можна користуватися «нечітким запитом»; він використовує алгоритм Левенштейна для підрахунку схожості двох слів, і видає слова, які найбільш підходять введеному запиту; повнотекстовий пошук призначений для пошуку слова в словнику без допомоги індексу, це дозволяє шукати збіги в текстах статей; сканування виділення, переклад відображається у вікні, що спливає; виключення непотрібних словників, а також установка порядку їх використання при запиті; пошук в Інтернеті словникових статей у різних онлайн-словниках; за наявності звукових записів словник може вимовляти слова.

Програми перевірки орфографії – MS Word, ispell, aspell, myspell, Grammarly та інші.

Aspell [6] – це безкоштовна програма перевірки орфографії. Її можна використовувати або як бібліотеку, або як незалежну перевірку правопису. Її головною особливістю є те, що він краще інших засобів перевірки орфографії для англійської мови пропонує можливі заміни слова з помилками. Програма може легко перевіряти документи в кодуванні UTF-8 без використання спеціального словника. Наявна підтримка використання кількох словників одночасно та інтелектуальна обробка особистих словників.

Grammarly [11] – українська онлайн-платформа на основі штучного інтелекту для допомоги у спілкуванні англійською мовою. Grammarly підвищує якість письмового спілкування, пропонує рекомендації щодо правильності (граматика та механіки письма), чіткості (стислість та зрозумілість), захопливості (словниковий запас та розмаїття) та тону повідомлення (формальність, ввічливість і впевненість).

Продукт Grammarly доступний як вебредактор, як додаток для Windows і Mac, як браузерне розширення для більшості популярних браузерів, як додаток для iPad, як мобільна клавіатура (iOS, Android) та надбудова для Microsoft Office.

Системи автоматичного/машинного перекладу – Google Перекладач, Trados, OmegaT, Wordfast та ін.

Trados Studio [12] – це програмне забезпечення для перекладу, яке пропонує повне централізоване середовище перекладу для редагування, перегляду та керування проєктами перекладу та термінологією – як офлайн у інструменті для робочого столу, так і онлайн у хмарі. Продукти Trados є лідером ринку у наданні програмного забезпечення для перекладу серед перекладачів-фрілансерів, постачальникам мовних послуг, корпоративних мовних відділів, наукових установ та навчальних закладів.

OmegaT [9] – безкоштовне програмне забезпечення автоматизованого перекладу. Призначена для професійних перекладачів.

Його функції включають налаштування сегментації за допомогою регулярних виразів, пам'ять перекладів із нечітким зіставленням і розповсюдженням збігів, зіставлення глосарію, зіставлення словника, пошук у пам'яті перекладів і довідкових матеріалів, а також вбудовану перевірку орфографії за допомогою орфографічних словників Hunspell.

Програма працює на операційних системах Linux, macOS, Microsoft Windows, Solaris. Доступна 27 мовами.

Wordfast [13] – сімейство програм, що виконують автоматизований переклад, що підтримують пам'ять перекладів. Подібно до інших програм цього класу, дозволяє виконувати сегментацію вихідного тексту на основі регулярних виразів, використовувати точні та неточні відповідності з уже переведеними фрагментами, створювати та використовувати глосарії термінів, вирівнювати раніше виконані переклади із завантаженням у базу даних перекладів, шукати контексти у базах даних перекладів, працювати з ключовими словами тощо.

Генератори тексту, програми розпізнавання мовлення та програми розмічення/розмітки/маркування текстів і створення лінгвістичних корпусів детально не розглядаємо в зв'язку з їх великою кількістю та їх часто розробляють знавці з комп'ютерної лінгвістики під певні задачі.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Обираючи лінгвістичне програмне забезпечення необхідно дати відповіді на питання: з якою лінгвістичною моделлю необхідно працювати; яку задачу повинно допомогти вирішити програмне забезпечення; на якому пристрої (комп'ютер чи планшет/смартфон) ви будете опрацьовувати матеріал; яка у вас операційна система. Адже більшість із сучасних програм можуть вирішувати декілька задач, як то переклад, словник та розпізнання мови.

Даний матеріал доцільно сприймати як «часовий зріз» на теперішній стан, тому що інформаційні технології та їх складові частини розвиваються невпинно та стрімко. Більшість програмних засобів є безкоштовними або з доступним пробним періодом. Це дозволяє користувачу зробити впевнений вибір або

змінити програму, якщо змінилися задачі їх експлуатації. У якості перспективних досліджень – отримання основних критеріїв ефективності для вибору оптимального програмного забезпечення відповідно до функцій конкретного наукового дослідження.

Список використаної літератури

1. Карпіловська Є. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика : підручник. Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2006. 188 с.
2. Петрасова С. В., Хайрова Н. Ф. Сучасні інформаційні технології в лінгвістиці : навч. посіб. Харків : ФОП Панов А.М., 2020. 124 с.
3. Судаков Б. Н., Іванова М. В. Методика розробки лінгвістичного забезпечення експертної системи. *Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПИ»*. 2013. Т. 19 (992), Інформатика і моделювання. С. 153–159.
4. Шереметьєва С. О., Дюмін Н. Ю. Про універсальну платформу лінгвістичного програмного забезпечення. *Вісник ЮУрДУ*. 2008. Т. 16 (116). С. 60–64.
5. New Ideas in Software Development for Linguistics and Language Learning / V. Stevens та ін. *CALICO Journal*. 1986. Vol. 4, Number 1. С. 15–26. URL: https://calico.org/html/article_332.pdf.
6. URL: <http://aspell.net/>
7. URL: <https://cutt.ly/YN3qyiu>
8. URL: <http://goldendict.org/>
9. URL: <http://omegat.org/>
10. URL: https://stardict-4.sourceforge.net/index_en.php
11. URL: <https://www.grammarly.com/>
12. URL: <https://www.trados.com/>
13. URL: <https://www.wordfast.net/>

LAW AND LANGUAGE

Viktoriiia BONDARENKO

*Associate Professor of the Department of Foreign Languages
and the Culture of Professional Communication of Faculty 2 of the Institute for the
Training of Specialists for the National Police Units,
Lviv State University of Internal Affairs,
PhD in Law, Associate Professor*

Kyrylo ZHURA

*1st year holder of the Master degree, Institute of Law,
Lviv State University of Internal Affairs*

Функція мови є подвійною: передавати емоції та передавати інформацію. Читання, письмо, а також мислення передбачають відповідний процес організації, розвитку, логічного аналізу та вираження. У кожній сфері життя ефективно спілкування сприяє знанням, вдосконаленню та успіху. Більше того, це особливо актуально в юридичній професії, де слова самі по собі є робочим інструментом.

Тому теоретики права намагалися побудувати теорії значення юридичної мови та теорії тлумачення права на основі специфічних особливостей права, правових систем та використання мови в правотворенні.

Ключові слова: *прагматика, юридичне письмо, юридичні терміни, навички, розуміння, тлумачення, аналіз.*

The function of language is twofold, to communicate emotions and to give information. Reading, writing as well as thinking involve the similar process of organization, development, logical analysis, and expression. In every field of life, effective communication brings knowledge, improvement, and success. Moreover, this is particularly true in the case of the legal profession where the words in themselves are the tools of the trade.

Therefore, legal theorists have tried to construct theories of the meaning of legal language, and theories of legal interpretation, based on specific features of law, legal systems, and the use of language in making law.

Keywords: *pragmatics, legal writing, legal terms, skills, understanding, interpretation, analysis.*

Words are the essential tools of the law. In the study of law, language has great importance; cases turn on the meaning that judges ascribe to words, and lawyers must use the right words to enact the wishes of their clients. It has been said that you will be learning a new language when you study law, but it is a bit more complicated. There are at least four ways in which you encounter the vocabulary of law.

First, and most obviously, you will be learning new words that you probably have not encountered before. These words and phrases have meaning only as legal terms. Words or phrases such as *res judicata*, *impleader*, *executory interest* and, oblige students to acquire some new vocabulary. Learning the meaning of these words is essential to understand any case or discussion, which uses them.

Second, and a bit more difficult, some recognizable words take on different or new meanings when used in the law. *Malice*, for example, when used in the law of defamation, does not mean hatred or meanness; it means «with reckless disregard for the truth». Similarly, «consideration» in contract law, has nothing to do with thoughtfulness; it means something of value given by a party to an agreement. When a party is «prejudiced» in the law it usually means that the party was put at some disadvantage, not that the party is bigoted. «Fixtures» in property law are much more than bathroom and kitchen equipment. There are many words like this in the law, and

students must shake loose their ordinary understanding of a word to absorb its legal meaning. Words that have distinct or specialized meanings in the law are sometimes called «terms of art» [4].

Third, there are words whose meaning expands, contracts, or changes, depending on the context or the place in which it is used. In one context (divorce, for example), a person may be considered a «resident» of a state if she has lived there for 6 months. In another context (getting a driver's license), a person may be considered a «resident» after just a few days. In one state, a person may be said to «possess» a firearm if it is within his/her reach in an auto. In another state, that person might have to be in control of the firearm to be considered in possession of it. Thus, the same word can have a different meaning depending on what question is being asked, and where it is being asked.

Fourth, some words have come to signify large bodies of law or legal doctrine, and act as shorthand terms for complex concepts. The terms «unfair competition», «due process of law», «foreseeable», and «cruel and unusual punishment» are a few examples [4]. These terms have been subject to interpretation by judges in many cases over long periods, and there is little hope of finding a clear and concise definition that can serve in all contexts.

Law is a profession of words. It involves direct interaction with people and their intricate relationships. Therefore, perfection in the language is necessary for a lawyer. A lawyer needs two skills to be successful in his profession. Firstly, he should be able to write and express himself well. His writing should be clear, precise and to the point, to make his intention clear without any doubt or ambiguity. His writing must help him to get his ideas across effectively and to get the results he wants. Apart from his writing skills, he must also be efficient in oral advocacy. His speech must be simple and clear enough for others to understand and should have the capacity to convene others. The second skill necessary for the successful practice of law is knowledge of use the tools of the profession, namely, law books and other reference material [3]. A lawyer must know how and where to find the law. He must also develop a sufficient reading ability to spot useful references with minimum

waste of time and effort. All these require that a lawyer should have a good command of language.

Anyone related to the legal field, such as a lawyer, a judge, a legislator, or any other person who may be involved in the process of drafting, enacting, and administering laws, must have a good command of the language for efficiency in the work. To succeed in the profession of law, therefore, one must realize the importance of language to the legal profession and must make every effort to acquire knowledge, skills, and proficiency in verbal ability.

However, it should be noted that the legal profession is mostly concerned with practical and factual writing, which is different from imaginative and creative writing. Legal writing always has a purpose; it aims at achieving practical results.

The use of language is crucial to any legal system, not only in the same way that it is crucial to politics in general but also in two special respects. Lawmakers characteristically use language to make law, and law must provide for the authoritative resolution of disputes over the effects of that use of language. Political philosophers are not generally preoccupied with questions in the philosophy of language. However, legal philosophers are political philosophers with a specialization that gives language (and philosophy of language) special importance [1].

What is the relationship between the language that is used to make legal standards, and the law itself? If the law provides that a form of words determines the content of a standard (such as a term of a contract, a criminal offence, or a duty of the executor of a will), what is the effect of the use of the words? The question seems to demand general theories of the meaning of language and the interpretation of communicative acts. If there are no general theories to be had, then there is no general answer to the question. A theory of meaning and interpretation of legal language would not be very much less general than a theory of meaning and interpretation of language [2].

The dependence of the effect of legal language on context is an instance of a general feature of communication, which some philosophers of language have approached by distinguishing semantics from pragmatics. The distinction is, roughly,

between the meaning of a word or phrase or another linguistic expression, and the effect that is to be ascribed to the use of the expression in a particular way, by a particular user of the language, in a particular context. The pragmatics of legal language is a vast field because the term ‘pragmatics’ could be used as a heading for much of what modern legal scholars and theorists have described as grounds for interpretation. In fact, ‘pragmatics’ could also be used as a heading for much that they have described as the theory of interpretation – since ‘pragmatics’ is a term not only for effects of communication but also for the study of those effects.

It is controversial whether legal pragmatics is simply a part of the pragmatics of language use in general. It stands to reason that if the pragmatics of language use depends on the context of an utterance, the legal context of a lawmaking use of language will have implications for the meaning conveyed and, therefore, for the law that is made.

Discussions of the pragmatics of legal language are expressly or implicitly premised on a view of the relation between a lawmaking use of language, and the law that is made. It is the view that if an agency or a person is authorized to make law, it makes the law that it communicates by its use of language. That ‘communication model’ must be qualified in at least four ways, because the law itself regulates the making of law:

1. the law that is made will be limited by any legal limit on the power of the lawmaker (as to the substance of the law that it can make, or as to the process by which it can lawfully make law);

2. rules of law may qualify the law that is made in a variety of ways that are not susceptible to any general characterization;

3. courts may need to resolve indeterminacies in the effect of an act of lawmaking, and where they do so, their decisions may have conclusive legal effect (for the parties, and also for the future if the decision is treated as a precedent);

4. if a court departs from the law that the lawmaker communicated (for good reasons or bad), the decision of the court may still have conclusive legal effect (for the parties, and also for the future if the decision is treated as a precedent) [2].

Even with those qualifications, some theorists reject the communication model. They argue that the identification of legal rights and duties cannot be based merely on facts such as the fact that the authority has communicated this or that.

Legal writing is a substantial part of legal language. In many legal settings, specialized forms of written communication are required. In many others, writing is the medium in which a lawyer must express their analysis of an issue and seek to persuade others on their client's behalf. Any legal document must be concise, clear, and conform to the objective standards that have evolved in the legal profession.

There are generally two types of legal writing. The first type requires a balanced analysis of a legal problem or issue. Examples of the first type are inter-office memoranda and letters to clients. To be effective in this form of writing, the lawyer must be sensitive to the needs, level of interest, and background of the parties to whom it is addressed. A memorandum to a partner in the same firm that details definitions of basic legal concepts would be inefficient and an annoyance. In contrast, their absence from a letter to a client with no legal background could serve to confuse and complicate a simple situation.

The second type of legal writing is persuasive. Examples of this type are appellate briefs and negotiation letters written on a client's behalf. The lawyer must persuade his or her audience without provoking a hostile response through disrespect or by wasting the recipient's time with unnecessary information. In presenting documents to a court or administrative agency, he or she must conform to the required document style.

The drafting of legal documents, such as contracts and wills, is yet another type of legal writing. Guides are available to aid a lawyer in preparing the documents but a unique application of the «form» to the facts of the situation is often required. Poor drafting can lead to unnecessary litigation and otherwise injure the interests of a client.

The legal profession has its unique system of citation. While it serves to provide the experienced reader with enough information to evaluate and retrieve the cited authorities, it may, at first, seem daunting to the lay reader. Court rules

generally specify the citation format required for all memoranda or briefs filed with the court. These rules have not kept up with the changing technology of legal research. Within recent years, online and disk-based law collections have become primary research tools for many lawyers and judges. Because of these changes, there has been growing pressure on those ultimately responsible for citation norms, namely the courts, to establish new rules that no longer presuppose the publisher's print volume (created over a year after a decision is handed down) as the key reference.

Legal writing has several distinguishing features, such as authority, precedent, vocabulary, and formality.

1) Authority

Legal writing places heavy reliance on authority. In most legal writing, the writer must back up assertions and statements with citations of authority. This is accomplished by a unique and complicated citation system, unlike that used in any other genre of writing. For example, the standard methods for American legal citation are defined by two competing rulebooks: the ALWD Citation Manual: A Professional System of Citation and The Bluebook: A Uniform System of Citation. Different methods may be used within the United States and in other nations.

2) Precedent

Legal writing values precedent, as distinct from authority. Precedent means the way things have been done before. For example, a lawyer who must prepare a contract and who has prepared a similar contract before will often re-use, with limited changes, the old contract for the new occasion. Or a lawyer who has filed a successful motion to dismiss a lawsuit may use the same or a very similar form of motion again in another case, and so on. Many lawyers use and re-use written documents in this way and call these reusable document templates or, less commonly, forms.

3) Vocabulary

Legal writing extensively uses technical terminology that can be categorized in four ways:

Specialized words and phrases unique to law, e.g., tort, fee simple, and novation.

Ordinary words have different meanings in law, e.g., action (lawsuit), consideration (support for a promise), execute (to sign to effect), and party (a principal in a lawsuit).

Archaic vocabulary: legal writing employs many old words and phrases that were formerly quotidian language, but today exist mostly or only in law, dating from the 16th century; English examples are herein, hereto, hereby, heretofore, herewith, whereby, and wherefore (pronominal adverbs); said and such (as adjectives) [citation needed].

Loan words and phrases from other languages: In English, this includes terms derived from French (*estoppel*, *laches*, and *voir dire*) and Latin (*certiorari*, *habeas corpus*, *prima facie*, *inter alia*, *mens rea*, *sub judice*) and are not italicized as English legal language, as would be foreign words in mainstream English writing.

4) Formality

These features tend to make legal writing formally. This formality can take the form of long sentences, complex constructions, archaic and hyper-formal vocabulary, and a focus on content to exclude reader needs. Some of this formality in legal writing is necessary and desirable, given the importance of some legal documents and the seriousness of the circumstances in which some legal documents are used. Yet not all formality in legal writing is justified. To the extent, that formality produces opacity and imprecision, it is undesirable. To the extent that formality hinders reader comprehension, it is less desirable. In particular, when legal content must be conveyed to nonlawyers, formality should give way to clear communication.

What is crucial in setting the level of formality in any legal document is assessing the needs and expectations of the audience. For example, an appellate brief to the highest court in a jurisdiction calls for a formal style – this shows proper respect for the court and the legal matter at issue. An interoffice legal memorandum to a supervisor can probably be less formal – though not colloquial – because it is an in-house decision-making tool, not a court document. But an email message to a friend and client, updating the status of a legal matter, is appropriately informal.

Transaction documents – legal drafting – fall on a similar continuum. A 150-page merger agreement between two large corporations, in which both sides are represented by counsel, will be highly formal – and should be accurate, precise, and airtight (features not always compatible with high formality). A commercial lease for a small company using a small office space will likely be much shorter and will require less complexity, but may still be somewhat formal. But a proxy statement allowing the members of a neighborhood association to designate their voting preferences for the next board meeting ought to be as plain as can be. If informality aids that goal, it is justified.

Many U.S. law schools teach legal writing in a way that acknowledges the technical complexity inherent in law and the justified formality that complexity often requires, but with an emphasis on clarity, simplicity, and directness. Yet many practicing lawyers, busy as they are with deadlines and heavy workloads, often resort to a template-based, outdated, hyperformal writing style in both analytical and transactional documents. This is understandable, but it sometimes unfortunately perpetuates an unnecessarily formal legal writing style.

Recently, various tools have been produced to allow writers to automate core parts of legal writing. For example, transactional lawyers may use automated tools to check certain formalities while writing and tools exist to help litigators verify citations and quotations to legal authorities for motions and briefs.

In conclusion, law is a profession of words. It involves direct interaction with people and their intricate relationships. Therefore, perfection in the language is necessary for a lawyer. A lawyer needs two skills to be successful in his profession. Firstly, he should be able to write and express himself well. Apart from writing skills, he must also be efficient in oral advocacy.

References

1. Rawls, John, 1999, *A Theory of Justice*, revised edition. Cambridge: Belknap Press. URL: <https://giuseppicapograssi.files.wordpress.com/2014/08/rawls99.pdf>
2. Endicott, Timothy, «Law and Language», *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Spring 2022 Edition), Edward N. Zalta (ed.), URL: <https://plato.stanford.edu/archives/spr2022/entries/law-language>

3. Importance of Language in legal Profession. URL: <https://lawelearning.wordpress.com/2016/09/18/importance-of-language-in-legal-profession/>
4. Sturm College of Law. Legal Language. URL: <https://www.law.du.edu/index.php/law-school-learning-aids/legal-language>

КОГНІТИВІСТИКА ТА ОСНОВИ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗНАНЬ

Марина ВАРАКУТА

*аспірант Класичного приватного університету м. Запоріжжя,
викладач кафедри психології
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Стаття присвячена опису основ лінгвістичного знання з точки зору когнітивної науки. У статті розглядається мова як феномен, у якому величезні пласти інформації зібрані в когнітивний ланцюг «свідомість – мова – репрезентація – концептуалізація – категоризація – сприйняття». Особливо підкреслюється роль знання, яка полягає в пізнанні навколишньої дійсності. Розглядаються когнітивні здібності, такі як сприйняття, асиміляція та обробка мови, а також отримання, представлення та використання знань. Автор статті приходить до висновку, що ставлення до об'єктів навколишнього світу як до подібних за обсягом, функціями, зовнішнім виглядом тощо є причиною формування рефлексійно-орієнтованих категорій.

Ключові слова: когнітивна наука, когнітивна лінгвістика, сприйняття, обробка інформації, мова, комунікація.

The article is devoted to the description of the foundations of linguistic knowledge from the point of view of cognitive science. The article considers language as a phenomenon in which huge layers of information are collected in the cognitive chain «consciousness – language – representation – conceptualization – categorization – perception». The role of knowledge, which consists in knowing the surrounding reality, is especially emphasized. Cognitive abilities such as the perception, assimilation and processing of language, as well as the acquisition, representation and use of knowledge are considered. The author of the article comes to the conclusion that treating the objects of the surrounding world as similar in size, functions, appearance, etc. is the reason for the formation of reflectively oriented categories.

Keywords: cognitive science, cognitive linguistics, perception, information processing, language, communication.

Безсумнівно, мовні категорії є дуже специфічними категоріями як за формою, так і за змістом. Тому слід зазначити, що сутнісні зв'язки, які вони передають, не можуть бути виражені лише психологічними, філософськими, статистичними, математичними чи логічними категоріями.

Після Другої світової війни найкращі дослідники Німеччини та всієї Європи зібралися в Сполучених Штатах Америки. Це пов'язано з тим, що Міністерство оборони Сполучених Штатів дуже зацікавилася такими необхідними дослідженнями успішної та ефективної комунікації та, звичайно, швидкої оброблення інформації. Можна сказати, що друга половина ХХ століття ознаменувалася тим, що вона увійшла в історію лінгвістичної науки появою великої кількості лінгвістичних праць, присвячених вивченню різних аспектів пізнавальної діяльності людини.

Когнітивна парадигма є самостійною галуззю наукового знання. Щодо вживання терміну «когнітивна наука» зауважимо, що саме з середини 1970-х років цей термін почав використовуватися для позначення наукової парадигми, в якій виявляються та аналізуються процеси сприйняття, накопичення, обробки та використання індивідом тієї або іншої інформації, яка до нього надходить.

Зауважимо, що на сучасному етапі розвитку лінгвістики існують різні трактування терміну «когнітивна наука». Відповідно до однієї точки зору під когнітивною наукою слід розуміти науку про людський мозок і людську свідомість. Відповідно до іншого тлумачення під когнітивною наукою слід розуміти науку, яка має займатися виявленням та аналізом того, як когнітивні та мисленнєві процеси відбуваються в людському розумі.

Згідно з найширшим визначенням, когнітивна наука (англ. cognitive science, російською мовою зустрічається також переклад «когнітологія» і «когітологія») поєднує дисципліни, що вивчають пізнання, а саме: психолог, комп'ютерну науку, лінгвістику, антропологію, нейронауку та філософію. Один із засновників когнітивної науки, психолог Дж. Міллер датою народження цієї науки вважав 11 вересня 1956 р., коли на другий день роботи Міжнародного симпозіуму, що проходив у Массачусетському Технологічному Інституті, були зроблені епохальні доповіді фахівців у галузі комп'ютерного моделювання А. Ньюелла і Г. Саймона, лінгвіста Н. Хомського та самого Дж. Міллера [5, с. 142].

Із кінця 70-х на початку 80-х років когнітивна наука стає солідним міждисциплінарним проєктом наукового товариства (Cognitive Science Society), науковими журналами та навчальними програмами у великих американських університетах. До 1978, на думку Дж. Міллера [6, с. 143], вже існують міждисциплінарні зв'язки між науками, позначені на когнітивному гексагоні суцільними лініями (див. рис. 1). Х. Гарднер позначив на малюнку пунктиром також і слабші зв'язки між науковими дисциплінами, що існували на той момент [5, с. 448].

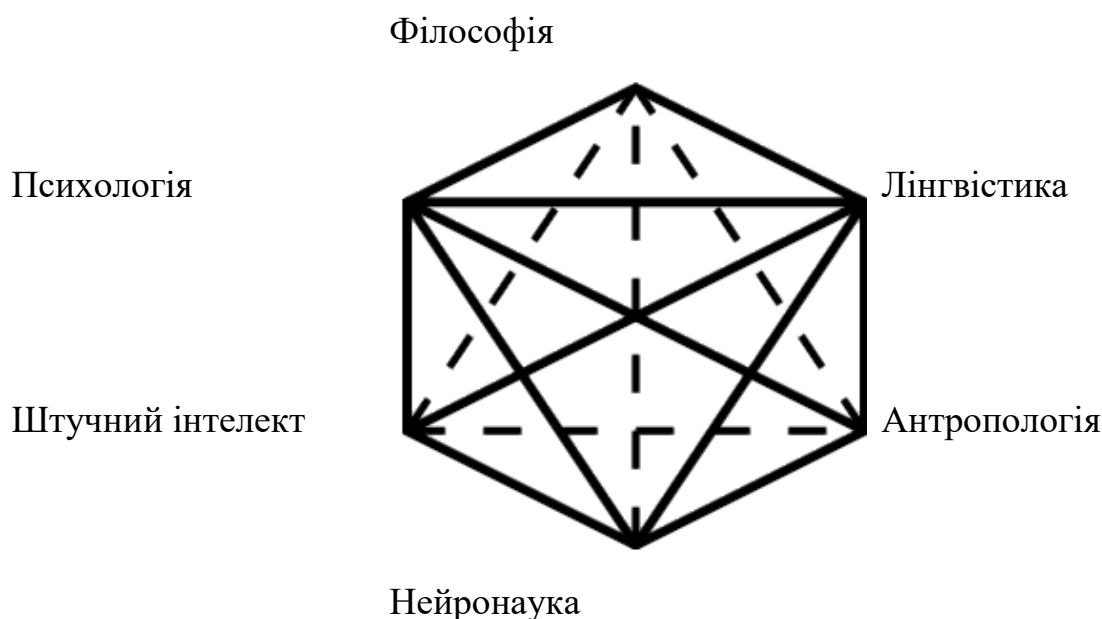

Рисунок 1. Міждисциплінарні зв'язки когнітивної науки по роботі

За ствердженнями О. Кубрякової, когнітивна лінгвістика – це наука про знання і пізнання, про результати сприйняття світу та суб'єктивно-пізнавальної діяльності людей, які акумулюються у формі сенсу і призводять до певної системи даних, які так чи інакше представлені в нашій свідомості і складають основу психічних або когнітивних процесів. Вона відноситься до таких наук, які вивчають спільний предмет – пізнання, когнітивна наука має міждисциплінарний характер і є «загальним терміном» для когнітивної психології, когнітивної лінгвістики, логічний аналіз мови, теорії штучного інтелекту, нейрофізіології: «Такі дисципліни, як когнітивна антропологія, когнітивна соціологія і навіть когнітивне літературознавство, вже окреслилися,

тобто майже в кожній гуманітарній науці існує особлива галузь, пов'язана із застосуванням когнітивного підходу та когнітивного аналізу до відповідних об'єктів даної науки» [3, с.10-11].

Таким чином, починаючи з вісімдесятих років ХХ ст. когнітивну науку цілком можна розглядати як міждисциплінарну освіту, що склалася.

Що стосується виникнення когнітивної лінгвістики, то слід зазначити, що про появу такого інтересу було офіційно оголошено в 1989 році на Міжнародному симпозіумі в Дуйсбурзі. Когнітивна лінгвістика базується на вивченні концептуальних і емпіричних основ мовних категорій і термінів. У своїх дослідженнях когнітивні методи дослідження почали використовувати різні галузі знань.

На прикладі когнітивної науки народилися такі дисципліни, як когнітивна граматика, когнітивна психологія, філософія розуму, когнітивна лінгвістика, когнітивна антропологія та соціологія, комунікативно-когнітивна прагматика, когнітивна семантика та лінгвістика. Так, фахівці в галузі теорії інформації та психології звернули увагу на те, що мова займає особливе місце в обробці інформації, яка надходить до людини. Звичайно, цю обставину можна пояснити тим, що саме мова виявляється найвищим рівнем, на якому інформація, отримана по різних комунікаційних каналах, обробляється, обробляється разом, інтегрується, розуміється і класифікується.

На цьому етапі розвитку наукового знання когнітивна наука загалом і когнітивна лінгвістика (галузь лінгвістичних досліджень, яка прокладає місток від системної лінгвістики до філософської доктрини знання. Завданням цього напрямку є розкриття семантико-лінгвістичних механізмів когнітивної діяльності людини (М. Я. Блох)) зокрема вступили в нову фазу розвитку. Дійсно, зараз існує багато лінгвістичних завдань, спрямованих на виявлення та аналіз абсолютно різних предметів і об'єктів дослідження. Водночас, вони єдині в прагненні зрозуміти характерну сутність когнітивних процесів, так чи інакше представлених у мовленнєвому акті, у будь-якій галузі знання та чи здійснюється такий аналіз. Можна сказати, що наприкінці минулого – на

початку нинішнього століття для лінгвістичної науки характерна поява фундаментальної установки, згідно з якою дослідження різноманітних явищ мови можна вважати істинним і достатнім лише за умови виявлення та аналізу його функції в комунікативному процесі спілкування. Мову можна розглядати з декількох аспектів: як засіб спілкування людей, що є системою знаків особливого характеру, яка функціонує як основний засіб вираження думок і засіб спілкування людей; як умова застосування думки і як засіб збереження і передачі думок, що вже сформувалися в процесі мислення.

Лінгвісти досліджують такі когнітивні здібності, як сприйняття, засвоєння та обробка мови, а також отримання, представлення та використання знань. Водночас, мовні форми (Т. Г. Попов), що вивчаються не самі по собі, автономно, а з точки зору того, як вони відображають певне бачення світу людиною.

Мова функціонує як «передумова для застосування думки і як засіб зберігання і передачі вже сформованих у процесі мислення думок. Мова займає особливе місце в обробці інформації, що надходить до людини. Таким чином, у людському суспільстві мова є одним із найважливіших засобів зберігання, обробки та передачі інформації» [4 с. 102-104].

Не випадково А. В. Кравченко особливо наголошує на тому, що «...кожний акт використання мови... є частка безперервного потоку людського досвіду» [2]. З цієї точки зору можна зробити висновок, що мова є живим і повним відображенням взаємодії людини з навколишньою дійсністю, світом, у якому ми перебуваємо і який є скарбницею наших теоретичних і практичних знань. Таким чином, звичайно, важливо не тільки знати мову як засіб спілкування, але й знати звичаї, навколишній світ, культуру, традиції, поведінку, прийняту в суспільстві, але також навички і здатність Отримання інформації, що зберігається в пам'яті, також важливо, і багато іншого.

У сучасній лінгвістиці мову розглядають як явище, в якому зібрані величезні пласти інформації. Мова, виконуючи свою найважливішу функцію – функцію регулювання, охорони та передачі правил поведінки, звичаїв і

традицій, вбирає абсолютно нові смислові відтінки, фіксуючи їх у різних ситуаціях і подіях, які є важливими джерелами збереження культурної спадщини.

Ідентифікація та аналіз різних мовних компонентів здійснюється на основі того, як ці мовні форми відображають певний світогляд і світогляд кожного індивіда і як такі процеси концептуалізуються в мові. Крім цього, важливо передати загальні принципи категоризації та механізмів оброблення інформації з точки зору того, як вони сприймають, репрезентують, обробляють, категоризують весь когнітивний життєвий досвід людини, а також вплив навколишньої дійсності.

Еволюція мовних процесів тісно пов'язана зі змінами, що відбуваються в суспільстві. У цьому контексті я хотів би підкреслити, дуже важливу думку про те, що зміни в соціальній структурі найбезпосередніше відбиваються на структурі мови. Іншими словами, можна сказати, що соціальні та мовні зміни є основним змістом сучасних мовних процесів. Тому зрозуміло, що одним із важливих питань таких лінгвістичних галузей знання, як соціолінгвістика, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика, антропологічна лінгвістика, є когнітивна та соціальна детермінованість мови. На цю проблему звертали увагу багато дослідників які у своїх роботах підкреслюють важливість соціальних причин для зміни явищ, які відбуваються в мові, де наголошується, що розвиток мови є лише одним із аспектів розвитку суспільства, оскільки його не слід розглядати як безперервний рух до конкретна мета. Адже лінгвіст-дослідник відкриває й аналізує в мові гру історичних і соціальних сил у взаємодії.

У лінгвістичній науці з'являється все більше робіт, які ідентифікують і аналізують такий важливий когнітивний ланцюг, як «свідомість – мова – репрезентація – концептуалізація – категоризація – сприйняття». Це, безсумнівно, цілком виправданий крок у вивченні мовних явищ, що пояснюється тим, що необхідно застосувати весь досвід, набутий особистістю

сприйняття інформації, сприйняття, оброблення та передавання цієї інформації, а також пам'ять, процеси, поведінкові реакції людини тощо.

Проблеми когнітивної лінгвістики стосуються її основних категорій, якими є категоризація та концептуалізація, концепт, контекст, концептуальна сфера, гештальт, прототип тощо. Будь-яка лінгвістична робота, виконана відповідно до когнітивної лінгвістики, не може ігнорувати згадані категорії, пов'язані з когнітивною лінгвістикою.

Отже, розглядаючи когнітивні основи мови, ми приходимо до висновку, що лише за допомогою багатовимірного та комплексного підходу до опису основ мовного знання, його засвоєння та розуміння способу використання мовних здібностей можна сподіватися на розв'язання проблем їх визначили. Такий підхід до всебічного вивчення мовних явищ можна пояснити ще й тим, що ланка також є фундаментальним, основоположним чинником у кожному конкретному випадку особистості та її здібностей і потреб.

Список використаної літератури

1. Барабуля А. М. Конотативні компоненти лексичної семантики як параметр міжмовного зіставлення (на матеріалі української та англійської мов): автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.17. Київ, 2007. 19 с.
2. Кравченко А.В. Язык и восприятие: когнитивные аспекты в языковой категоризации. Иркутск: Изд-во Иркутск. ун-та, 1996. 236 с.
3. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е. С. Кубрякова. *Вопросы когнитивной лингвистики*. 2004. № 1. С. 6–17.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник [для студ.-ів філол. спеціальностей вищ. навчальних закладів] / О. О. Селіванова. Полтава: Довкілля-К, 2008. 712 с.
5. Miller G.A. The cognitive revolution: A historical perspective. *Trends in Cognitive Sciences* 2003. Vol. 7(3). P. 141–144.
6. Thagard P. *Mind: Introduction to cognitive science*. Cambridge, MA: MIT Press. 2005b. 213 p

СЕРЕДНЬОВІЧНА ХРИСТИЯНСЬКА ЛІНГВІСТИКА ЯК СЕГМЕНТ ХРИСТИЯНСЬКОЇ ТЕОЛОГІЇ

Геннадій ВІНОГРАДОВ

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри
міжкультурних комунікацій та соціально-гуманітарних дисциплін
ВПНЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Статтю присвячено критичному розгляду середньовічної християнської лінгвістики, яка складалася в давньоєврейського, давньогрецького, латинського (трьох Святих Мов) компонентів, а також зі штучно створеної протягом середини IX – XI ст. церковнослов'янської мови. Продемонстровано на численних прикладах, що у відповідності з християнським розумінням Слова і Мови в цілому як земної моделі Промислу Божого лінгвістика, поряд із традиційними завданнями вивчення семантичних, фонетичних, синтаксичних, морфологічних аспектів функціонування, виконувала насамперед теологічну роль. Остання полягала у створенні щільної системи топонімів, етнонімів, соціально-політичної термінології з очевидним і латентним християнським богословським змістом з метою успішного функціонування середньовічної християнської цивілізації.

Ключові слова: середньовічна християнська цивілізація, богословсько-лінгвістична модель, три Святі Мови.

The article is devoted to a critical examination of medieval Christian linguistics, which consisted of ancient Hebrew, ancient Greek, Latin (three Holy Languages) components, as well as artificially created during the middle the IXth – XIth centuries Church Slavonic Languages. It has been demonstrated on numerous examples that, in accordance with the Christian understanding of the word and language as whole as earthly model of God's Providence, linguistics, along with the traditional tasks of studying semantic, phonetic, syntactic and morphological aspects of functioning, performed primarily a theological role. This role is consisted in the creation of a dense system of toponyms, ethnonyms, social and political terminology with obvious and latent Christian theological content for the purpose of successful functioning of the medieval Christian civilization.

Key words: mediaeval Christian civilization, theological-linguistic model, three Holy Languages.

Якщо власне класичні лінгвістичні характеристики давньоєврейської, давньогрецької та латинської мов (Трьох Святих Мов у християнській традиції; далі – ТСМ) не викликають, попри існування численних наукових шкіл, версій, дискусій тощо, принципових заперечень, то розгляд зазначених мов разом зі штучно створеною церковнослов'янською мовою як складових християнської теології викликає як мінімум стриману обережність в сучасній гуманітаристиці.

Порівняно вузьке коло медієвістів істориків і філологів сприймають згаданий лінгвістично-богословський баланс а ргіогі як аксіому, більшість же колег і до сьогодні продовжують знаходитися під впливом атеїстичної традиції XVIII – XX ст., по суті заперечуючи можливість діалогу між світсько-науковими та містично-теологічними принципами пізнання. Не подолано, на жаль, і досить стійкої тенденції, поширеної в різних гуманітарних науках, які більш-менш активно використовують історично-ретроспективні методи, щодо перенесення на минуле невластивих йому рис, не виправданого модернізування, що сприяє спотворенню наших уявлень про попередні епохи в цілому, причини тих чи інших історичних явищ, мотивації вчинків тощо.

Постановка проблеми та її значення. Проблемне наповнення вище сформульованих питань ми вбачаємо насамперед у тому, щоб на рівні сучасних концептуально-методологічних можливостей охарактеризувати середньовічну християнську лінгвістику, зосереджену навколо ТСМ і церковнослов'янської як своєрідну теологічну «метадисципліну» відповідно християнському вченню. Для середньовічних християнських інтелектуалів таке ставлення до лінгвістики не викликало сумнівів (про що детальніше нижче), втім мислителі Середніх Віків не мали в арсеналі такого набору семантичних, морфологічних, синтаксичних тощо пізнань, які є у розпорядженні сучасних науковців, але останні, як вище зазначалося, продовжують часто упереджено ставитися до методів і принципів богослов'я. Ми ж спробуємо поглянути на сформульовану проблему немов би середньовічними очима, що цілком відповідає важливому методологічному принципу історизму, який закликає розглядати той чи інший історичний період виключно притаманних саме йому світоглядних позицій.

Аналіз досліджень проблеми. Історіографічно-джерелознавчі складові досліджуваної теми, з одного боку, є доволі багатими на численні дослідження, виконані в різних методологічних площинах, але з іншого, тільки останніми роками історики і філологи, які спеціалізуються на вивченні тих чи інших аспектах християнського Середньовіччя, розпочали вивчення останнього без атеїстичних і культурних упереджень на принципах історизму. Насамперед

необхідно згадати прізвища таких відомих науковців, як: А. Поппе, Л. Мюллер, Дж. Еванс, І. Данилевський, М. Толстой, В. Колесов, Є. Верещагін та інших. Зацікавленого читача автор цих рядків відсилає до кількох власних праць, в яких здійснений прискіпливий і критичний аналіз досягнень класичної, сучасної, вітчизняної гуманітаристики в царині вивчення середньовічної епохи під запропонованим кутом зору, оцінено досягнення та втрати, окреслено перспективи подальших наукових пошуків [див.: 1 – 5].

Виклад основного матеріалу. Максимально стисло, переконливо, прозоро і вичерпно християнське ставлення до слова як такого (в коренем, префіксом, суфіксом, закінченням), до словосполучення, фрази, зрештою – до мови як знакової комунікаційної системи сконцентровано на початку Євангелія від Іоанна: «На початку було Слово, і Слово було з Богом, і Слово було Богом. Воно було на початку з Богом. Все через Нього виникло, що виникло. В Ньому було життя, і життя було світлом людям. І світло світить у темряві, і темрява не охопила Його» (Ін., I, 1 – 5; наводимо один з можливих перекладів; побіжно зауважимо, що жоден з на сьогодні існуючих перекладів Біблії з оригінальних давньоєврейської та давньогрецької мов не є задовільним з лінгвістичної точки зору). Як своєрідний алгоритм сприймалися і наступні рядки: «І Слово стало плоттю і мешкало серед нас, і ми бачили славу Його, славу як Єдинородного від Батька, повного Благодаті та Істини» (Ін., I, 14). Не заглиблюючись у надзвичайно складні суто теологічні питання, втім відзначимо, що у такий, властивий Біблії символічно-метафоричний спосіб було сформульовано християнське ставлення до мови як в принципі доступної для людського пізнання моделі ідеального Творіння Божого, як земної проекції Царства Небесного. Крім того, Слово (Логос) ставало абсолютним синонімом Ісуса Христа як Сина Божого. Таким чином, мова як така і лінгвістика як систематизований комплекс уявлень про мову (критерії науковості середньовічної лінгвістики з позицій сучасності ми на цьому етапі наших роздумів ми не беремо до уваги) практично автоматично включалися до компетентності християнського богослов'я.

Досвід використання мови як своєрідного «будівельного матеріалу» соціальних, політичних, культурних тощо складових історичного поступу європейської (і не тільки) цивілізації існував задовго до початку впровадження християнства в Римській Імперії протягом IV та подальших століть і як державної релігії, і як ідеологічного підґрунтя. Християнство, попри принципово негативне ставлення до багатобожжя як сатанинського гріха, мусило рахуватися з колосальним тривалим культурним досвідом низки розвинутих цивілізацій, історично і територіально дотичних Східного Середиземномор'я, звідки, як відомо, християнство мало витoki. Сама Римська Республіка, а з часів принципату Августа Імперія, ще в дохристиянські часи активно застосовувала неологізми з метою зосередження в них додаткової інформації; достатньо навести штучний термін «імператор» (похідний від «імперіум»); в цьому слові – *imperium* – відсутній корінь, тільки два префікса (*im-* і *per-*) і закінчення (*-um*) для підкреслення його умовності, адже це був протягом республіканських часів суто почесним титулом без будь-якого конкретного владного навантаження), численні топоніми (Скандинавія, Шотландія, Германія, Польща та ін.), етніми (франки, бургунди, поляки, варяги тощо), соціальну термінологію, яка штучно утворювалася за допомогою переважно грецьких і латинських компонентів (феодал, бенефіцій, аллод та ін.). Але у дохристиянські часи подібна практика не мала релігійного навантаження, виконуючи роль додаткових засобів ефективного поширення римської влади на території як власне держави, так і на сусідні терени по периметру римських кордонів для замирення з варварським світом шляхом його бодай часткового залучення до римських чеснот.

Для більш успішного процесу «теологізації» лінгвістики християнство використовувало римський республіканський та імперських досвід активного залучення численних регіональних мов як третього законного мовного компоненту в офіційному діловиробництві та суспільних стосунках. Наприклад, на хресті, на якому було розп'ято Спасителя напис «Ісус з Назарету Цар Іудейський» було зроблено єврейською, грецькою і латиною (саме тому

вони стали ТСМ), адже поряд із державними грецькою і латиною на території Іудеї у складі Римської Імперії законний статус мала і місцева. До речі, за римськими законами прокуратор чи інший офіційний представник Риму в певному регіоні призначався тільки після опанування останнім місцевої мови в достатньому обсязі для підтримання контактів із регіональними елітами з метою, крім іншого, демонструвати лояльність центральної влади до історичних, релігійних та інших традицій на місцях; Рим мусив дотримуватися численних компромісів і проявляти толерантність, оскільки тільки військової силою чи терором неможливо було підтримувати порядок у величезній країні.

На думку християнських інтелектуалів (переважно анонімних, оскільки вони свідомо не афішували власні імена, вважаючи свою діяльність виконанням Божої Волі і максимально уникаючи публічності, розглядаючи останню в якості гордині – як відомо, одного зі смертних гріхів), слова з прозорою чи латентною християнською семантикою в якості політичної, суспільної, побутової, власне культурно-релігійної термінології постійно повинні були оточувати людину протягом усього життя, створюючи у такий спосіб своєрідну систему моральних координат як для заохочення до благих вчинків, так і для постійного нагадування про спокусу здійснити грішний вчинок (лукавий, як відомо, згідно іудейської, християнської та мусульманської релігій є невід’ємною складовою Творіння Божого як джерело постійних провокацій; власне і слово «сатана» – «шатан» чи «шайтан» на семітських мовах – буквально означає спокусник чи провокатор). Далі ми зупинимося на стислій характеристиці найяскравіших, як на нашу думку, прикладів, які сукупно повинні підтвердити висловлену тезу про концептуальну «теологічність» середньовічної лінгвістики.

На прикладі запозиченого християнським Середньовіччям з класичної латини прикметника *foedus*, а, *um* можна побачити штучні метаморфози, за допомогою яких слова наповнювалися новим семантичним навантаженням. У республіканські та дохристиянські імперські часи зазначений прикметник зі значеннями «брудний», «неохайний», «огидний», «підступний», «небезпечний» тощо використовувався переважно для описування так би мовити «негативно-

обережного» ставлення Риму до численних варварських народів, які оточували країну; крім того, похідний від *foedus* іменник *foedus, eris* мав значення «союз», «домовленість», «договір» тощо. Сукупно слово у своєрідний діалектичний спосіб містило одночасно і побоювання, обережність Риму в ставленні до варварського світу, але і прагнення на певних умовах домовлятися з останнім з укладанням відповідних угод. Але під кутом зору християнського вчення спочатку негативні значення прикметника почали наповнюватися позитивним змістом, адже слово *χριστός* давньогрецькою насамперед означало «брудний», «неохайний» тощо і тільки в християнській традиції наповнилося значенням «помазаник» (в сенсі – на Царство, відповідно до релігійних ритуалів; повний грецький відповідник єврейському «машиах», тільки у власне грецькій формі «месія»; зауважимо, що більшість запозичень із давньоєврейської в грецьку і латинську мову замість «ш» використовували «с», адже для останніх буква і звук «ш» не були притаманними). Значення «союз», «договір» в аналогічний спосіб почало відповідати біблійному «заповіт» (Старий і Новий відповідно).

Не можна оминати увагою і поширену в середньовічній латиномовній католицькій традиції категорію «бенефіцій» (*beneficium* мовою оригіналу) як синонім категорії «феод» – умовне землеволодіння васалу від сеньйора. Але бенефіцій – калька з грецького «євхаристія» (*ευχαριστία*, буквально – добре чи благо пожалування), а цими термінами в Середньовіччі свідомо позначалося одночасно і таїнство причастя, і провідна форма землеволодіння як основи соціального устрою. Крім цього, грецьким словом «таксис» (*τάξις*) позначалися не тільки ангельські рівні в структурі Царства Небесного, але і відповідні чиновницькі посади, оскільки суспільна структура свідомо корегувалася зі зразковою структурою містично-символічного Промислу Божого. Зауважимо, що церковнослов'янська мова використовувала термін «чин», звідки походять численні «чиновник», «чинити» (опір як в українській чи щось ремонтувати), «начало», «начальник»; до речі, на сьогодні відомі як суто філологічні поняття «синтаксис» і точна його калька «сочинение» мали у Середньовіччі виключно богословсько-соціальний характер, прямо позначаючи збалансовану сукупність

державного чиновництва, яке мало діяти виключно у відповідності зі згаданою Небесною Ієрархією, про що слова, насичені суто християнською семантикою, чиновництву постійно повинні були нагадувати про їх чесноти.

Теологічне навантаження присутнє і в штучно утворених термінах для позначення монархічних титулів. За приклад оберемо загальновідомий титул «князь», присутній у різних графічних і фонетичних формах в германських і слов'янських мовах: *konung* в германсько-скандинавських мовах, *könung* в німецькій, *king* в англійській і широкий діапазон аналогічних за походженням термінів в слов'янських мовах. Слово для позначення королівського монархічного рівня, другого за статусом після імператора, має латинське походження і складається з префікса *com-* (варіанти *col-*, *cop-*, *coq-* зі значенням «разом», «з») і кореня *ungo* – дієслова зі значеннями «мазати», «мастити», «бруднити» тощо (змістовно перегукується з наведеним вище *foedus*). Тобто, сукупно королівський і князівський титул у германських і слов'янських означав «бути з помазаним», «бути подібним (Ісусу Христу як Помазанику Божому)», що прямо відсылало до постаті і символу Ісуса Христа; не випадково у східноєвропейській православній традиції, відповідно до наведеного прикладу, монархів прийнято було називати «Помазаниками Божими».

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Наведені вище міркування досить переконливо доводять, що середньовічна християнська лінгвістика сприймалася інтелектуальною елітою доби насамперед якості невід'ємної складової християнської теології, що відповідало не тільки базовим світоглядним підвалинам монотеїстичного християнського вчення, але і уявленням про механізми його поширення як у межах Римської Імперії, так і на суміжних і віддалених теренах, так званого, «варварського світу», серед кельтських, германських, слов'янських та інших етносів. Для цього, крім іншого, необхідно було штучно «насичувати» традиційну семантику грецької та латинської мов новим, вже суто християнським змістом, створювати неологізми переважно з латинських компонентів (коренів і префіксів), насичуючи живі

мови і діалекти монотеїстичними біблійними елементами і сприяючи у такий спосіб поступовій еволюції варварського багатобожжя в бік християнства.

Очевидно, що сучасна гуманітаристика, попри великий досвід у вивченні історичних і мовних процесів за доби Середньовіччя, тільки визначається в основних алгоритмах, стратегічних і тактичних пріоритетах кардинального переосмислення процесу формування і розвитку середньовічної християнської цивілізації під запропонованим кутом зору.

Список використаної літератури

1. Виноградов, Г. М. Давньоруська державність: теологічно-лінгвістична модель та принципи практичної реалізації. Дніпро: Акцент ПП, 2018. 372 с.
2. Виноградов, Г. М. Середньовічна християнська цивілізація як інтелектуальна семантично-метафорична конструкція. *Теорія і практика сучасної науки та освіти*: Матеріали Міжнародної наукової конференції, 29 – 30 листопада 2019 р., м. Дніпро / Наук. ред. О. Ю. Висоцький. Дніпро: СПД «Охотник», 2019. Ч. I. С. 146 – 148.
3. Vynogradov, G. Principles of Contracting artificial pagan German, Celtic and Slavic Theonyms by Christian Intellectuals. *Church History: Studies in Christianity and Culture*. 2022. Vol. 47 (2). P. 17 – 46 (Part 1).
4. Vynogradov, G. Principles of Contracting artificial pagan German, Celtic and Slavic Theonyms by Christian Intellectuals. *Church History: Studies in Christianity and Culture*. 2022. Vol. 47 (2). P. 15 – 48 (Part 2).
5. Vynogradov, G. Intellectual Theological and Linguistic Paradoxes of the Medieval Christian Civilization. *International Science Journal of Education and Linguistics*. 2022. Vol.2. Issue 3. P. 35. 76.

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Роксолана ЗАПОТІЧНА

*старший викладач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук*

У статті розглянуто роль та особливості самостійної роботи здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей як однієї з провідних форм організації процесу навчання іноземних мов у немовному закладі вищої освіти та необхідної професійної складової сучасного фахівця у галузі економіки. Особлива увага приділяється факторам, що підвищують ефективність самостійної роботи як з боку здобувачів вищої освіти, так і з боку науково-педагогічних працівників. У статті наведено зразки завдань для самостійної роботи здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей, які сприяють формуванню знань, їх закріпленню та систематизації на різних етапах

вивчення іноземної мови, а також критерії оцінки самостійної роботи. В основу статті покладено навчально-методичні матеріали, а також наукові розробки вітчизняних та зарубіжних науковців та особистий викладацький досвід автора статті.

Ключові слова: автентичні тексти, активний словник, іноземна мова професійного спрямування, самостійна робота, завдання для читання і аудіювання.

The article looks at the purpose and distinctive features of independent work completed by students of economic specialties in order to organize the process of learning foreign languages in non-linguistic higher education institutions and as a necessary professional component of a contemporary specialist in the field of economics. The factors that increase the effectiveness of students' and teachers' independent work are given particular attention. Examples of tasks for students with economic specialties that support knowledge acquisition, their consolidation, and their systematization at various stages of learning a foreign language are provided on the page along with criteria for evaluating autonomous work. The paper is supported by instructional and methodological materials, research done by scientists in Ukraine and abroad, as well as the author's own teaching experiences.

Key words: authentic texts, active vocabulary, foreign language for specific purpose, independent work, reading and listening tasks.

Постановка наукової проблеми та її значення. У сучасному навчальному процесі самостійна робота набула нового значення. Професійне зростання фахівців, у тому числі фахівців економічного профілю, вимоги яких на ринку праці залежать насамперед від здатності проявляти ініціативу, вирішувати нестандартні завдання, самостійно планувати та приймати рішення. Тому самостійна робота здобувачів вищої освіти є однією з найважливіших складових навчального процесу. Особливою формою самоосвіти є самостійна робота здобувачів вищої освіти у процесі вивчення іноземних мов у вищих навчальних закладах немовного профілю. Це сприяє оволодінню іноземними мовами як необхідною професійною складовою сучасного економіста.

Аналіз досліджень цієї проблеми. К. Ярославцева та Д. Смужаниця розглянули ефективність застосування самостійної роботи під час вивчення іноземної мови як в аудиторії, під час занять, так і позааудиторний час. На їхню думку, самостійна робота здобувачів вищої освіти є важливою у сучасних реаліях, зважаючи на те, що вона є складовою частиною системи навчання у закладах вищої освіти. Вона вимагає системного підходу і має бути побудована

на єдиній методологічній основі. Під час організації самостійної роботи у закладі вищої освіти повинні бути чітко визначені зміст та мета самостійної роботи здобувачів вищої освіти, план, організаційно-методичне забезпечення та форми контролю. Науковці роблять висновок про те, що організація самостійної роботи у закладах вищої освіти має постійно вдосконалюватися, і їй потрібно приділяти значно більше уваги, ніж їй відведено сьогодні [8].

С. Шевченко та І. Кривонос у своєму дослідженні розробили рекомендації для усунення труднощів під час самостійної роботи, а також для підвищення її продуктивності, до яких віднесли врахування науково-педагогічними працівниками психолого-педагогічні умов організації самостійної роботи, а саме: форм самостійної роботи, через які підвищується вмотивованість навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти; її принципів; завдань і шляхів реалізації професійно-комунікативної компетентності здобувачів вищої освіти; контроль досягнень з дисципліни слухачів курсу, як реалізацію форм, принципів та завдань самостійної роботи [7].

С. Заволока розглянула форми організації самостійної роботи з метою активізації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти у навчальному процесі та здійснила спробу довести, що самостійна робота є невід'ємною частиною іншомовного навчання. У своєму дослідженні С. Заволока також наводить приклади позааудиторних завдань для самостійної роботи здобувачів вищої освіти, що сприяють формуванню навичок роботи з іншомовними фаховими джерелами інформації (читання, переклад), а також формуванню навичок усного мовлення (говоріння та аудіювання) [3].

О. Цвид-Гром, О. М. Носенко, В. Резнік, О. Боньковський праналізували поняття самостійної роботи у закладах вищої освіти та висвітлили особливості та форми організації самостійної діяльності здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання у процесі вивчення іноземних мов. Науковці роблять висновок про те, що головне завдання організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти полягає не тільки в оптимізації її окремих видів, але й у

створенні умов для підвищення активності, самостійності та відповідальності здобувачів вищої освіти у здійсненні всіх видів навчальної діяльності в умовах дистанційного навчання іноземних мов, активізація самостійної роботи здобувачів вищої освіти передбачає застосування відповідних їхньому рівню освітніх технологій, покликана вирішувати завдання розвитку дослідницьких умінь та творчої активності [6].

І. Сологор та В. Костенко здійснили спроба визначити особливості організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти під час вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням, а також виділили основні етапи самостійної роботи: а саме 1) підготовчий етап (теоретичне, психологічне, організаційно-методичне і матеріально-технічне забезпечення самостійної роботи); 2) основний етап (безпосереднє виконання навчального завдання, де значну роль відіграють наполегливість, цілеспрямованість, відповідальність); 3) завершальний етап (аналіз ефективності використаних у процесі роботи методів і засобів; застосування контролю та самоконтролю для перевірки й корекції виконаного завдання) [4].

Виклад основного матеріалу. Існує кілька класифікацій завдань із самостійної роботи здобувачів вищої освіти: – навчальні завдання, при яких викладач пропонує здобувачам вищої освіти завдання та пояснює, як їх виконувати; тренувальні завдання – здобувачі виконують за зразком; пошукові завдання – здобувачі виконують самостійно.

Розрізняють чотири види мовленнєвої діяльності: два з них утворюють текст – говоріння, письмо, а інші – слухання (аудіювання) і читання – здійснюють сприйняття. Читання і слухання – пасивні види мовленнєвої діяльності, а письмо і говоріння – активні. На практичних заняттях здобувачі вищої освіти займаються активною мовленнєвою діяльністю, у процесі самостійної роботи – пасивною.

Основна увага у статті приділяється таким видам самостійної роботи здобувачів вищої освіти як розвиток навичок слухання та читання. Це, головним чином пов'язано з тим, що впродовж аудиторного заняття не

можливо виділити достатньо для перегляду фільмів чи прочитання наукових статей.

Перед наведенням прикладів вправ для самостійної роботи вважаємо, що потрібно встановити певні вимоги, яким повинні відповідати такі завдання. На нашу думку, основною вимогою до змісту матеріалів для слухання є інформативність та монотематичність. Також аудіо- та/або відеоматеріали повинні бути простішими, ніж тексти, що пропонуються для читання, адже велика кількість незнайомих слів та граматичних конструкцій може призвести до того, що здобувачі вищої освіти зовсім не зрозуміють почутого.

Доречним вважаємо використання відеоматеріалів – фільмів, проте складність у їхньому використанні полягає в тому, що не завжди можна знайти фільм, який би повністю відповідав темам, що вивчаються.

Стосовно проблеми подолання мовних труднощів під час самостійного читання, погоджуючись з думкою Т. Токаревої вважаємо, що здобувачів вищої освіти потрібно цілеспрямовано навчати прийомам ознайомлювального читання, до яких вони часто звертаються на рідній мові. Під час ознайомлювального читання не потрібне повне та точне розуміння прочитаного. Необхідно навчити здобувачів виокремлювати в тексті основний зміст; ділити інформацію на важливу та другорядну; розуміти загальний логічний план викладу, тобто встановити смислові зв'язки між частинами тексту; об'єднати окремі факти у смислове ціле. Здобувачі можуть не зрозуміти змісту кількох речень, однак, це не завадить розумінню тексту в цілому, виокремленню потрібної інформації, адже під час самостійного читання немає кому виправити ці помилки [5].

Як відомо, у методиці викладання іноземної мови тексти поділяють на навчальні, адаптовані та аутентичні. Одним із найважливіших засобів підвищення якості підготовки майбутніх фахівців у закладах вищої освіти та невід'ємною частиною навчальної діяльності є уміння працювати з автентичними текстами. Погоджуючись із думкою Гаврилюк Н. та Манжос Е. вважаємо, що здобувачам вищої освіти економічних спеціальностей варто

працювати з такими типами автентичних текстів: наукові економічні тексти (монографії, наукові статті, анотації, рецензії); тексти професійної економічної діяльності (професійна ділова переписка, документи, презентації тощо); навчальні економічні тексти (створені з метою фіксації суспільно значущого наукового і професійного знання в певний часовий період із метою навчання майбутніх фахівців); тексти непрофесійної економічної діяльності (газетно-журнальні статті на економічні теми для непрофесіоналів) [2].

Окрім цього, читання автентичних текстів є не лише одним із засобів формування мовленнєвої компетенції здобувачів вищої освіти економічних спеціальностей, а й сприяє розвитку навичок роботи з сучасними економічними джерелами, наприклад, джерелами онлайн.

Успішність реалізації навчання читання автентичних текстів залежить від правильно підібраних вправ та завдань, послідовності їх застосування на різних етапах навчальної діяльності. Завдання можуть бути представлені у вигляді питань за прочитаним матеріалом, виділення у прочитаному нової або раніше відомої інформації, висловлення власної думки щодо прочитаного, виявлення функціональних особливостей мовних одиниць, мовного аналізу тексту.

Анісімова Ю. зазначає, що використання автентичних текстів для швидкого оволодіння англійською мовою свідчить про їх функціональність, тобто спрямованість на реальну практичну реалізацію, оскільки вони створюють відповідну ілюзію долучення до справжнього мовного простору, що є основним чинником результативного та швидкого оволодіння англійською мовою. У своєму дослідженні вона наводить чотири критерії для вибору автентичних текстів:

1. Це повинен бути справжній англійськомовний текст, із якого здобувач вищої освіти зможе отримати додаткову цінну інформацію, поєднавши справжню англійську зі своїм знанням мови.

2. Текст має бути сучасним та актуальним, щоб студенти дізналися з нього про щось нове й були в змозі об'єднати свої знання про світ з інформацією, яку вони отримують із цього матеріалу.

3. Текст не повинен обмежувати галузь мови, так щоб здобувачі вищої освіти відчували, що підвищують знання з мови, і вміли застосовувати здобуті знання, уміння й навички на практиці.

4. Обраний текст має безпосередньо стосуватися потреб здобувачів вищої освіти [1].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Окрім практичних занять, важливою формою навчального процесу є самостійна робота здобувачів вищої освіти, яка передбачає орієнтацію на активні методи опанування знань, розвиток творчих здібностей здобувачів вищої освіти, оволодіння навичками самонавчання та самоосвіти. Самостійна робота здобувачів вищої освіти під час вивчення іноземної мови є особливою формою самоосвіти. Вона має багатофункціональний характер і допомагає опанувати іноземну мову як необхідну професійну складову сучасного спеціаліста, сприяє формуванню навичок автономного набуття знань та розвитку інформаційної культури.

Список використаної літератури

1. Анісімова Ю. Читання автентичних текстів як запорука швидкого оволодіння англійською мовою. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип 33, том 1. С. 117-122.
2. Гаврилук Н. М., Манжос Е. О. 2016. Методична автентичність у навчанні перекладу студентів економічних спеціальностей. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. Вип. 73(1). С. 82-86.
3. Заволока С.І. Аспекти організації самостійної роботи студентів ВНЗ з іноземної мови (французької). *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*. 2017. Том 1 № 75. С. 118-121.
4. Сологор І.М., Костенко В.Г. Особливості організації самостійної роботи студентів при вивченні іноземної мови за професійним спрямуванням. *Збірник статей IV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні питання лінгвістики, професійної лінгводидактики, психології і педагогки вищої школи»*. 2019. С. 393-396.
5. Токарева Т. С. Організація самостійної роботи учнів при вивченні німецької мови. *Наукові записки ЦДПУ*. Серія: Філологічні науки. 2018. Вип. 165. С. 578-585.
6. Цвид-Гром О.П., Носенко М.М., Резнік В.Г., Боньковський О.А. Організація самостійної роботи студентів в умовах дистанційного навчання іноземних мов у закладах вищої освіти. *Збірник наукових праць «Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки»*. 2017. № 30. С. 236-251.
7. Шевченко С.П., Кривонос І.А. Самостійна робота у немовному закладі вищої освіти під час вивчення іноземної мови. *ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти»: Проблеми освіти: збірник наукових праць*; 2019. Випуск 93. С.58-74.
8. Ярославцева К. В., Смужаниця Д. І. Самостійна робота студента в процесі вивчення іноземної мови. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2014. Випуск 30. С. 196-198.

ANALYSIS OF TRANSLATION SERVICES SOFTWARE

Alla KAPITON

*professor of the Department of Computer and Information Technologies and Systems,
National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic»,
Doctor of Pedagogical Sciences, associate professor*

Проаналізовано сучасні системи перекладу тексту з урахуванням морфологічних, синтаксичних і семантичних даних. Встановлено причини неякісного перекладу. Проведено аналіз появи граматичних та лексичних помилок. Доведено, що сервісні програми виконують завдання перетворення електронного тексту в зручну для перекладу форму, а потім відновлюють усі попередні специфічні позначки форматування в перекладі. Доведено, що більшість ТМ-інструментів мають функцію термінологічної підтримки. Встановлено, що коли в тексті, що перекладається, виявляється слово або фраза, які були позначені як термін у попередніх перекладах, ТМ-інструменти виконують якісний переклад фрагмента тексту, що перекладається. З огляду на проблеми машинного перекладу, а також рівні якості, які висуваються для постредагування, проведено постредагування текстів, перекладених машинним перекладом, сформульовано вимоги та рекомендації до результатів машинного перекладу, враховуючи специфіку конкретної системи та тип текстів, що перекладаються.

***Ключові слова:** сервісні програми, ТМ-інструменти, САТ-інструменти, засоби перекладу, машинний переклад.*

Modern systems that translate text taking into account morphological, syntactic and semantic data are analyzed. The reasons for the poor quality of the translation have been identified. An analysis of the occurrence of grammatical and lexical errors was performed. It has been proven that service programs perform the task of converting electronic text into a form convenient for translation, and then restore all previous specific formatting marks in the translation. It has been proven that most TM-tools have a terminological support function. It has been established that when a word or phrase that was marked as a term in previous translations is detected in the text being translated, TM-tool performs a high-quality translation of the fragment of the text being translated. With an overview of the problems of machine translation, as well as the quality levels that are put forward for post-editing, post-editing of texts translated by machine translation was carried out, and requirements and recommendations for the results of machine translation were formulated, taking into account the specifics of the specific system and the type of texts to be translated.

***Keywords:** service programs, TM-tools, CAT-tools, translation tools, machine translation*

The vast majority of modern technology is developed in English-speaking countries, which, on the one hand, forces users to orient themselves at least

superficially in English terminology, and on the other hand, there is a demand for professional creation of translations. Almost every second translation in the world is done from English. Having done research, we tend to believe that this is not yet possible due to lack of algorithm analysis and programming, but system developers do everything is possible to minimize them.

Therefore, the aspiration of the information industry to mechanize a greater number of human skills or, in other words, to create native language machine translation programs, is appropriate here. Translation software includes systems that store fragments of texts and their translation options in memory – this is a kind of memory of completed translations. Such computer programs are called Translation Memory (TM tools). In addition to TM tools, nowadays computer «terminology management systems» (Terminology Management Systems or TMS) are widely distributed. These systems automatically review the source text and offer translation options for terms that have already been accepted by the translator in previously created and memorized translation systems. Developed programs for adapting the source text in the conditions of a foreign language culture - localization programs.

An electronic dictionary is a computer database (program) that contains dictionary articles encoded in a special way, allowing a quick search for the necessary words, often taking into account morphological forms and with the possibility of searching for combinations of words (examples of use), as well as with the possibility of changing the direction translation (for example, Ukrainian-English or English-Ukrainian).

During the analysis of texts translated with the help of translator programs, the following problems were identified: distortion of the referential content of the original message, incorrect selection of variant correspondences, lack of uniformity of terms, non-reproduction of abbreviations, inconsistency of language units according to persons, numbers and cases, incorrect selection of a functional analogue during reproduction absolute, gerundial and adverbial constructions, literal translation of phrases, lack of application of transformations of the grammatical structure of the original message (additions, permutations). There is also a whole class of service

programs to facilitate the conditions of translation and editing of texts in specific formats. For example, the texts of web pages are filled with additional information (formatting marks, links, etc.), which creates difficulties when using translation automation tools [1, 3, 8].

Dictionaries are universal (contain words of general vocabulary) and specialized (contain special terminology used in certain fields of professional activity).

Many dictionary programs for translation have several dictionary databases installed, universal and specialized, with different directions of translation. Modern electronic dictionaries give the user the following options:

- choose the direction of translation from a set of languages;
- choose a professional field for translation search;
- find translations of words or phrases from one language to another;
- listen to the pronunciation of word translations;
- supplement the dictionary database with own versions of translations.

The user can install an electronic dictionary on his PC, smartphone, or use online dictionaries. Translation using an electronic dictionary is practically no different from translating the same text using a printed dictionary.

Today, the user (analyst or anyone who needs high-quality information) faces the task of searching for the necessary information in an unknown and constantly growing virtual information space. If you need to solve some complex, non-trivial problem, which involves the use of quite exotic mathematical methods, about which the user has a weak idea, or find out some little-known historical fact (for example, the origin of the parents of a famous person), or find and use some software, then further actions should take place according to this scenario (of course, if the development of the network goes in this direction). The user activates the agent program on his computer and describes the task in a fairly free form. The agent then connects with other agents to find out what they know about the solution. Solving the given task. If there is an agent that knows the solution, then the user agent filters the information found in order to identify the necessary solutions and filter out

unnecessary data. If the solution is not found or is incomplete, each of the agents turns to neighboring agents to find out possible addresses of information stores and (or) professional «solvers» of these problems. This process continues until a user-defined time limit. If no positive result has been obtained so far, the computer reports that the solution to the given problem is unknown to modern science. The given scenario involves a number of procedures, such as heuristic search, intelligent interactions, accumulation and generalization of information, recognition and classification. then the user agent filters the found information in order to identify the necessary solutions and weed out unnecessary data.

This process continues until a user-defined time limit. If no positive result has been obtained so far, the computer reports that the solution to the given problem is unknown to modern science. The given scenario involves a number of procedures, such as heuristic search, intelligent interactions, accumulation and generalization of information, recognition and classification. If the solution is not found or is incomplete, each of the agents turns to neighboring agents to find out possible addresses of information stores and (or) professional «solvers» of these problems. This process continues until a user-defined time limit. If no positive result has been obtained so far, the computer reports that the solution to the given problem is unknown to modern science. The given scenario involves a number of procedures, such as heuristic search, intelligent interactions, accumulation and generalization of information, recognition and classification. This process continues until a user-defined time limit. If no positive result has been obtained so far, the computer reports that the solution to the given problem is unknown to modern science. The given scenario involves a number of procedures, such as heuristic search, intelligent interactions, accumulation and generalization of information, recognition and classification. This process continues until a user-defined time limit. If no positive result has been obtained so far, the computer reports that the solution to the given problem is unknown to modern science. The given scenario involves a number of procedures, such as heuristic search, intelligent interactions, accumulation and generalization of information, recognition and classification.

CAT-tools (from English Computer Aided or Assistant Translation) are means of automated translation. Because of the abbreviation CAT, translators call them «cats». The main advantage of working with such programs is the availability of a database containing previously translated texts or, as it is commonly called, Translation Memory (TM) – memory of translations. The difference between CAT tools and machine translation programs (for example, the widely used Promt or Google Translate) is that they do not try to replace the translator, but only help his work by unifying the translation of vocabulary, facilitating the work on texts of repeated topics. They are especially useful when translating technical texts. This contributes to the fact that when several translators work on the same project, there is no need to be afraid that the word «motor» will be translated in one case as «engine» and in another as «motor» – working with CAT tools helps to maintain the uniformity of the translation. Another advantage of such programs is that it is possible to significantly reduce the time spent on translating technical texts, because you will no longer have to translate the same segments of text. Having translated only once, in the future the program itself will substitute the translation for the already translated parts of the document. The benefits of using CAT tools are undeniable, it remains only to learn to work with specific programs, each of which has its own characteristics [1, 5].

For an ordinary Internet user, the first option that comes to mind will be the Google Translate service. It is perfect for automatic text translation, has the ability to translate into 90 languages, is easy to use, and has an intuitive interface. In addition to the main function, the developers added additional features to it: adaptive design for any device; the ability to enter text by voice, and even by drawing letters on the screen; translation from more than 20 languages using a camera; possibility to save the translated text and others. The shortcomings of the program can be called frequent errors: the translation of the text comes out with incorrect word endings and literal, not literary, interpretation. It is suitable for informal communication, but it is better not to trust the business documents of such a service without verification by a person who knows the language [4-6].

Of course, in the conditions of a local computer network, the principle of unity of terminology will be clearly observed by the entire staff of the translation bureau. Now there are already ready terminological databases that can be connected to TM-tools in the form of additional, variable or temporary blocks. As a rule, such terminological databases are created by manufacturers of export products. When issuing orders for the translation of accompanying documentation for their products, companies usually transfer the terminological base to the translator in the form of a temporary block for the translator's TM-tool.

This not only speeds up the translation process, improves its quality, but also unifies the company's documentation. Translation memory (TP; translation memory, TM; sometimes called «translation storage») is a database containing a set of previously translated texts. If the next sentence of the initial text exactly matches the sentence stored in the database (exact match), it can be automatically substituted into the translation. In addition to speeding up the process of translation of fragments and periodic changes made to already translated texts, the systems also ensure the uniformity of the translation of terminology in the same fragments, which is especially important in technical translation. On the other hand, if a translator regularly substitutes exact matches extracted from translation databases into his translation, without controlling their use in a new context, the quality of the translated text may deteriorate.

If there is a similar fragment in the memory, it is displayed in the translation window automatically. If an exact match is not found, the most similar fragment is displayed in the window, and the percentage of the match is indicated. You can set the degree of coincidence between the text to be translated and the text in the database in percentage. The translator independently edits the proposed fragment according to the original, sends it to the database memory and moves on to the next fragment.

Nowadays, there is a fairly wide selection of programs that facilitate the translator's work, which can be conventionally divided into two main groups: electronic dictionaries and machine translation systems. Machine translation systems

provide a consistent translation of texts that takes into account the morphological, syntactic and semantic connections of sentence members.

Among all the above, we can draw the following conclusions. Utility programs often provide fully automated translation and replacement. The search and output of information occurs automatically as the text progresses. Exact matches can be automatically replaced when working with a new version of a previously translated text. In addition to speed of translation, TM systems provide accuracy of translation of terms, which is especially important for specialized texts.

The popularity of machine translation is explained not only by simple curiosity, although this is also one of the main reasons for the spread of machine translation systems. Most of the users use unedited machine translation of large volumes of texts for the purpose of familiarization, when the low quality of the translation is quite acceptable.

Modern translation systems offer users approximately the same range of possibilities: text editing in multilingual mode with split screen, so that each window contains text in the appropriate language; recognition of terms; searching for words in dictionaries, inserting translations into the text; the so-called «translator's memory» – translation using accumulated experience; creation of parallel bilingual text databases; save formatting; support for a wide range of European languages.

To adjust to the personal peculiarities of a certain person's speech, during the initial installation of the program, depending on the quality of pronunciation and the specific dialect, it is necessary to repeat from 104 to 256 sentences that are previously set. But recognizing language does not mean understanding its content [1; 2; 7].

The translation provided to us system, can be used only if you wish to familiarize yourself with the information, which is available exclusively in a foreign language. We also concluded that this the translation should not be used as a full-fledged one, even by system developers focus on this. In order to convert the resulting translation into high-quality and adequate, you need to perform post-editing, correct vocabulary and grammatical errors. When working with translation programs, you should remember that since these programs are still far from ideal, automatic

software translation makes it possible to understand what the original is about, but the translated text needs editing.

A distinction should be made between recognizing machine language and converting it into text or using it in the form of commands, and truly understanding its content, as a person does. The latter requires computer knowledge of the entire volume of stylistic and semantic constructions, rules for using words and expressions, and the latter should not be set rigidly – because people say whatever and however they want, without paying attention to how literate and literary it is. Sometimes even what is said does not correspond to what was meant. So teaching a machine to understand people is an incomparably more difficult and distant task.

A feature of artificial intelligence (or similar means) is that it is not a simple tool in its structure and functionality. and he himself chooses which algorithm to use when solving this or that problem, but today such a choice is simply a memorized algorithm for solving problems with the integration of various methods of analysis and making a decision or taking an action; that is, he is not yet able to study on his own. That is why it performs the function of an auxiliary tool in information and analytical activities.

References

1. Gudmanyany A., Sitko A., Struk I. Functional-pragmatic adequacy of the machine translation of publicistic texts [Electronic resource] – Access mode: http://philologyjournal.lviv.ua/archives/5_2019/10.pdf.
2. Humenyuk A. Systems of automated translation [Electronic resource] – Access mode: <https://informatics6.webnode.com.ua/zanyattya-16/>.
3. Koroleva T. Editing in machine translation [Electronic resource] – Access mode: <https://www.lingstud.od.ua/2020/03/20/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%B3%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BA/>.
4. Pros and cons of popular online translators [Electronic resource] – Access mode: <https://taskforce.ua/uk/programa-perekladach-plyusy-i-minusy/>.
5. The five best free translation programs [Electronic resource] – Access mode: https://it-s.at.ua/publ/programni_zasobi/p_jat_krashhikh_bezkoshtovnikh_program_dlja_perekladu/2-1-0-27.
6. The UN Safety [Electronic resource] – Access mode: <http://www.un.org/en/peacekeeping/operations/rolesc.shtml>.
7. Translator program: pros and cons [Electronic resource] – Access mode: <https://taskforce.ua/uk/programa-perekladach-plyusy-i-minusy/>.

8. What is the difference [Electronic resource] – Access mode: http://carpets.sintelon.rs/What_Is_the_Difference_between_Tufted_and_Needlepunched_Carpets-27-1-72.

КАЗКОТЕРАПІЯ ЯК МЕТОД КОРЕГУВАННЯ ЕМОЦІЙНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Вікторія КОРСУНСЬКА

практичний психолог

(Україна / Німеччина)

У статті розглядаються процеси роботи з методом казкотерапії як методом корегування емоційної реальності, способом проживання власних страхів, значущістю подій та відчуттів особистості через тіло, емоції, розум.

Ключові слова: *емоції, казкотерапія, ірраціональні страхи, самопереживання.*

The article examines the processes of working with the method of fairy-tale therapy as a method of correcting emotional reality, a way of living one's own fears, the significance of events and personal feelings through the body, emotions, and mind.

Keywords: *emotions, fairy-tale therapy, irrational fears, self-experiencing.*

Не вірте казкам. Вони були правдою.

Станіслав Єжи Лець

Особистість пізнає світ за допомогою органів почуття, тобто здатності отримувати стимули з навколишнього середовища та реагувати на них. Усі емоції, переживання та події зберігаються в пам'яті особистості та впливають на її поведінку в подальшому житті. Іноді ці події відрізняються від особистості до особистості та є результатом зв'язку між подіями та особистими цілями. Також вони можуть мати особисте значення та наслідки для кожної ситуації окремо.

Джерелом емоцій та почуттів є об'єктивно наявна реальність. Відбиваючи навколишню дійсність, особистість відгукується на неї, радіє, переживає, любить, засмучується, злиться, страждає. Ці переживання називаються емоціями та почуттями, а емоційні процеси є регуляторами відносин між

особистістю та довкіллям. Завдяки процесам орієнтації особистість відображає навколишній світ, реагує та надає йому емоційного забарвлення.

Емоції – це повсякденна частина життя. Це особливий вид переживання, певний рух розуму, який викликає в особистості приємні або неприємні почуття. Використовуючи емоційні процеси, оцінюються факти, події, ситуації та результати діяльності та формується ставлення до цієї ситуації. Особистості відомі емоції з власного досвіду – гнів, радість, смуток, страх, любов, тривога, здивування, жаль, огида і сором – це емоції, якими висловлюється особисте ставлення як до власних висловів, так і явищ і ситуацій навколо індивідуума. Емоції характеризуються почуттям та супроводжуються різними тілесними проявами.

Сьогодні казка є літературним способом передавання інформації з лікувальним ефектом, яка покликана виконувати роботу в педагогічній та психологічній сферах. Психоаналітики, такі як Зігмунд Фрейд, Отто Ранк і Карл Юнг, серед інших, зверталися до казок і міфів, щоб показати анатомію психіки. У казках йдеться про важливі для особистості речі та явища, оскільки вони виражають словами та подіями те, що відбувається у її внутрішніх переживаннях.

Казкотерапія – це терапія за допомогою казки. Як показали дослідження психологів, казкотерапія є корекційним методом емоційного стану особистості. Тетяна Зінкевич-Євстигнєєва визначає, що казкотерапія – це лікування казками, тобто спільне з дитиною відкриття тих знань, які живуть у душі і є на цю мить психотерапевтичними. На думку Джозефа Кемпбелла, «народна казка – це початкова картина душі».

Борис Мерей стверджує, що казкотерапія – це напрямок арт-терапії, яка використовує творчий процес для подолання діяльності травм та інших емоційних проблем [3], а розуміння поняття «терапія» – це догляд, турбота та лікування.

У науковій літературі, казкотерапія – це турбота про емоційне та психологічне здоров'я особистості засобами народної та поетичної творчості.

Тому, мета методу казкотерапії полягає в активізації творчого потенціалу, розкритті глибин власного внутрішнього світу, розвиток самосвідомості. Секрет методу полягає у тому, що казкотерапія є потужною силою, яка стимулює власний розвиток особистості.

На думку Ігоря Вачкова, кожен фахівець (лікар, психолог, педагог) у роботі за методом казкотерапії знаходить свій ресурс, що дозволяє вирішити професійні завдання. Творчість та духовність є найголовнішими моментами в розвитку особистості. Важливо наситити душу індивідуума добром і в цьому допомагають казки.

Дорота Завадська зазначає, що процес виховання відбувається через розповідь історій, які особливо ефективні, коли йдеться про емоційні проблеми, дитячі страхи. Завдяки казкам особистість легше зрозуміє, наприклад, питання «зникнення» з життя. У деяких випадках казки можуть допомогти у складних взаємостосунках. Завдяки їм особистість дізнається, що емоції, які вона поділяє, так само відчують інші. Це відбувається через героїв книжок.

Казка розслаблює та заспокоює. Її завдання – змусити особистість почуватися в безпеці та вірити, що є хтось, хто піклується про неї. Казкового героя люблять і він гідний кохання, хоча іноді сприймається все інакше. Цей персонаж покликаний показати, як долати труднощі, неприємності та страхи.

Застосування казки допомагає в роботі з ірраціональними страхами (фобіями та боязкістю невідомого). Наприклад, особистість боїться темряви, замкнутого або відкритого простору, самотності, невдач, бактерій та мікробів, комах, тварин, хвороби, смерті тощо.

Причини виникнення страхів можуть бути різні:

- ✓ **спадкові:** страх може передатись від батьків;
- ✓ **психологічні:** депресія, травми підсвідомості;
- ✓ **соціальні:** негативні ситуації із життя.

Зігмунд Фрейд, наприклад, диференціював прояв страху за ступенем вираженості: «вільний страх», «боязкість», «фобія» та «переляк». На його

думку «вільний страх» – це страх без об'єкта, тобто виникає без будь-яких причин.

На сучасному етапі розвитку психологічної науки «вільний страх» використовують як поняття «тривога», «тривожність». Страх перед будь-яким об'єктом Зігмунд Фрейд називає «боязкістю», патологічні випадки страху – «фобіями», афективний стан страху – «переляком», а «істерію страху» – неврозом.

Страхи можуть виникати в особистості зі слабкою психікою, тому вона може відчувати один із видів ірраціональних страхів, який проявляється сильним серцебиттям, слабкістю в ногах, нестачею повітря тощо. На думку вчених, страх – це емоція, яка виникає в той момент, коли виникає загрозна ситуація біологічному чи соціальному існуванню особистості, з наслідками створення небезпеки. В роботі зі страхами ми рекомендуємо такі казки: «Казка про страх» Анни Зайцевої, «Чому ти не спиш?» Мартіна Уодделла, «Казка про несправжній страх», «Тімошка і темрява» та інші.

Крім цього, виразне читання казки спокійним тоном сприймається слухачем як «заспокійлива пігулка». І саме до цієї пігулки можна віднести літературні вирази, що пов'язані з живою народною традицією, та є найчудовішими та найцікавішими частинами твору. Літературні прийоми використовуються для зв'язку особистості з літературним героєм або з історією викладеною в казці.

Взагалі під час розповіді казки важливо зуміти передати настрій героїв. Це можливо досягти за допомогою тону. І якщо настрої – це загальне відчуття, яке можна викликати в аудиторії за допомогою опису, обстановки, діалогу та вибору слів, то тон – це ставлення автора до теми.

Однак, на нашу думку, під час розповіді казки з терапевтичною метою, важливо й спеціалісту застосовувати свої здібності виразного подання тексту. Аналізуючи текст можна використовувати такі літературні прийоми, як повторення та алітерацію (у віршованих казках), особливо в роботі з дитячою аудиторією.

Казкотерапія – це гарний спосіб релаксації. Мета релаксаційних казок – заспокоїти особистість, часто на основі візуалізації, що викликає певні емоційні стани. При тривалому використанні цих казок вони допоможуть особистості самостійно згадати заспокійливі для неї образи. Також їх використовують із профілактичною і лікувальною цілях.

Правильно підібрані, розказані або прочитані історії можуть чудово заспокоїти особистість перед сном, після насиченого враженнями дня. Завдяки своїй простоті та ефективності в роботі казкотерапія набуває все більшої популярності. Її застосування корисно не тільки в роботі з малечею. Вона є допоміжним психотерапевтичним способом в роботі з дорослими. Казкотерапія має на меті зняти напругу та відновити позитивний образ себе та світу. Слухаючи різні історії, особистість несвідомо засвоює їх, а потім використовує в повсякденному житті для боротьби з непереборною тривогою. Казки дають їй надію, вчать самостійності та нового погляду на ситуацію.

На думку Бориса Мерей, консультанта німецького центру Tales for Life «казки – це мудрість, що передаються від покоління до покоління». Він використовує казки зі своїми клієнтами, щоб допомогти їм побачити свої власні проблеми у персонажах та символах цих класичних історій. Також консультант стверджує, що нездатність постійно концентруватися не є проблемою. Якщо особистість намагається згадати свою улюблену казку і переказати її, то в ній будуть частини, які вона забула, і деякі частини, які вона чітко пам'ятає. Це відбувається тому, що в нас є частина, яка судить, із чим особистість може мати справу прямо зараз, а з чим ні. Для особистості це є важливим та актуальним, або навпаки [3].

Відомий угорський психотерапевт Марта Анталфайі у межах індивідуальної самосвідомої терапії спрямовує свою роботу на лікування психологічних і психосоматичних захворювань (паніка, депресія, фобії, obsesивно-компульсивні розлади, розлади особистості). Для успішного вирішення життєвих, стосункових та сімейних проблем вона використовує

кілька індивідуальних методів, серед яких виділяє аналіз снів, уяви, казкотерапію, арт-терапію та фокус-тренінг.

Метод комплексної арт-терапії Катарсис, автором якої є Марта Анталфаїї, служить реорганізації духовної динаміки, включаючи творчість, гнучкість, створення фізично-духовної гармонії та самопізнання. Форма методу візуального мистецтва: заняття в малих групах, де творчий процес починається з комбінованого використання релаксації, уяви, поезії та музики. У 1998 році Марта Анталфаїї створила метод історіотерапії «Мисливець за скарбами», який базується на аналітичній психології. Казки, міфи, легенди аналізуються насамперед з позиції розвитку особистості, а також оживляються у творі індивідуально дібрані сюжетні деталі.

На думку Еріка Міллера, терапія розповіддю стає однією з тих терапій, що пов'язані з мистецтвом та має свою систему: 1) обстеження. Зцілення/Консультування/Терапія. Клієнт краще усвідомлює захисні механізми та негативні звички, які можуть розвинути в результаті пережитої травми. Відбувається повторний «перегляд» у пам'яті та уяві травмуючої сцени, тобто особистість докопується до коренів своїх негативних звичок і побачить причини їх виникнення, складає план змін. Основний метод роботи – робота з уявленнями про травми та досвідом. Цілитель/консультант/терапевт полегшує власну здатність особистості зрозуміти, зцілюватися та рости. Дві можливі причини, за якими людина може займатися зціленням/консультуванням/терапією саморозвиток (зростання), розв'язання проблем в собі; 2) розповідь. Історія розповідається як серія подій, яка пов'язана з визначенням зв'язку з іншими особами. Важливим є голос розповіді. Також можуть використовуватися маски, костюми, реквізит і різні види візуального супроводу; 3) терапія розповіддю. Це стосуються подібної діяльності: «розповідання історій і лікування», «терапевтичне використання оповідання», «сторітелінг терапія». Ерік Міллер пропонує терапію оповіданням як загальний термін для всіх цілющих/терапевтичних підходів, які використовують нарративну психологію.

Розуміння динаміки, представленої в подорожі героїні казки або героя, яка зазвичай веде їх від нещастя до їхньої найвищої реалізації, може виявити засоби допомоги клієнтам у їхній психотерапії.

Казкові історії важливі в житті особистості. Завдяки їм вона отримує уявлення про власне «я»; розповідає про свій досвід та події, що відбувалися; формує свою ідентичність та поєднує особисту сімейну історію з легендами культури. Важливо зрозуміти, що сумні, жорстокі історії, які можуть повторюватися, стають темою для терапевтичної роботи.

Застосування казкотерапії дозволяє особистості пройти трансформацію від темряви до світла, від настрою депресії чи особистої кризи стати на новий шлях. На думку американського психотерапевта Бетті У. Кірнан «шлях казкового героя або героїні має багато спільного з ритуальним процесом психотерапії: терапевт і клієнт розповідають і переказують, інтерпретують і переосмислюють історію клієнта» [3].

Особистість, так само, як й герой, постає перед труднощами, страждає від жорстокого поводження, приниження, відчуває сором, відкидання та покинутість. Особливо це стосується осіб, що позбавлені батьківського піклування або живуть в соціально небезпечних умовах. Замість піклування та турботи вона живе у стані постійного страху, тривоги, маніпуляції тощо. Яскраві приклади ми спостерігаємо в таких казках, як «Попелюшка» Шарля Перро, «Білосніжка та сім гномів» братів Грімм, українській народній казці «Покуття», іспанській народній казці «Четверо-братів», грузинська казка «Сирота та безбородий шахрай», естонська казка «Сирота та хуторянка» та інших. Бетті У. Кірнан стверджує, що особа, яка відчуває психологічний біль, яку заохочують ототожнювати себе з головним героєм казки, який володів жахливим досвідом, може відчути можливість пережити власний внутрішній неспокій.

Бетті У. Кірнан зазначає, що у реальному житті дегуманізація вбила душі незліченної кількості людей, які живуть страждальним життям. Тривожна сім'я ніби зачаровує своїх членів. Таким чином, глибше розуміння подорожі героя чи

героїні, де вони показані як стійкі у перетворенні болю від жорстокого поводження у творчу дію, що зрештою процвітає, може висвітлити нові шляхи від страждань до зцілення для тих, хто все ще страждає від зловживання болю [3].

Героїні ніколи не зазнають насильства. Чим більше Попелюшка, Білосніжка стають жертвами могутніх та жорстоких образників, тим більше співчуття вони викликають. Заохочуючи клієнтів, які зазнали жорстокого поводження, ідентифікувати себе з казковими героїнями, терапевт може допомогти їм досягти емпатії та співчуття до себе [3].

Отже, в основі кожної казки лежить духовне зростання. Коли герой позбавляється тривожного стану, стикається з невідомим соціальним світом та важкими життєвими випробуваннями, які врешті-решт долає, саме тоді відбувається розвиток її потенціалу. В результаті поєднання казки з психотерапією, можна отримати нові джерела сили з екзистенційного знання: життя несправедливе $\Rightarrow$ страждання полегшують усвідомленням самотності та покинутості $\Rightarrow$ надія лікує, де казка з щасливим кінцем вселяє надію. За словами Джозефа Кемпбелла, «деяким із нас, можливо, доведеться піти темним і віроломним шляхом, перш ніж ми знайдемо річку миру або велику дорогу до місця призначення душі» [3].

Хотілося б зазначити той факт, що вся творчість народжується зі страждань. Художник творить, коли він страждає. Коли немає страждання, зникає спонукання до творчості. У цьому твердженні багато правди – Вінсент Ван Гог, Пабло Пікассо, Здзіслав Бексінський, Федір Достоєвський, Ернест Хемінгуей, Вірджинія Вулф, Теннессі Вільямс, Герман Гессе, Джек Керуак – всі вони боролися із психічними захворюваннями, боролися з депресивними настроями. Багато з цих розладів спричинені стресом і страхом завершити роботу вчасно та бути натхненним для цього. Для кожного з них власна творчість була формою самотерапії, зцілення себе, а точніше – власної душі.

Марі-Луїза фон Франц, учениця Карла Густава Юнга, вважає загальноприйнятим тлумаченням казки самопереживання. Самопереживання в

її концепції означає внутрішнє знання і розкриття власних сильних і слабких сторін, а водночас зцілює їх і зміцнює цю можливу оголену слабкість. Наприклад, якщо хтось страждає від комплексу неповноцінності в реальному житті, його привабить казка, де схожий герой впізнається, стає успішним або успіх врівноважується іншою цінністю, наприклад, матеріальним достатком.

Психопедагогічні та психотерапевтичні казки мають спільні ознаки. В схемі казки існує чітке посилення, зосередження на одній проблемі, яку не можна вирішити в казці саму по собі чи «чарівним чином», за допомогою фей чи заклинань. Для її вирішення потрібні: дії головного героя; «знавець» порушеної в них проблеми, без моралізації та умовляння; відсутність дидактики, яка спостерігається у старих казках.

Казка формує в особистості уявлення про справедливість, кохання, дружбу, добро і зло. Слухаючи казку, особистість справді переживає події разом із героями. Занурення в зміст казки дозволяє особистості поглянути на себе з середини, порівняти себе з героєм та дозволити своїй проблемі вийти назовні.

Як стверджує Барбара Клеймонт, терапевтична казка, на відміну від інших видів казок, збагачена новими елементами, що знижують тривожність. Це фантастична історія, сюжет якої містить різні ситуації, що викликають тривогу. У ньому використовувалися такі прийоми впливу на казкового героя: конкретизація та раціоналізація пережитих страхів, зміцнення самооцінки, відчуття позитивного мислення, створення та поєднання тривожних стимулів із тими, що викликають позитивну емоційну реакцію [4].

Існує багато художніх занять, які можуть допомогти зцілитися та самовиразитися (живопис, поезія, драма, танці, музика тощо). За допомогою цих засобів психотерапевт може інтерпретувати історію, яку розповідає клієнт. З використанням цього методу особистість проходить самодослідження та рефлексивне мислення. Психотерапевтичні дослідження показали, що саме в цьому процесі клієнтові показується реальність його травми чи емоцій.

У сучасному світі використання методу казкотерапії застосовується більше у роботі з дитячим внутрішнім світом, ніж з дорослим. При цьому слід розуміти різницю між казкотерапією та терапією розповіді історій. У роботі з дорослою публікою використовуються більше розповідь власних історій в короткій версії, визначаються поворотні моменти в житті клієнта, обговорюються історії з досвіду з метою вирішення проблем реального життя. На думку психотерапевтів, казкотерапія ж базується на використанні фантазії та уяви з метою сприяння росту особистості та формуванні психологічного добробуту. Казки важливі для особистості як в освітньому, так й психологічному плані.

Важливо зазначити, що наш мозок опрацьовує багато інформації та фактів. І на його активацію впливають казкові історії. Американські вчені встановили, що мозок реагує так, неначе сама особистість переживає той чи інший факт, подію, описану в казці. Так відбувається зв'язок з героями, навіть тоді, коли вони вигадані. Коли герой казки проявляє емоції, то мозок особистості реагує так, ніби він також відчуває ці емоції. Особистість не споживає історію пасивно, а переживає її так, ніби вона відбувалася з нею. І коли особистість переживає історію з емпатичним головним героєм, то її мозок наповнюється гормоном кохання – окситоцином. Це створює відчуття зв'язку із персонажем. Однак під час напруженої сцени виділяється гормон стресу кортизолу. Це викликає сильний емоційний відгук, хоча особистість знає, що історія вигадана. Сильні емоції грають ключову роль у формуванні пам'яті. Соціальний психолог Дженніфер Аакер зазначає, що особистість у 22 рази частіше запам'ятовує історію, ніж голий факт.

На думку Кристини Мутсу, особистість читає художню літературу не для того, щоб відволікатися чи підняти свій адреналін, вона читає для того, щоб дізнатися про себе через переживання емпатії для іншого [6].

Отже, в процесі роботи з методом казкотерапії психолог, психотерапевт допомагає особистості знайти себе через поєднання з чужим досвідом

емоційної реальності, пережити власні страхи, зрозуміти значущість подій та відчуттів через тіло, емоції, розум.

Список використаної літератури

1. Багрій Я. Психоаналіз: навч. посіб. / Я. Т. Багрій. Київ: ДП «Вид. дім «Персонал», 2016. С. 135–137.
2. Василевська О. Казкотерапія як засіб психологічної роботи з різними віковими категоріями. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Випуск 6. С. 24–31.
3. Kiernan Bette U. The Uses of Fairy Tales in Psychotherapy / MFT. URL: <https://betteconsulting.com/wp-content/uploads/The-Uses-of-Fairy-Tales-in-Psychotherapy.pdf>
4. 666Klejmont B. O bajkoterapii / Serwis Edukacyjny Profesor.pl URL: https://www.profesor.pl/mat/n13/n13_b_klejmont_050413_1.php/
5. Miller E. Fairytale Therapy: A Type of Storytelling Therapy. 2018.
6. Moutsou C. The Emotional Power of Stories in Therapy / Welldoing.org. October 03, 2018.
7. Faramarzi S. «Fairytale Therapy» Turns the Moral of a Story into Life Guidance / *VICE UK*. June 26, 2019.
8. Шестопал І. А. Казкотерапія як ефективний метод роботи психотерапевта з дітьми. / Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Психологія», № 10, січень, 2020. С. 143–147. DOI: 10.25264/2415-7384-2020-10-143-147.

МОВА ЯК ІСТОРИЧНА КАТЕГОРІЯ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Тетяна КРАШЕНІННІКОВА

*кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

У статті узагальнено бачення науковців щодо розгляду мови як історичної категорії в сучасному світі, звернуто увагу на погляди про утворення людської мови. Детально описано зовнішні та внутрішні чинники мови як динамічної системи. Серед зовнішніх причин окремо виділено процеси, пов'язані із субстратом, суперстратом та адстратом. Внутрішні чинники проаналізовано, за поглядами науковців через призму мовних антиномій: антиномію позначувального та позначуваного; антиномію норми і системи; антиномію мовця і слухача; антиномію інформаційної та експресивної функцій мови; антиномії коду і тексту. Згадано про розгляд цих процесів науковцями у синхронії та діахронії.

Ключові слова: *мова, адстрат, субстрат, суперстрат, діахронія, антиномія.*

The views of scientists regarding the consideration of language as a historical category in the modern world are summarized in the article, paying attention to views on the formation of human language. External and internal factors of language as a dynamic system are described in detail. Among the external causes, the processes associated with the substrate, superstrate, and adstrate are separately

highlighted. The internal factors are analyzed, according to the views of scientists, in the light of linguistic antinomies: the antinomy of the signifier and the signified; antinomy of norm and system; the antinomy of speaker and listener; the antinomy of informative and expressive language functions; antinomies of code and text. The consideration of these processes by scientists in synchrony and diachrony is mentioned.

Keywords: *language, adstrate, substrate, superstrate, diachrony, antinomy.*

Мова є живішим свідченням про народи, ніж кістки, зброя і могили.

Я. Грімм

Постановка наукової проблеми та її значення. Мову неможна зрозуміти повністю, не маючи спільного, внутрішнього набору цінностей, соціальних структур і значеннєвих відносин. На відміну від тварини, в людини сформувався складний соціум, культурні, психологічні й нейрологічні переваги над іншими істотами. Мова будує суспільство, висловлює прагнення, думки, емоції та життєву філософію, проте будь-яка мова слугує одному – взаємодії людей.

У ХХІ ст. науковцям вдалося зібрати мозаїку мовної еволюції, щоб мати уявлення, як утворилися людські мови через призму трьох поглядів: 1) людська мова виростає з комунікації (передавання інформації від однієї особини до іншої); 2) еволюція мови походить із дослідження біологічних і культурних точок перспективи (мозок, голосовий апарат, рухи рук і всього тіла, в поєднанні з культурою, впливають на мовну еволюцію і полегшують її); 3) еволюція мови очима лінгвіста-дослідника. Таке поєднання поглядів в аналізі довело, що мова є взаємодією значень (семантики), умов використання (прагматики), фізичних властивостей звукового інвентарю (фонетики), граматики, синтаксису, фонології (структури звуків), морфології (будови слів), дискурсивних принципів організації спілкування, інформації та жестів [1].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Мову з історичного погляду або в історичному розрізі розглядало багато науковців як в Україні, так і за її межами. На особливу увагу заслуговують праці та результати досліджень В. Гумбольдта, О. Потебні, Г. Пауля, Ф. де Соссюра, М. Кочергана, Д. Еверетта, С. Гардах та інших.

Мета дослідження – узагальнити бачення науковців щодо розгляду мови як історичної категорії в сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. Мова безмежна за своїми ресурсами. Її можна добре знати, добре володіти, але володіти нею бездоганно неможливо. Розвиваючись, вона висуває перед своїм носієм завдання стежити за змінами, що в ній відбуваються.

Мова є динамічною системою, що постійно змінюється в часі. Загальноприйнятими постають твердження: на мову систематично впливають *зовнішні та внутрішні* чинники.

Зовнішні чинники: виділяють два основні соціальні процеси в розвитку мови – *диференціацію* (відбувається територіальний і соціальний розподіл носіїв мови, внаслідок чого виникають споріднені мови і діалекти) і *інтеграцію* (здійснюється територіальне і соціальне зближення носіїв мови, в ході якої відбувається об'єднання мов і діалектів). Диференціація збільшує число мов, інтеграція, навпаки, скорочує їх кількість.

Зовнішні причини змін у мові зумовлені різними суспільними чинниками: розвиток матеріальної і духовної культури, продуктивних сил, науки, техніки тощо; контактування мов (загарбання території і поневолення корінного етносу); мирне співіснування різномовного населення на одній території; різномовне населення живе на сусідніх територіях; населення вступає в різноманітні (економічні, торговельні, культурні та ін.) стосунки з населенням іншої країни; засвоєння іншої мови в процесі навчання). Тривале й інтенсивне контактування мов може призвести до асиміляції однієї з мов, тобто до її втрати, але втрачена мова не зникає безслідно.

Сліди витісненої мови отримали в мовознавстві назви:

Субстрат (термін Дж. Асколі) – мова-підоснова, елементи якої розчинилися в мові, що нашарувалася на неї, сліди мови корінних жителів у мові-переможниці чужинців сліди витісненої місцевої мови [2, с. 193]. Наприклад: кельтський (гальський) субстрат для французької мови; іберійський субстрат для іспанської мови.

Суперстрат (термін В. Вартбурга) – мова-надоснова, елементи якої розчинилися в мові, над якою вона нашарувалася, сліди мови чужинців у мові-переможниці корінних жителів [2, с. 193]. Наприклад: латинська мова стала суперстратом для мов Західної Європи; мова норманських завойовників для англійської мови.

Близьким до перелічених процесів є **адстрат** (термін Н. Бартолі) – сукупність рис мовної системи, які з'явилися внаслідок впливу однієї мови на іншу в умовах тривалого співіснування і контактів сусідніх народів [2, с.194]. Цей тип мовної взаємодії є нейтральним: при ньому не відбувається асиміляції етносу і розчинення однієї мови в іншій; його сприймають як своєрідний прошарок між двома мовами, наприклад: білорусько-литовський, словенсько-італійський адстрати.

Сучасний стан будь-якої мови – це результат її довговічної історії, де різноманітні мовні впливи відбилися в ній у вигляді субстратних, суперстратних та адстратних нашарувань. Так, наприклад, науковці звертають увагу на подібні зовнішні зміни в англійській мові, де можна виявити сліди неіндоєвропейської іберійської мови перших поселенців на Британських островах, латинської мови поселенців перших століть нашої ери, західногерманської мови англів, саксів, фризів, ютів, які завоювали Британію в V-VI ст., північногерманської мови скандинавських вікінгів, які владарювали в Англії в X ст., французької мови норманських феодалів, які підкорили Британію в XI ст. тощо.

Крім цього, у науковому світі дотримуються думки, що контактування мов може зумовити: запозичення лексики та фразеології; засвоєння артикуляційних особливостей іншої мови; зміна наголосу; зміни в граматичній будові мови; зміни у словотворі.

Внутрішні причини мовних змін закладені в мові: протилежні начала, суперечності, боротьба між якими призводить до змін.

Серед мовних антиномій (нерозв'язаних суперечностей) основними, на думку науковців, є такі: 1) *антиномія позначувального і позначуваного*: план

вираження і план змісту мовного знака перебувають у стані нестійкої рівноваги, що зумовлює розвиток багатозначності, омонімії та синонімії; 2) *антиномія норми і системи*: не все потенційно закладене в структурі мови є нормою (у мовленні дітей, які утворюють похідні слова за продуктивними словотвірними моделями, трапляються такі okazіоналізми, як: малюваю, випру, догну, що приведені у відповідність до їх твірних основ малювати, випрати, догнати); 3) *антиномія мовця і слухача*: мовець намагається скоротити і спростити мовлення, тоді як слухач потребує повнішого вираження думки, інколи й надлишкової інформації (внаслідок такої антиномії змінюється форма слів, їх категоріальне значення: автомобіль --> авто, метрополітен --> метро; у мовознавстві існує думка, що одні мови, наприклад, французька, орієнтовані на слухача, а інші (зокрема, німецька) -- на мовця); 4) *антиномія інформаційної та експресивної функцій мови*: багато нових слів і виразів з'являються внаслідок суперечності між стандартним і експресивним початками в мовленнєвій діяльності (слово «автомобіль» поступово звузило своє вживання за рахунок експресивного синоніма «машина», пізніше набуло поширення більш експресивного «тачка»); 5) *антиномія коду і тексту* (мови і мовлення): збільшення кодових одиниць зумовлює скорочення тексту, а зменшення – подовження (збільшення обсягу) тексту; код не може нескінченно збільшуватися, бо людський мозок не зміг би його запам'ятати, а дуже довгий текст ускладнив би спілкування, тому ці дві протилежні тенденції постійно діють у мові і збагачують мовні виражальні засоби.

Проте не всі науковці визнають паралельний вплив на мову зовнішніх і внутрішніх причин і дотримуються лише якихось одних змін, пояснюючи це тим, що всі мовні зміни в підсумку визначаються суспільними потребами (А. Мартіне, Є. Курилович та інші визнають тільки внутрішні, а А. Мейє, А. Соммерфельт, Б. Головін – тільки зовнішні причини). Мова фіксує, зберігає знання про реальність, яку народ пізнає у процесі й результаті своєї життєдіяльності. Вона здатна впливати на спосіб світорозуміння, характерний для будь-якої лінгвокультурної спільноти [3, с. 183]. Змінність мови забезпечує

її відповідність змінним потребам комунікативної і пізнавальної діяльності людини (О. Шахматов). Людина за своє життя не помічає змін у мові.

Усі зовнішні та внутрішні процеси відбуваються у розрізі синхронії та діахронії (І. О. Бодуен де Куртене, Ф. де Соссюр). Діахронічне вивчення мови важливе і дуже потрібне для розуміння та пояснення кожного її синхронічного зрізу (І. О. Бодуен де Куртене, А. Сеше, Е. Косеріу). На сучасному етапі загально визнаним стало твердження, що синхронічний і діахронічний підходи до вивчення мови доповнюють і збагачують один одного. Кожен стан мови є її динамічною рівновагою. Якби мова змінювалася швидко і в усіх ділянках одночасно, вона б стала комунікативно непридатною. Стійкість мови необхідна для того, щоб вона була зрозумілою мовцям, зберігала і передавала досвід попередніх поколінь, а змінність – щоб фіксувати і позначати нові явища зовнішнього і внутрішнього світу людини, тобто виражати нові думки. Немає сумніву, що всі мовні зміни здійснюються самими носіями мови. Однак вони не залежать від волі людей, а мають об'єктивний характер. Переважна більшість мовних змін починається з варіювання елементів. Нові варіанти конкурують зі старими і з часом замінюють їх.

Проте ми живемо в історичний період, коли можемо простежувати і розвиток нової мови. Співробітники Лундського університету опублікували в журналі *Linguistic Typology* матеріали про мову джедек (Малайзія, Тайланд). У 2006 році у цій мові вже в усному мовленні чітко простежувалися граматичні та лексичні формування.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, мова є динамічною системою, яка формується за допомогою зовнішніх і внутрішніх чинників. Ключовими процесами у зовнішніх чинниках є субстрат, суперстрат та адстрат. Внутрішні причини переважно побудовані на протиріччях на всіх мовних рівнях. Стійкі процеси позитивно впливають на мовців та зберігають досвід попередніх поколінь, а змінні допомагають виражати нові думки.

Список використаної літератури

1. Еверетт Д. Походження мови. Як ми навчилися говорити / пер. з англ. Геннадій Шпак. Київ: Наш формат, 2019. 344 с. [books.google.com.ua].

2. Кочерган М. П. Загальне мовознавство: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ: Видавничий центр «Академія», 1999. 288 с.
3. Поляренко В.С. Мова і культура. Рис характеру українського народу як складова національної культури. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького національного ун-ту: зб. наук. праць*. Вип. 13 / [редкол.: Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, А. З. Брацкі та ін.]. Кривий Ріг: НПП Астерікс, 2015. 470 с. С.181-187. С. 183
4. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри: Монографія. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. 324 с.

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Валентина КРИВУЛЯ,

кандидат філологічних наук, Університет імені Альфреда Нобеля

У статті розглядаються інноваційні методи навчання у вищій школі та їх використання в освітньому процесі. Висвітлено характерні особливості інноваційних методів навчання, розкривається специфіка їх використання в освітньому просторі вищої школи.

***Ключові слова:** вища школа, інновації, інноваційне навчання, контекстне навчання, методи навчання, проблемне навчання.*

***Abstract.** The article considers innovative methods of teaching in higher education and their use in the educational process. The characteristic features of innovative teaching methods are highlighted, the specifics of their use in the educational space of higher education are revealed.*

***Key words:** higher school, innovations, innovative education, contextual education, teaching methods, problem-based learning.*

Постановка проблеми. Суспільство, в якому ми живемо, постійно розвивається і зазнає змін. У сучасному світі освітній простір постійно поповнюється як новим змістом знань, так і новими кваліфікаційними ознаками. Зважаючи на це, сучасна освіта вимагає безперервності розширення сприйняття складності світу та утворення інформаційного суспільства.

У нову інформаційну епоху, як зазначено в аналітичній доповіді ЮНЕСКО «Сталий розвиток після 2015 року», саме вища освіта має стати основним елементом на шляху до прогресу, а інновації у різних сферах суспільної діяльності передбачають високий динамізм, швидку зміну знань, інформації та технологій [15]. За таких умов зростає соціальне значення держави у наданні доступу до якісної освіти, високого рівня знань, можливості

набути відповідних навичок і компетенцій, шляхом забезпечення вищим навчальним закладам академічної мобільності й свободи.

Закон України «Про вищу освіту» містить завдання закладів вищої освіти серед яких, основним є «забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності» [14]. Зокрема, більшість законодавчих документів та національних програм із питань вищої освіти акцентують на неприпустимості зниження якості освіти, зниження рівня знань та застарілості методів і методик навчання. Розуміння того, що освіта є одним із головних чинників цивілізаційного та економічного розвитку держави, саме сьогодні дає поштовх до стратегічного рішення проблем та забезпечення системного реформування національної вищої школи, її відповідної модернізації та інтеграції до європейських норм.

Мета статті – дати характеристику інноваційним методам навчання у вищій школі, їх використання на практиці; визначити та запропонувати найбільш ефективні методи навчання для здобувачів вищої освіти у вищій школі.

Суть процесу інновацій та методи сучасного навчання стали об'єктом дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених. Наукові праці А. М. Алексюка, І. І. Доброскока, Т. Г. Дригач, В. В. Ільїна, Г. П. Коцури, В. Г. Кременя, Л. В. Лебедик, М. В. Лисенка, Н. М. Мирончук, С. О. Нікітчиної, Т. Б. Поясок, С. В. Пролєєва, П. Ю. Сауха, О. Струтинської та інших присвячені загально-теоретичним, науковим та практичним проблемам інноваційної моделі у закладі вищої освіти, деяким прогресивним формам та методикам навчання, досвіду та перспектив їх використання в освітній практиці [1; 7; 5; 18; 8; 9; 11; 13; 6; 17]. Зокрема, автори пов'язують інновації у навчанні з необхідністю: покращання традиційного педагогічного процесу (модернізація, модифікація, раціоналізація); докорінних перетворень та комплексних модифікацій, тобто змін існуючого традиційного навчального процесу.

Праці таких вчених, як Е. Байкер, Дж. Дьюї, Н. Морзе, С. Сіз [19;20], присвячені характеристиці методів навчання, їх особливостям, важливості їх

застосування на практиці в освітній діяльності, а також проблемам використання сучасних інформаційних технологій в освіті за допомогою впровадження комп'ютерно-орієнтованих методик навчання.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність» інновації – це новостворені і вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що суттєво покращують структуру та якість виробництва і соціальної сфери [16]. Проблеми інноваційних технологій і методів навчання в сучасній вищій школі є актуальними, оскільки посилилися тенденції до гуманізації та гуманітаризації змісту вищої освіти, з'явилися нові навчальні дисципліни, а як наслідок – потреба в науково-педагогічних кадрах, які зможуть забезпечити інноваційний підхід до реалізації цих тенденцій під час навчального і виховного процесу.

Інноваційне навчання – це постійні прагнення до перегляду цінностей, збереження тих, які є беззаперечно цінними, і відкидання тих, які вже застаріли. Інновації у навчальній діяльності пов'язані з активним творчим процесом, поширенням нових методів і засобів (інновацій) для вирішення дидактичних завдань підготовки фахівців у гармонійному поєднанні класичних традиційних методик і результатів творчих пошуків, використання нестандартних, прогресивних технологій, оригінальних дидактичних ідей та форм забезпечення навчального процесу [9; 18; 6; 3].

Основу інноваційних технологій у вищій школі складають нововведення, пов'язані з оптимізацією умов освітньої діяльності – організаційні та спрямовані на оновлення змісту освіти та підвищення її якості – методичні. На сьогодні найпопулярнішими інноваційними методами навчання, які дозволяють використовувати нові технології викладання є: контекстне, імітаційне, проблемне, дистанційне, модульне та повне засвоєння знань.

Доречно розглянути ці методи більш детально.

1. Контекстне навчання базується на поєднанні різних видів діяльності студентів: навчальної, наукової та практичної.

2. Основа імітаційного навчання – це імітаційно-ігрове моделювання в умовах навчання процесів, що відбуваються в реальній системі.

3. Проблемне навчання здійснюється на основі ініціювання самостійного пошуку здобувачем вищої освіти знань через проблематизацію (викладачем) навчального матеріалу.

4. Дистанційне навчання як різновид (досить самостійний) заочного навчання, у якому використовуються новітні інформаційно-комунікаційні технології та засоби.

5. Модульне навчання становить різновид програмованого навчання, сутністю якого є те, що зміст навчального матеріалу жорстко структурується з метою його максимально повного засвоєння, супроводжуючись обов'язковими блоками вправ та контролю за кожним фрагментом.

6. Повне засвоєння знань. Розробляється за допомогою ідей Дж. Керролла і Б.С. Блума – про необхідність зробити фіксованими результати навчання, оптимально змінюючи при цьому параметри умов навчання в залежності від здібностей студентів [2].

Сучасній вищій школі сьогодні потрібен викладач, здатний оновлювати та покращувати зміст своєї діяльності. Впоратися з цим завданням можливо лише за умови розумного та змістовного поєднання та використання на навчальних заняттях деяких інноваційних методів навчання. Аналіз особливостей інноваційних методів навчання дає змогу стверджувати, що зазначені вище методи можуть бути ефективно використані в навчальному процесі кожен окремо, але, на нашу думку, більш ефективного результату можна досягти шляхом комплексного та системного використання методів: проблемне навчання поєднати з контекстним навчанням.

Проблемне навчання має свою особливу технологію та являє собою систему, яка заснована на закономірностях творчого засвоєння знань і способів

діяльності та містить поєднання прийомів і методів навчання та викладання для яких характерним є основні особливості наукового пошуку [4, с. 149].

Засвоєння здобувачами вищої освіти знань і способів діяльності має творчий характер. Цей процес передбачає: самостійне перенесення знань та вмінь у нову ситуацію; бачення нових проблем за стандартних знайомих умов; бачення структури досліджуваного об'єкта; бачення нової функції знайомого об'єкта; вміння бачити інший варіант вирішення, інший підхід до його пошуку; вміння поєднувати раніше відомі способи вирішення новим способом; вміння створити оригінальний спосіб вирішення при вже відомих інших та ін. З огляду на це, проблемне навчання передбачає виклад дисципліни шляхом підкреслення проблеми перед аудиторією та її вирішення разом зі здобувачами вищої освіти.

Контекстне навчання являє собою навчання, при якому відбувається залучення змісту навчання в контекст розв'язання життєво важливих завдань навчальної діяльності [12]. Викладач ставить перед здобувачем вищої освіти проблему і вирішує її разом зі здобувачами вищої освіти, це вимагає тісного контакту.

Важлива роль у контекстному навчанні належить активним формам та методам навчання або технологіям активного навчання (ТАН), які базуються не лише на процесах сприйняття, пам'яті, на самому занятті, а передусім на творчому, продуктивному мисленні, поведінці та спілкуванні [4, с. 137]. Особливістю контекстного і проблемного навчання виступає мотивація здобувачів вищої освіти у навчанні та вміння правильно підійти до вирішення проблем, з якими стикається фахівець у своїй професійній діяльності. Успішність процесу навчання, розумне та вміле використання в ньому контекстного та проблемного методів навчання, на нашу думку, може бути реалізовано тільки під час очного навчання, коли здобувачі вищої освіти перебувають у діалогічному середовищі «викладач-студент». Щодо дистанційного навчання, зробити це набагато складніше.

Використання вищенаведених методів навчання цілком реалізується за допомогою персонального комп'ютера. Саме застосування комп'ютерів, та

загалом їх впровадження, стало необхідністю, оскільки вони мають прогресуючий вплив на освітній процес, сприяють розвитку та індивідуальній неповторності особистості. Серед безлічі способів вирішення тієї чи іншої задачі комп'ютер дозволяє оцінити та візуалізувати кожен варіант та вибрати найкращий. Прикладне програмне забезпечення дозволяє здобувачеві вищої освіти швидко перетворювати об'єкт, представлений на екрані дисплея. У цьому випадку програмне забезпечення постає як засіб побудови дій самого здобувача вищої освіти. У той же час прикладне програмне забезпечення сприяє формуванню рефлексивного ставлення здобувача вищої освіти до вирішення власного способу вирішення задачі і, тим самим, сприяє розвитку наукового та теоретичного мислення [10].

Комп'ютерні симуляції орієнтують на формування професійних навичок, пов'язаних із використанням комп'ютера для моделювання різних явищ та процесів, які зустрічаються у житті і професійній діяльності. Ділові та рольові ігри вирішують, перш за все, завдання формування професійно значимих навичок взаємодії з людьми, виконання різних ролей і т.п.

Навчання з використанням персонального комп'ютера також принципово змінює функції викладача: передбачити шляхи та розробити алгоритми, щоб оптимально контролювати весь процес навчання та окремі заняття. Встановлення прямого діалогу між здобувачами вищої освіти та машиною, або діалогічного трикутника: «здобувач вищої освіти-комп'ютер-викладач» є особливістю навчання за допомогою персональних комп'ютерів. Такі діалоги допомагають побачити і зрозуміти труднощі, які виникають при самостійному вирішенні завдань, а викладачеві – спостерігати і контролювати якість навчання. Проте техніка неспроможна замінити викладача, неспроможна контролювати пізнавальну діяльність здобувача вищої освіти у взаємно опосередкованому процесі викладання та навчання, але технічний пристрій як засіб навчання в руках викладача може виконувати ряд його функцій з передачі навчальної інформації або контролю засвоєння.

Інформаційно-технічні засоби мають безмірні можливості візуалізації як різних об'єктів, так і можливостей їх застосування в проблемній ситуації, що стимулює діалог здобувача вищої освіти з викладачем. Розкриття того, як працюють різні об'єкти, а також наочне подання інтелектуальних засобів (гіпотез, прийомів, аналізу, контролю) забезпечує залучення здобувача вищої освіти в процес міркування, який створено комп'ютером, тому процес засвоєння нових знань здійснюється в умовах внутрішнього спілкування.

Висновки. Теоретична значимість даного дослідження полягає в тому, що виділені і охарактеризовані інноваційні методи навчання у вищій школі вдало використовуються на заняттях та поєднуються за допомогою технічних засобів навчання; уточнено поняття «інновації», «інноваційне навчання», «контекстне навчання», «проблемне навчання»; виявлено, що саме поєднання контекстного та проблемного методів навчання та використання сучасної техніки для проведення занять, дає змогу викладачеві залучити здобувачів вищої освіти до роз'яснення та створити умови для розв'язання проблеми у рамках дисципліни. Іншими словами, це є активним навчанням, в якому здобувач вищої освіти стає учасником творчого процесу у поєднанні із навчанням; відбувається зростання мотивації до пошукової роботи. Це носить характер комплексності і формує професійні компетентності у навчанні. Процес введення цих двох методів досі розвивається та, на нашу думку, потребує підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, тому доцільно створити ряд програм, щодо підвищення кваліфікації викладачів вищої школи.

Список використаної літератури:

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: історія, теорія [Текст] : підручник / А. М. Алексюк ; Міжнар. фонд «Відродження». Київ: Либідь, 1998. 558 с. – (Програма «Трансформація гуманітарної освіти в Україні»).
2. Берестова А. Інноваційні технології та методи навчання у професійній освіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nadoest.com/innovacijnitechnologi-ya-ta-metodi-navchannya-u-profesijnij-osv>.
3. Докучаєва В. В. Теоретико-методологічні засади проектування інноваційних педагогічних систем : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Докучаєва Вікторія Вікторівна ; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2007. 44 с.

4. Джеджула О. М. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник. Вінниця: ВНАУ, 2020. 208 с.
5. Дригач Т. Г. Використання інноваційних педагогічних технологій у ВНЗ як фактор формування професійних умінь майбутнього викладача. *Сьома міжнародна практично-пізнавальна інтернет-конференція*. Одеса, 2019. С. 87-91.
6. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи [Текст] : монографія / П. Ю. Саух [та ін.] ; ред. П. Ю. Саух. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 443 с.
7. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі [Текст]: монографія / І. І. Доброскок, В. П. Коцур, С. О. Нікітчина [та ін.]; Переяслав-Хмельниць. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. Переяслав-Хмельницький: Вид-во С. В. Карпук, 2008. 284 с.
8. Лебедик Л.В., Стрельников В.Ю., Стрельников М.В. Сучасні технології навчання і методики викладання дисциплін [Текст]: Навчально-методичний посібник для слухачів курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти / Л. В. Лебедик, В. Ю. Стрельников, М. В. Стрельников. Полтава: АСМІ, 2020. 303 с.
9. Лисенко М. В. Інноваційна парадигма вищої освіти України за умов переходу до інформаційного суспільства [Текст] : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.10 / М. В. Лисенко. Київ, 2013. 16 с.
10. Машбиц Е.И. Психологические основы управления учебной деятельностью / Е. И. Машбиц. Київ: Вища школа, 1987. 224 с.
11. Мирончук Н. М. Контекстна підготовка майбутніх викладачів вищої школи до самоорганізації у професійній діяльності: теорія і практика: монографія. Житомир: Вид. О. О. Євенок, 2020. 400 с.
12. Мирончук Н.М. Контекстний підхід у підготовці студентів до професійної діяльності у зарубіжній педагогічній теорії. *Креативна педагогіка*. 2018. Вип. 13. С. 95-101.
13. Поясок Т. Б., Беспарточна О. І., Костенко О. В. Інтерактивний навчальний посібник «Сучасні технології освітнього процесу» / Т. Б. Поясок, О. І. Беспарточна, О. В. Костенко. Кременчук: ПП Щербатих О. В., 2020. 228 с.
14. Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. №1556-VII. *Офіц. вісн. України*. 2014. №63. Ст. 1728.
15. Программа устойчивого развития на период после 2015 года // Международное бюро труда. Женева, 2013. Сессия 319. С. 4. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_221646.pdf
16. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=40-15>
17. Струтинська О. Особливості сучасного покоління учнів і студентів в умовах розвитку цифрового суспільства [Електронний ресурс] / О. Струтинська. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету: електрон. наук. журн.* / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ, 2020. Вип. 9. С. 145–160. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/oeemu_2020_9_14 (дата звернення: 19.04.2021). – Назва з екрана.
18. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура [Текст] : монографія / В. Г. Кремень, В. В. Льїн, С. В. Пролеєв [та ін.] ; Ін-т обдар. дитини АПН України. Київ : Пед. думка, 2008. 471 с.
19. Baker E. D. Contextualized Teaching and Learning: A Faculty Primer: A Review of Literature and Faculty Practices with Implications for California Community College Practitioners, 2009 / Elaine DeLott Baker, Laura Hope, Kelley Karandjeff. – URL: <http://www.cccbsi.org/Websites/basicskills/Images/CTL.pdf>
20. Sears S. Introduction to Contextual Teaching and Learning / Sears Susan. Bloomington, Indiana, 2003. 53 p.

ЗМІСТ ФІЛОСОФСЬКИХ ОСНОВ НАВЧАННЯ У ХРИСТІЯНСЬКІЙ СЕРЕДНЬОВІЧНІЙ КУЛЬТУРІ

Вячеслав КУЗЬМЕНКО,

*доктор філософських наук, професор, професор кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Ольга НЕГОДЧЕНКО,

старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Автори зробили спробу розкрити зміст філософських засад навчання в християнській середньовічній культурі, а також продемонструвати, що проблема принципів навчання в цей період становить достатній інтерес.

Розглядаючи питання про принципи середньовічної дидактики, автори звертають увагу, що християнська релігія сформувала нову шкалу цінностей, протилежну античній і язичницькій культурам, тому філософські засади принципів навчання неодмінно мали бути наповнені іншим змістом, ніж в античності. У християнстві народжується нова етика, відмінна від етики античної. Згідно з новою шкалою цінностей смирення стає головною чеснотою християнства. Ідеал греків – людина, яка вірить у себе і свої сили.

Автори звертаються до творчості Августина Блаженного не випадково, адже автори дослідження виходить із того, що творчість Августина Блаженного є цілісною. Для всього християнського світу Августин Блаженний став найавторитетнішим батьком церкви, основоположником схоластичного методу мислення. Згодом йому було присвоєно титул «Excellentissimus doctor» П. Абеляром.

Для середньовічної культури характерне об'єднання релігійної віри та раціонально-дискурсивного знання в цілісний сакрально-когнітивний комплекс. Він відрізнявся від античних сакрально-когнітивних комплексів як змістом самого сакрального ядра, що було виражене в догматах християнської віри, так і взаємовідношенням раціонального знання із сакральним ядром – характером і сутністю раціонально-дискурсивних компонентів. Сакральне ядро, репрезентоване в християнській середньовічній культурі, підпорядкувало собі всі когнітивно-раціональні компоненти культури.

Ключові слова: *філософські засади навчання, чеснота, християнство, отець церкви, сакрально-когнітивний комплекс, компоненти культури, догми християнської віри, раціонально-дискурсивне знання, сакральне ядро.*

The authors attempt to reveal the content of the philosophical background of learning in Christian medieval culture and to demonstrate that the problem of the principles of learning in this period is of sufficient interest.

Considering the question of the principles of medieval didactics, the authors draw attention to the fact that the Christian religion formed a new scale of values, opposite to ancient and pagan cultures, so the philosophical foundations of the

principles of learning had to be filled with a different content than in antiquity. A new ethic was born in Christianity, different from the ancient ethic. According to the new scale of values, humility becomes the main virtue of Christianity. The ideal of the Greeks is a person who believes in himself and his own strength.

It is no coincidence that the authors turn to the work of Augustine of Hippo, as the study assumes that the work of Augustine of Hippo is holistic. For the entire Christian world, Augustine of Hippo became the most authoritative church father, the founder of the scholastic method of thinking. He was later awarded the title «Exellentissimus doctor» by P. Abelard.

Medieval culture was characterised by the unification of religious faith and rational and discursive knowledge into a holistic sacred and cognitive complex. It differed from the ancient sacred-cognitive complexes both in the content of the sacred core itself, which was expressed in the tenets of the Christian faith, and in the relationship between rational knowledge and the sacred core – the nature and essence of the rational-discursive components. The sacred core, represented in Christian medieval culture, subordinated all cognitive and rational components of culture.

Keywords: *philosophical foundations of learning, virtue, Christianity, church father, sacred-cognitive complex, components of culture, dogmas of Christian faith, rational-discursive knowledge, sacred core.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Розкриття змісту філософських основ у християнській середньовічній культурі є доволі складним. У цій проблемі важливо встановити наступні принципові положення.

Історик філософії має взяти до уваги, що християнська релігія сформувала нову шкалу цінностей, протилежну античній та язичницькій культурам, тому філософські основи принципів навчання обов'язково мають бути наповнені новим змістом. У християнстві народжується нова етика, яка відрізняється від античної етики. У Святому Благовіщенні від Матвія сказано: «Блаженні нищі духом, бо їх є Царство Небесне. Блаженні ті, що плачуть, бо вони утішаться. Блаженні лагідні, бо вони наслідують землю. Блаженні жадібні і бажаючі правди, бо вони наситяться. Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть. Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать. Блаженні миротворці, бо вони названі будуть синами Божими. Блаженні вигнані за правду, бо їх є Царство Небесне. Блаженні ви, коли будуть поносити вас і гнати і будь-як несправедливо наклепи зводити за Мене. Радуйтеся і веселіться, бо велика ваша нагорода на небесах: так гнали і пророків, що були до вас» [1, Мф., 5: с. 3–12.].

Відповідно до нової шкали цінностей покора стає головною чеснотою християнства, шляхом, що веде до ворот Царства Небесного. Це невідома для греків чеснота. Ідеал греків – людина, що вірує в себе і в свої сили. У Другому посланні Коринф'янам Апостолом Павлом сказано: «Тричі молив я Господа про те, щоб відсторонив його (лихо) від мене, бо Господь сказав мені: «досить для тебе благодаті Моєї, бо сила Моя звершиться в Немощі» і тому я набагато охоче буду хвалитися своїми немощами, щоб перебувала в мені сила Христова» [1, II Коринф., с. 8–9]. Євангельське послання заперечує благородний грецький ідеал людини, яка вірує у свої здібності досягти поставленої мети наодинці, індивідуальними зусиллями.

Безсмертна природа душі – стержень платонівської, а також аристотелівської традицій у текстах Святого Писання уявлення про душу не передбачає грецьких акцентів. Християнин сподівається на воскресіння мертвих, на повернення до тілесного життя. Грецькі філософи вважали плоть джерелом будь-якої негативності, всякого зла. Дані греки жили в просторі поліса, лише в ньому уявляли себе. Християнин не належить до політичного суспільства, він живе в Церкві Христа, в благодаті Христа. Новий сенс життя християнина, виражений її метафорою «як виноградної лози»: «Я є істинна виноградна лоза, а Батько мій виноградар. Будь-яку в мене гілку, яка не приносить плоди, він відсікає; будь-яку, що плодоносить, очищає. Ви вже очищені через слово, яке Я проповідував вам. Перебувайте в Мені, і я у Вас. Як гілка не може плодоносити сама собою, якщо не буде на лозі: так і ви, якщо не будете в Мені» [1, Іоан., 15: с. 1–5].

Мета дослідження – розкрити, що християнська релігія протиставляла між собою «небесне життя» та «земне життя», «град Божий» і «град Земний». Із самого початку її виникнення було визначено найближчу мету церкви: живучи «земним життям», розвивати «небесне життя», тобто «земне життя» перетворювати на «град Божий». Християнство скероване, перш за все, на спасіння душі людини, тому теоретичне наукове знання, тим більш природознавство, а також математичні будови античних авторів, що описували

астрономічні спостереження або пов'язані, як наприклад, у Архимеда з описами в механіці, не цінувалися високо в середньовічній культурі.

Виклад основного матеріалу. Пізнання природного світу набуло сенсу та цінності лише у зв'язку з релігійним спасінням душі. Духовні інтереси були спрямовані від землі до неба, від світу дольнього до світу гірського. Спрямованість вгору властива архітектурі, поезії, філософським роздумам, усій системі цінностей середньовіччя. Особливість середньовічної християнської культури, а, відповідно, і наукового знання, вказаного історичного періоду, полягає в тому, що вона розвивалася в лоні християнської релігії. Християнство було духовною силою, яка визначала як суспільні ціннісні орієнтування, так і регулятивні принципи пізнавальної діяльності.

Для середньовічної культури характерним було об'єднання релігійного вірування і раціонально-дискурсивного знання в цілісний сакральнокогнітивний комплекс. Він відрізнявся від античних як змістом самого сакрального ядра, яке виражалось в догматах християнської віри, так і взаємовідношенням раціонального знання із сакральним ядром, характером і сутністю раціонально-дискурсивних компонентів. Сакральне ядро, представлене в християнській середньовічній культурі, підкорило собі всі когнітивно-раціональні компоненти культури.

Не дивлячись на церковний розкол, що виник, в освіті католицизму і православ'я утворюється дві протилежні течії: від земного світу до неба і від небесного світу до земного існування. Два погляди зумовили різне розуміння освіти. Рух до земного існування неминуче включало в себе, як передумову сприйняття його культури, норм, традицій, тобто, неодмінне омирчення. Навчання відкриває можливість падіння та висот «небесного життя», воно обов'язково мало поєднуватися з традиціями язичництва й античності і враховувати акцент цих традицій на тілесну і душевну організацію людської істоти [2. с. 34].

Рух до неба виражався підсиленням релігійного умозріння і містики, спрямованістю свого відсторонення і відчуження від всього земного та

мирського. Ці тенденції склали основне протиріччя у змісті всієї системи освіти, але саме протиріччя могло бути вирішено через напружене та реальне розуміння стосунків між Богом і світом людини, його працею і культурою, тобто в більш глибокому і удосконаленому Богопізнанні, яке передбачає осягнення і розуміння Божественної єдності світу.

Уся християнська культура розвивалася в межах аналізу відносин двох феноменів: розуму і віри. Проблеми теоретизації, толкування розуму в модусах віри призвели до аналізу проблеми універсалій, яка у схоластиці вилилась у полеміку між номіналізмом і реалізмом. Проблема універсалій не могла не зачепити принципи навчання, відображенням чого були його зміст і форма. Якщо говорити про принципи дидактики цього періоду, то необхідно враховувати, що їхній зміст було обумовлено двома моментами. По-перше, з одного боку, формами викладання, головними з яких у перших університетах були лекції і семінари (диспути). По-друге, прагненням обґрунтувати, що в «граді земному» переважають лицемірство, зло, пристрасти, відсутність смирення.

Коли розглядаємо занепад античного світу на Заході, аналізуємо останні десятиліття римської культури, обов'язково звертаємося до філософа пізньої античності Аврелія Августина, який вписав завершальні сторінки в історію духовної культури Риму і заклав своїми працями фундамент нової культури – середньовічної. Августина Аврелія можна вважати останнім у ряду значних мислителів античності, і першим важливим ідеологом середньовіччя. Він думав як антична людина, а не як один із головних ідеологів церкви середніх віків. Це не заважало йому стати для всього західного християнства авторитетнішим батьком церкви, основоположником схоластичного методу мислення.

Середньовічна культура представлена багатьма прославленими іменами, як на Заході, так і на Сході. Провідною тенденцією Східного християнства і його особливої гілки – православ'я, був рух від земного існування до небесного світу. Аналіз цієї тенденції виходить за межі цієї статті. Але, варто зазначити,

що містичне богослов'я по-своєму впливало на характер навчання і відповідно на тлумачення принципів дидактики.

Підкреслимо, що звернення до творчості Августина Блаженного не випадкове. Автори дослідження виходять із того, що творчість Августина Блаженного є цілісною, в ній відсутнє вказане вище протиріччя. Для всього християнського світу Августин Блаженний став авторитним батьком церкви, основоположником схоластичного методу мислення. Пізніше П. Абеляр присвоїв йому титул «*Excellentissimus doctor*».

Спадок Августина Аврелія в ХХ століття у різних аспектах аналізувався як вітчизняними, так і зарубіжними авторами. Наведемо лише назви найбільш значних робіт, виходячи із проблематики нашого дослідження.

Проблему співвідношення розуму, віри, знання, тлумачення знання в модусах віри в середньовічній християнській культурі розглядали А. Ф. Лосєв, А. Мень. Автори відзначають у працях Августина Аврелія філософське та раціонально-наукове осягнення фізичного світу, будучи залежними від істин Откровення перетворилося у тлумачення Божественного слова. У подальшому, після праць Августина Аврелія така спрямованість мала перевагу у західно-католицькій релігійній думці середньовіччя.

За роздумами Е. Гілсона [3], Й. Лортца, М. Еліде з філософських вчень античності головним для Августина Аврелія був платонізм. Саме ідеї Платона в найбільшій мірі вплинули на його гносеологічні та антропологічні уявлення. Августин Блаженний заклав фундамент нової філософії, завершив лінію розвитку латинської християнської думки (Тертулліан, Минуцій, Кіпріян, Арнобій, Лактанцій).

Й.Лортц, В. Ф. Фаррара висловили думку про те, що Августин Аврелій, перебуваючи в руслі християнської філософії, дотримувався погляду, що смыслом людського життя є осягнення естетичної досконалості Божественного творення світу. Така досконалість не може бути пізнана лише розумом. Основою осягнення Божественного порядку є віра, яка стосується скоріше волі, ніж розуму.

Аналізуючи співвідношення розуму – знання – віри, гносеологічний аспект, у творчості гніппонського єпископа, автори названих вище літературних джерел не ставили за мету виявити зміст абстрактних категорій «порядок», «подібність», «образ», які осмислив Августин Аврелій та були формалізовані математиками-логіцистами в ХІХ столітті й представлені як математичні. Таке спостереження, з метою виявлення змісту основоположних вчень у християнській середньовічній культурі є необхідною умовою дослідження. Для його існування звернемося до творів «Проти академіків», «Про порядок», «Сповідь», «Про град Божий до Мерцелліну проти язичників», «Про істинну релігію». Саме в цих працях достатньо чітко представлений предмет нашого дослідження. Він проявляється, по-перше, в аналізі августиновського уявлення про пізнання в описі Божественного порядку і єдності в універсумі, по-друге, своєї душі і Бога. Пізнання порядку в універсумі і своїй душі лише шлях до Бога.

Зазначимо також, що в працях Августина Блаженного навчання розглядається як невід'ємна частина християнської культури, як можливість долучення людини до її цінностей. Його думки про навчання найбільш системно представлені в трактатах: «Сповідь», «Про порядок», «Про істинну релігію», «про християнські вчення», «Про Град Божий», «Про вчителя», «Про Троїцю». Педагогіку він розглядав через призму християнської антропології: людина представлена не в двох вимірах: «тіло» і «душа», а в трьох: «тіло», «душа», «дух» (Е. Віллер, А. Лосєв).

У патристиці, починаючи з Августина Блаженного, метою пізнання стає образ самого себе як подобія Божого. Пізнаючи себе, людина приходиться до розуміння того, чим він володіє [4. с. 204]. У розумінні Августина Блаженного, пізнання Бога відбувається через пізнання душі. До платонівського уявлення про неї додані Євангельські цінності: чистота серця, благая віра. Чистота та ясність душі – умова прозріння до Істини, до насолоди та уповання нею.

Процес пізнання розуміється Августином Аврелієм як сходження від тілесного до безтілесного, до духовного – предметам вищого порядку, серед яких важливе місце займають пропорційності та числа. Закономірності

універсума – це закономірності естетичні. Середньовічний мислитель не сформулював чіткої дефініції категорії «порядок». Вона може бути розкрита лише при аналізі теологічних, загальносвітоглядних та естетичних уявлень Августина Аврелія, що висвітлені в його трактатах.

На естетичні уявлення Августина Аврелія накладений, у першу чергу, відбиток Біблейської ідеї творення [3, с. 303]. Августин Аврелій висловлює думку, що «небо» визначене Творцем як світ духовний, а «земля» – як безформенна матерія, з чого Бог створив діаду. Упорядкування – це особливий процес, що призводить його до нової якості – більш прекрасного та більш досконалого. Єдність як результат упорядкування призводить елементи до якісно нової краси – краси цілого. Красота цілого і його частин розглядається Августином Аврелієм не лише в «Сповіді», але і в інших творах: «Про істинну релігію» (він відрізняє два види прекрасного *pulchrum* и *artum*, де *pulchrum* – це власне прекрасне, дещо прекрасне саме по собі, прекрасне в собі, краса цілого, а *artum* – це показник відповідності частин для цілого або краса частин цілого), «Про порядок» (сам Творець визначений як «міра без міри», «число без числа», «вага без ваги»; у розумі Творця перебувають ідеї всіх можливих творчих форм [6, с.171]).

У своїх судженнях Августин Аврелій визначив важливу для всієї середньовічної естетики проблему – ідеалу будь-якого творчого процесу, як художнього, так і раціонального, який безпосередньо пов'язаний із особливостями пізнавальної діяльності, і з формалізованими системами її опису. У розумі Творця ідеї завжди існують як деякі першопочаткові форми. Гіппонський єпископ підкреслює, що одна й та ж ідея може бути втілена у різних формах. Вибір залежить від Художника. Перша людина Адам, за Августином Аврелієм, був створений Богом з початковою ідеєю людини до первинних причин. Але ці причини носили загальний формальний характер, їм міг відповідати не лише конкретний вид людського тіла, в якому ми існуємо [4, с.278].

На відміну від античних мислителів, зайнятих метафізичною будовою світу ідеальних суцностей і формально-логічних систем їх опису, Августин Аврелій вказує на необхідність осмислення Божественної творчості. У середньовічній християнській культурі відмінною особливістю пізнавальної діяльності постає не власна будова, а розуміння задуму Великого Художника. Категорія «подібність» набуває в цьому контексті особливого змісту.

Зазначимо, що між батьками східної та західної церкви існували відмінності щодо ставлення до античної науки, так і в трактуванні взаємозв'язку віри та знання. Якщо східні батьки церкви тяжіли до онтологічної проблеми, розглядаючи космос як ієрархічно організоване творіння Бога, то західні батьки церкви звертали увагу переважно на антропологічну, естетичну та аксіологічну проблематику, підкреслюючи першопочаткову гріховність людини, необхідність заслужити спасіння.

В античності поняття «подібність», найбільш яскраво розкрито Платоном у «Тімеї». У цьому діалозі воно обґрунтовано як необхідне при побудові за зразком кругообігу космічних тіл моделі «правильного мислення», а також для досягнення гармонічної пропорції, що виражає єдність космічного тіла, в якому першопочатково закладена ієрархія верху и низу. Поняття «подібність» визначило обґрунтування багатьох положень евклідової геометрії. У творчості Августина Аврелія воно набуло теологічного характеру. В античній грецькій математиці пропорційні відносини, як зразок подібності, принцип цілого виникли раніше, ніж аксіоматичний та дедуктивний методи.

Основою августинівської теорії творчості є творіння «за образом і подобою». Кожен християнський мислитель спеціально задумувався над питанням: що є образ та подоба? Не менш як дев'ять століть у християнському світі йшла активна полеміка з цього питання. Суперечка розгорнулася, по-перше, про сутність образу, по-друге, про міру співвідношення зразка з архетипом або відповідність його архетипу. У цьому нерідко до уваги отців церкви, зокрема й у Августина Аврелія потрапляла проблема образотворчого образу. Категорія «образ» розкрито Августином Аврелієм як спосіб

незрозумілого вираження світорозуміння. Він застосовується у тому випадку, коли формально-логічні побудови недостатні. Провідні представники патристики, слідуючи греко-римським філософським традиціям, на концептуальному рівні прагнули визначити сутність цього поняття і феномена, що приховується за ним.

У трактаті «Про істинну релігію» Августин Аврелій писав, що вираз «на образ Бога», необхідно відносити до «внутрішньої людини», тобто до розуму та інтелекту, а не до видимого образу. Проте багато в тілі людини вказує на його приналежність до Божественного образу. Це насамперед вертикальне положення тіла, краса і цілісність цього тіла. Останнє, це загальна риса людини з усім творінням, що відноситься не до образу, а до подоби [7, с. 71]. Подібність, за Августином, виступає невід'ємною рисою образу. Будь-який образ, міркував єпископ, подібний до того, чийм відображенням він є. Зразки, що виникають у дзеркалі, і створені у живопису, є ще й подобами тих архетипів, з яких побудовані. Образ виникає тоді, коли він із чогось відтворюється. Шкала розуміння образів, за Августином Аврелієм, знаходиться між двома крайнощами. З одного боку, архетип механічно відбивається у чомусь, як, наприклад, образи у дзеркалі, з іншого, архетип цілком свідомо творить свій образ. Архетип який завжди настільки активний, щоб самому творити свої образи, тому, необхідний посередник, який міг відтворити риси архетипу (створити образ). Таким посередником виступає лише людина, розум якої творить абстрактні образи. На думку Августина Аврелія, зв'язок образу з архетипом ґрунтується на «подобі». Християнський мислитель розглядає «подобу», з одного боку, як сутнісну характеристику образу, що означає причетність образу архетипу; з іншого, продовжуючи традиції античної естетики, вбачає подібність відповідно до частин один одному у структурі цілого матеріального об'єкта.

Абстрактні категорії «образ», «подоба» мають у творчості Августина Аврелія естетико-гносеологічний характер. Розв'язання проблеми розуміння Божественної творчості в естетичну область дозволило середньовічному

мислителю вийти в теоретико-пізнавальному відношенні за межі дискурсивного мислення. В історії філософської думки Августин Аврелій одним із перших свідомо поставив питання про особливі, відмінні від дискурсивних, форми мислення. До цього він зміг прийти, передусім аналізуючи художній образ як форму відображення дійсності.

Августинівське уявлення про пізнавальну діяльність включає два основні ступені – підготовчий, на якому пізнаються «справи людські» та головну, орієнтовану на пізнання абсолюту, «таємничого Бога». Перший ступінь включає формально-логічне, тобто. наукове розуміння світу і моральне розуміння людини [8, с.21]. На другому ступені Августин Аврелій вважає за необхідне перейти у сферу емоційно-естетичного пізнання. Він замінює філософську термінологію на естетичну. Філософський агностицизм пізньої античності привів гіпонського єпископа висновку, який він представив у трактаті «Про порядок» [6, с. 215]. Середньовічний мислитель переконаний в обмеженості дискурсивного мислення. Необхідність виходу у сферу незрозумілого мислення призвела його до естетизації гносеології, яку також зазнав і перший ступінь пізнавальної діяльності. Осмислювана Августином Аврелієм категорія «порядок», аналіз якої проводиться нами через підлеглі їй категорії «прекрасне», «образ», «подоба» набуває у творчості естетичний, а не формально-логічний характер. Середньовічний мислитель писав про те, що порядок виступає наслідком розуму Божественного та людського. Лише підпорядкування розуму веде до правильного зайняття місця в ієрархії впорядкованості, що сприяє розумінню краси речі. Вчення Аристотеля, яким міг би покластися єпископ, вибудовуючи логічно впорядковану ієрархію присудків про категорію «порядок» втратило пізніше античності свою значимість.

Трактат «Про порядок» розпочато з міркування про те, що прагнення дослідити «порядок речей» властиво багатьом, але «осягнути і пояснити той порядок, яким тримається і керується цей світ, для людей справа дуже важка і рідко можна пояснити» [6, с. 139]. Неможливість виявити всі причинно-

наслідкові зв'язки, за Августином Аврелієм, «незручністю» загального універсуму, для людей, які не мають достатніх знань, призводить до того, що вони починають поносити світ і його Творця на підставі тих чи інших незрозумілих із їх погляду явищ. Згідно з християнським мислителем, при створенні світу Бог все впорядкував у ньому так, що елементи та явища тварного буття мають цілком певне місце у картині універсуму. Порядком, за одним із визначень Августина Аврелія, слід називати весь комплекс закономірностей, з яких Бог керує світом [6, с. 172]. Безліч предметів, представників рослинного та тваринного світів, людина з усім його особистим і суспільним буттям, незліченна кількість подій, явищ, процесів – все це становить певну цілісність, прекрасну і пропорційну сукупності всіх своїх частин. Поза такою єдиною впорядкованою множиною в універсумі не можна розглядати і оцінювати жоден елемент, жодне, навіть найнезначніше явище чи подію в цьому світі. Універсальна космічна цілісність включає в себе світ у всій своїй повноті його часу та явищ.

У трактаті «Про істинну релігію» Августин Аврелій підкреслює, що гармонія, відповідно і краса універсуму виявляються лише у тому випадку, що він сприймається як цілісність, загальним закономірностям якої підпорядковані всі частини [7, с. 65]. Висуваючи ідею прекрасного космічного цілого, в якому найнезначніша річ має своє лише їй призначене місце, середньовічний мислитель говорить про те, що лише впорядкованість надає красу непоказним, незначним і навіть потворним предметам. Саме глобальному порядку завдячує світ своєю красою.

У світоглядній системі Августина Аврелія категорія «порядок», займаючи одне з основних місць, сприяє осмисленню єдності та цілісності універсуму, що включає «Божественні діяння», природу та суспільство, окремої людини та творіння його рук. Сфера естетичного включено до сфери дії закону порядку. Розкриваючи трактування саме категорії «порядок» у творчості Августина Аврелія можна дійти невтішного висновку, що він, безперечно, належить як античності, і християнської середньовічної культурі, будучи її ідеологом.

Аналіз категорії «порядок» показує, що Августин, перебуваючи в руслі античного космоцентризму, заклав фундамент середньовічної естетики, її основні засади. Раціональні побудови античності переведені християнським мислителем у сферу незрозумілого, естетичного сприйняття. Але це не свідчить про те, що у своїх естетичних побудовах єпископ зовсім не звертався до числових послідовностей, ігноруючи сферу раціонального знання.

Однією з основних складових, що утворюють порядок в універсумі, за Августином Аврелієм, є число або ритм. Аналіз його розуміння числа, ритму, модуляції – пропорційності є темою наших подальших досліджень. Зазначимо лише, що, спираючись на ідеї піфагорійців, і платонівське розуміння числа християнський мислитель вбачав у всіх предметах, явищах і процесах числову організацію. Число виступає основним підтвердженням розумної організації світу та відноситься, як і сама ідея порядку, до світу інтелігібельних сутностей. Як особливу дисципліну про ритм та числові закономірності Августин Аврелій розглядав музику (трактат «Про музику»).

Філософсько-естетичні ідеї Августина Аврелія, а разом із ними та його трактування представлених у статті абстрактних категорій були сприйняті лише в пізньому середньовіччі. Вони знайшли свій відбиток у естетиці Відродження та Нового часу, виявилися співзвучними також багатьом ідеям, піднятим у IV – VI століттях грецькими отцями церкви.

Відповідно до філософсько-естетичних, крім цього, антропологічних, заснованих на християнському розумінні людини, ідей Августина Аврелія порятунок душі можливий, у тому числі, і завдяки навчанню. Воно робить душу «розумною», допомагає позбавляти її гріхів. «Розумна душа» пам'ятає минуле, споглядає сьогодення, бачить майбутнє, але з послідовно, а водночас. Можливість розглядати часи притаманна «внутрішній людині» – розуму, здатному до споглядання. Після Платоном і Аристотелем Августин Блаженний розглядає навчання, з властивостей душі [7, с. 147]. На думку Августина Блаженного, навчати означає «розвивати здатність до розумової діяльності».

Інтерес при розкритті філософських підстав принципів навчання викликає опис співвідношення чуттєвого та раціонального, представлений у «Сповіді». Августин Блаженний свої погляди пов'язує із християнською антропологією. Філософ розрізняє чуттєве чи «тілесне» пізнання та розумове чи духовне. У душі є дві частини, вища з яких пов'язана з розумом, а нижча з почуттями та пам'яттю. Почуттям або чуттєвим сприйняттям, за визначенням Августина Блаженного, є стан, що відчувається тілом, сам по собі не ховається завдяки тілу ж від душі. Чуттєве пізнання мало цікавить християнського мислителя [5, с. 147].

Августин Блаженний визначає розум як інструмент, процес та об'єкт пізнання. Потрійне визначення розуму показує, він розуміє під розумом постійну інтелегібельну здатність душі. По відношенню до розуму розум є тим самим, ніж погляд по відношенню до очей. Якщо зореве – чуттєве споглядання спрямоване зовнішній світ, то об'єкт інтелектуального пізнання укладено у самому пізнаванні розумі. Важливим для Августина Блаженного є пізнання не зовнішнього матеріального світу, але самого себе, свого внутрішнього світу. Августинівський заклик «перевершити самого себе» означає, що, поринаючи в себе, людина здатна подолати все індивідуальне.

Чуттєве пізнання сприймається як одне з нижчих щаблів піднесення духу від матерії до Божеству. Августин Блаженний розрізняє сім ступенів (*gradus*) могутності душі. Перша – одухотворення (*aminatio*), вона властива рослинам. Друга – почуття (*sensus*) – пов'язані з відчуттям, душа іноді доволіно перебирає отримані образи речей, створюючи сновидіння. Образи пам'яті отримані від почуттів. Другий ступінь відповідає тваринному світу (включно з людиною). Інші п'ять ступенів належать лише до душі людини: третій – мистецтво (*ars*) – це творча потенція душі. Вона сприяє появі наук, дає можливість керувати державою. Третій щабель загальний для людей вчених і невчених, добрих і злих. Четвертий ступінь – чеснота (*vertus*), тут бере початок доброта. На цьому щаблі душа починає усвідомлювати себе і відокремлюється від усього тілесного. П'ятий ступінь – спокій (*tranquillitas*), на цьому щаблі душа очищається,

звільняється від тління, прямує до Бога, тобто до самого «споглядання істини». Шостий ступінь – вступ (*ingressio*), душа приступає до споглядання істини. Сьомий ступінь – споглядання (*contemplatio*), це найвищий стан душі. Усі попередні щаблі орієнтовані поступове досягнення вищої.

Інтерпретація ієрархічних сходів, що вибудовується Августином Блаженним, піднесення духу до Божественного дозволяє зробити висновок: поступово, ступінь за щаблем, що навчає слід вести учнів, доки вони не досягнуть можливого вищого для кожного з них ступеня. Онтологічний аспект навчання пов'язаний з архітектонікою знання, що транлюється в навчанні. Він розглядається як поступове, покрокове сходження від простого до складного, від чуттєвого до раціонального, від земного до Божественного. Описувана ним ієрархічна драбина можна порівняти з ієрархією душевних станів при сходженні, що розглядається Платоном у міфі про печеру.

Августин Блаженний – християнський філософ, на думку якого віра є невід'ємною умовою досягнення знання і визначається як «істина, що навчає», проголошена в Євангельському Писанні. Завдання розуму, що виховується, вбачається в розкритті Божественного одкровення. Як ідеолог християнської культури, Августин Блаженний виділяє у змісті навчання все, що користь людині. Усі мистецтва ведуть своє походження від розуму. Вони в тій чи іншій формі є риси розумності та мають головну цінність.

Розум людини, визначаючи закономірності у чуттєво сприйманому світі, не відразу, поступово, прийшов до необхідності їх вивчення та закріплення збагненого у відповідних «дисциплінах». Спочатку розум винайшов писемність: правила поєднання букв, складів, слів. Саме так виникла граматики, за допомогою якої записуються всі знання. Августин Блаженний пише, що римляни назвали її літературою [9, с. 209]. Серед людей багато хто не здатний прямо сприймати істину. Потрібно насамперед порушити їхні душі. З цією метою розум наповнив діалектику забавами та іграшками, назвав її риторикою.

У трактаті «Про християнське вчення» висловлена думка: не слід вивчати все, що пов'язане з язичницькими культами або служить одному лише

задоволенню. Описуючи вільні мистецтва, призначені для навчання мешканців Нового Граду, Августин Блаженний осмислює їхню необхідність та обов'язковість, як ведучих до істинної віри. Послідовність створення розумом наук відповідає етапам на шляху розуміння Істини. Порядок їх створення має стати й порядком вивчення. Поступовість, послідовність представлені як обов'язкові умови навчання.

У трактаті «Про вчителя» нами інтерпретувався принцип доступності під час навчання. Правила логіки та риторики достатньо складні, тому правильному поєднанню думок краще вчитися в мирських школах, а не за підручниками. Риторика та діалектика варто спрямовувати на допомогу людині, яка досягає істину. Августин Блаженний як і Аристотель, вважає ці дисципліни засобами, які тренують розум, тому, в першу чергу, необхідно вивчати їх. Ці науки виділені як методологічні основи навчання (досвід Марка Тулія Цицерона та його трактат «Про оратора»). Постійне звернення до канонізованих текстів, у яких закладена «авторитетна істина», прибрало в середні віки одне із самих важливих досягнень давньогрецької філософії – рішучість питати про що завгодно, ставити усе під сумнів. Середньовічна форма знання використовувала принцип апеляції до слів (*argumentum ex verbo*), на відміну від аристотелевської апеляції до речей (*argumentum ex re*), реально існуючих.

Августин Блаженний виокремлює думку про незаперечність дій і слів учителя. У культурі середньовіччя, починаючи з патристики, якісно змінюється принцип керівництва в навчанні (характерною є дистанція між учителем і учнем; субординація в структурі соціальних ролей). Якщо монолог при навчанні в античній Лікеї Аристотеля варто розглядати як одне із правил комунікації між ученими, то монолог того, хто навчає, в середньовічній школі пов'язаний із авторитарністю. Навчання неможливе без опори на авторитет, божественний та людський.

На початку навчання авторитет – єдина сила, що веде до знань та істини. Для тих, хто починає вчитися, світ виглядає дивно. Для таких людей чудо входить у реальність. Іноді вони прагнуть пізнати світ, не пізнавши себе, тому

потрібна допомога керівника з досвідом, що бачить душу людини, здатного відрізнити дії Божої благодаті від дії уяви, що розігралася [9, с. 199]. Принципи навчання у середньовіччі, на відміну від античності, наповнюються етичним змістом.

Висновок. Напрацьована в античності культура дефініцій – важливий інструмент античного раціоналізму. Мисленню, навіть дуже розвиненому, але не пройшов через специфічний вишкіл, культура дефініцій чужа. У Старому Завіті предмет з'ясовується не через визначення, а через уподібнення. Образи, представлені у Святому Письмі, яскраво окреслені і наділені ієрархічним взаємозв'язком, образність – основа, у якому вибудовуються наочні уявлення учня.

Школяру необхідно було навчитися сприймати образи та сформульовані ідеї, істинно чути справжнє слово. Зрозуміти його так, щоб не втратити переживання святості слова. Словесно оформлений світ, входячи у свідомість, мав торкнутися душі учня. Це ставало доступним лише вишколеній людині.

Теоретики християнської педагогіки приділяли велику увагу риторичі, всі інші мистецтва розглядалися як приклади для риторів, моралістів, проповідників. Діалектику розглядали як мистецтво, що допомагає відповідати на запитання під час дискусій. Середньовічні богослов'я, починаючи з батьків церкви, тяжіло до давньогрецьких раціональних побудов. Але за специфічною культурою дефініції стоїть, з одного боку, зобов'язання вивіряти уявлення про будь-який предмет на землі чи на небесах через логічну формалізацію, робити предмет «виразним», з іншого – віра в стабільність знання. Обидві ці риси є спільними для раціоналізму античного та середньовічного, та був і ренесансного.

Список використаної літератури

1. Біблія. Книги Священного Писання Старого і Нового Завіту. Київ, 2012. 1151 с.
2. Карсавин Л. П. Культура средних веков. Киев, 1995. 197 с.
3. Gilson E. The Christian philosophy of Saint Augustine. London; Cambridge, 1961. 269 p.
4. Августин А. О граде Божьем к Марцелину против язычников Творения Блаженного Августина Епископа Иппонийского Т.2. Часть IV. Изд. второе (репринт.) Киев: Типография И. И. Горбушова. 1906. 416 с.

5. Августин А. Исповедь. Творения Блаженного Августина Епископа Иппонийского Т.1. Часть I. Изд. второе (репринт.) Киев: Типография И. И. Чоколова. 1906. 442 с.
6. Августин А. О порядке. Творения Блаженного Августина Епископа Иппонийского Т.1. Часть II. Изд. второе (репринт.) Киев: Типография И. И. Чоколова. 1906. 473 с.
7. Августин А. Об истинной религии. Творения Блаженного Августина Епископа Иппонийского Т.5. Часть VII. Изд. второе (репринт.) Киев.: Типография П. Барского в Киеве 1912. 278 с.
8. Августин А. Против академиків. Творения Блаженного Августина Епископа Иппонийского Т.1. Часть II. Изд. второе (репринт.) Киев: Типография И. И. Чоколова. 1906. 473 с.
9. Августин А. Об учителе Соч.: В 2 т. Т. 2. Ч. 2. Киев: Типография И. И. Чоколова, 1906. 497 с.

ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОЛОГІЇ У АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ НА ПРИКЛАДІ ФОРМУВАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ МАЙБУТНЬОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Анжела МОСЕЙКО

доцент кафедри права у Вищому навчальному приватному закладі «Дніпровський гуманітарний університет», кандидат юридичних наук, доцент

У статті здійснено аналіз певних особливостей термінології у адміністративному праві на прикладі формування термінології майбутнього Кодексу України про адміністративні правопорушення. Відзначено важливість визначення точної юридичної термінологічної основи, яка повинна базуватися на знаннях лексикології, етимології, текстології, джерелознавства та інших філологічних наук. У статті проаналізовано філологічний (лінгвістичний, юридико-лінгвістичний) спосіб вивчення правових норм як сукупність засобів, прийомів, методів, які спрямовані на з'ясування змісту норми залежно від розміщення окремих слів, сполучників, прийменників, розділових знаків у тексті правової норми. Проаналізовано погляди вчених щодо назви (як терміну) майбутнього акту, який повинен здійснювати правове регулювання у справах про адміністративні правопорушення. Запропоновано на основі конституційних та інших законодавчих норм залишити чинною – «Кодекс України про адміністративні правопорушення», та наведено обґрунтування таких пропозицій. Відзначено неузгодженості у окремих важливих термінах КУпАП, які необхідно вирішити, зокрема, щодо терміну «особа, яка вчинила адміністративне правопорушення». Відзначено необхідність включення у майбутню редакцію КУпАП окремої статті із визначенням основних термінів у окремій статті на початку Кодексу, до яких віднесено визначення таких термінів як «фізична особа, яка вчинила адміністративне правопорушення», «юридична особа, яка вчинила адміністративне правопорушення», «адміністративна відповідальність», «адміністративне правопорушення», «вина у складі адміністративного правопорушення» та інших, а також тих, які застосовуються у Особливій частині КУпАП, насамперед тих, які не майже розкриваються у бланкетних актах.

Ключові слова: термін, термінологія, адміністративне правопорушення, адміністративна відповідальність, КУпАП, МК України, фізична особа, юридична особа.

Certain features of terminology in administrative law on the example of the future Code of Ukraine on Administrative Offenses terminology formation are analyzed in the article. The importance of defining the exact legal terminological basis, which should be based on lexicology, etymology, textology, source studies and other philological sciences, is noted. Philological (linguistic, juridical-linguistic) method of studying legal norms are analyzed as a set of means, techniques, and methods aimed at clarifying the content of the norm depending on the placement of individual words, conjunctions, prepositions, punctuation marks in the text of the legal norm. The views of scientists regarding the name (as a term) of the future act, which should carry out legal regulation in cases of administrative offenses, are analyzed. It is proposed to leave the «Code of Ukraine on Administrative Offenses» in force on the basis of constitutional and other legislative norms, and the rationale for such proposals is given. Inconsistencies were noted in certain important terms of the Code of Administrative Offenses, which must be resolved, in particular, regarding the term a person who has committed an administrative offense. It was noted the need to include in the future edition of the Code of Ukraine on Administrative Offenses a separate article with the definition of the main terms in a separate article at the beginning of the Code, which includes the definition of such terms as «natural person who committed an administrative offense», «legal entity who committed an administrative offense», «administrative responsibility», «administrative offense», «guilt as part of an administrative offence» and others.

Key words: term, terminology, administrative offense, administrative responsibility, Code of Ukraine on Administrative Offenses, Customs Code of Ukraine, private person, legal entity.

Постановка наукової проблеми та її значення. Суб'єкти адміністративного права наразі нашкоджуються на багато невирішених питань, пов'язаних із не досить чітким врегулюванням термінів у справах про адміністративні правопорушення. Нині чинне законодавство про адміністративні правопорушення далеке від термінологічної досконалості.

Чинний нині Кодекс України про адміністративні правопорушення був прийнятий 7 грудня 1984 року [7] (КУпАП), і хоча до нього від часів прийняття до сьогодні було внесено величезний масив змін та доповнень, вони не вирішують одну із основних проблем – уніфікації термінології законодавства про адміністративну відповідальність. Так, не вирішеним є назва майбутнього акта, не чітко прописані такі основні визначення як «адміністративне

правопорушення (проступок)», «осудність особи, яка притягається до адміністративної відповідальності» та інші. Вказані терміни посідають центральне місце у системі забезпечення охорони прав і свобод громадян у сфері адміністративного права взагалі та у провадженні щодо притягнення особи до адміністративної відповідальності зокрема.

У цій статті запропоновано вирішення певних означених проблем, зокрема: щодо назви (терміна) майбутнього кодифікованого акта, який буде здійснювати правове регулювання у справах про адміністративні правопорушення; щодо включення у майбутню редакцію кодексу окремої статті із визначенням термінів.

Аналіз досліджень проблеми. Теоретичну базу щодо особливостей визначення та застосування термінів у адміністративному праві складають праці відомих вчених-адміністративістів. Це, зокрема, праці таких авторів як В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, Л. Р. Біла, В. В. Богуцький, І. А. Галаган, В. Н. Гаращук, І. П. Голосніченко, Є. В. Додін, Л. В. Коваль, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, В. К. Шкарупа та інших. Більш детально питання особливостей термінології у адміністративному праві на прикладі законодавства України про адміністративні правопорушення вивчають такі автори як Н. В. Дараганова, С. В. Омелянчик, С. М. Радзівон, М. О. Сорока, Р. С. Титикало та інші.

Проте у науці адміністративного права й дотепер лишаються остаточно невіршеними точні критерії застосування термінології.

Виклад основного матеріалу. Слово «термін» в українській мові має два основних значення: 1) як проміжок часу та 2) як слово чи словосполучення, яке означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки тощо. Відповідно до розуміння другого значення «термінологія» – сукупність термінів якоїсь галузі, або всіх термінів даної мови, а також розділ лексикології, який вивчає терміни різних галузей знань [1, с. 1444].

Термінологічне тлумачення закону базується на основах філології та її окремих наук: лексикології, етимології, текстології, джерелознавства та інших, які вивчають юридичні терміни через мовний аналіз.

Зміст філологічного (юридико-лінгвістичного) у літературі визначають як «сукупність розумових операцій, які дозволяють шляхом лінгвістичного аналізу тексту документа, що містить норми права зі сформульованою волею правотворця, усунути можливі протиріччя у розумінні норми або між нормами, з'ясувати значення окремих слів і всього тексту» [21, с. 9].

Мовні властивості норм закону є похідними від онтології мови, яка має конвенціональну природу, тобто слова, словосполучення, речення не мають об'єктивного смислу, смисл надається лише актом тлумачення, існує залежність між смислом слова та текстом, текстом та контекстом тощо [2, с. 8].

Отже, філологічний (лінгвістичний, юридико-лінгвістичний) спосіб вивчення правових норм – це сукупність засобів, прийомів, методів, які спрямовані на з'ясування змісту норми залежно від розміщення окремих слів, сполучників, прийменників, розділових знаків у тексті правової норми. Таке вивчення закону передбачає урахування мовних особливостей та правил.

Наразі проаналізуємо питання застосування термінології у адміністративному праві на прикладі формування термінології майбутнього Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Так, на назву (як термін) майбутнього акту, який повинен здійснювати правове регулювання у справах про адміністративні правопорушення, серед вчених немає єдиного погляду. Зокрема, Д. М. Лук'янець пропонує назвати майбутній кодифікований адміністративно-деліктний акт Адміністративно-деліктним кодексом [11, с. 125]. Як вважає М. Сидоренко, вказані норми варто кодифікувати як Адміністративний кодекс України [20, с. 24]. Подібні твердження підтримує також С. В. Петков [14].

У свій час законодавець Киргизії застосував назву «Кодекс про адміністративну відповідальність», але у 2021 році його було викладено у новій редакції як «Кодекс Киргизької республіки про правопорушення». Вважаємо, що подібна назва для України неприйнятна, оскільки абсолютно всі норми про адміністративну відповідальність неможливо включити до кодифікованого

акту – положення про цю відповідальність містять норми як адміністративного законодавства, так і законодавства про адвокатуру, про прокуратуру тощо.

Більшість із дослідників пропонують або лишити чинну назву розглядуваного акта, або ж назвати вказаний акт Кодексом України про адміністративні проступки. Наприклад, Н. В. Гришина вважає більш доцільним назву Кодекс України про адміністративні проступки, яка, на погляд дослідниці, дозволяє зберегти традиції використання правової термінології, а також врегулювати спір щодо розмежування термінів «адміністративне правопорушення» і «адміністративний проступок» [5, с. 143].

Погоджуємось із твердженням, що назва майбутнього акта безпосередньо впливає з вибору щодо застосування цих двох термінів. На сьогодні КУпАП вживає як «правопорушення» (ст.ст. 1, 2, 9 та інші), так і термін «проступок» (ст. 9). У Митному кодексі України (МК України) законодавцем було застосовано основний термін «порушення митних правил» (ст. 458) як адміністративне правопорушення, а терміну «проступок» МК України не містить [12]. Багато кодексів та законів України продовжують вживати термін «адміністративне правопорушення» у відповідних відмінках (ст. 75 Господарського процесуального кодексу України [4], ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [16] та інші). У Кримінальному кодексі України міститься термін «правопорушення, що потягли за собою адміністративні стягнення» (ст.ст. 78, 79 та інші) [10]. У попередній редакції Кодексу адміністративного судочинства України (КАС України) від 6 липня 2005 року (ст.ст. 18, 72) був застосований термін «адміністративний проступок», проте нова редакція КАС України від 3 жовтня 2017 року вже оперує терміном «адміністративне правопорушення» (ст.ст. 78, 286) [6]. Один із проєктів кодифікованого акта про адміністративні правопорушення (проступки) (№ 5558 від 26 травня 2004 року) мав назву «Кодекс України про адміністративні проступки» [8].

На наш погляд, у цій ситуації слід керуватися найперше нормами Конституції України як актом. А Основний Закон України вживає термін

«правопорушення» (ч. 2 ст. 58, ч. 1 ст. 61, п. 22 ч. 1 ст. 92), а термін «проступок» вживається лише щодо дисциплінарного проступку суддів (ч. 4, п. 3 ч. 6 ст. 126, ч. 4 ст. 149, п. 3 ч. 2 ст. 149-1). У контексті цього питання варто підкреслити важливість п. 22 ч. 1 ст. ст. 92 Конституції України, зокрема, що виключно законами України визначаються діяння, які є адміністративними правопорушеннями, а термін «проступок» у Конституції України відсутній.

Таким чином, варто залишити назву майбутнього кодексу чинною – «Кодекс України про адміністративні правопорушення», хоча дискусія повинна продовжуватися до його прийняття.

Також вважаємо, що варто підтримати пропозиції дослідників, зокрема, таких як Т. О. Коломоєць [9, с. 158], В. М. Гаращук [3, с. 63] та інших, щодо включення до КУпАП виключно всіх складів адміністративних правопорушень, за аналогією норм КК України. Відповідно, слід удосконалити та адаптувати норми інших законодавчих актів, які наразі все ще встановлюють відповідальність за вчинення адміністративних правопорушень (МК України, Закону України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності» [17]), та перенести їх в КУпАП.

Необхідним є також включення у майбутню редакцію КУпАП окремої статті із визначенням основних термінів у окремій статті на початку Кодексу. Така практика, особливо щодо великих за обсягом норм актів, є усталеною, і використовується у багатьох актах як України, так і зарубіжних держав.

Так, у КУпАП вживається термін «особа, яка вчинила адміністративне правопорушення» (ст.ст. 8, 21, 23, 30 та інші), але конкретизації того, які саме особи (фізичні, юридичні) є суб'єктами адміністративних правопорушень, КУпАП не надає. Проаналізувавши норми щодо віку адміністративної відповідальності, мету адміністративного стягнення, та інших обставин, можна дійти до висновку, що КУпАП встановлює адміністративну відповідальність тільки для фізичних осіб. У Рішенні Конституційного Суду України у справі про відповідальність юридичних осіб від 30 травня 2001 року було розтлумачено положення ст. 38 КУпАП (на той час вона мала дещо іншу

редакцію) також як відповідальність тільки фізичних осіб [19]. У митній сфері відповідальність юридичних осіб встановлена попередніми редакціями митних кодексів, а чинний МК України, подібно до КУпАП, не передбачає відповідальності юридичних осіб за порушення митних правил. У п. 20.1.41 ст. 41 ПК України зазначено, що контролюючі органи мають право складати протоколи та виносити постанови у справах про адміністративні правопорушення стосовно платників податків – фізичних осіб та посадових осіб платників податків – юридичних осіб [15]. Тобто, адміністративна відповідальність юридичних осіб у ПК України також не передбачена. Проте на сьогодні існують спеціальні закони, якими встановлена адміністративна відповідальність саме юридичних осіб за певні правопорушення, зокрема, Закон України «Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності». У літературі ж необхідність введення відповідальності юридичних осіб за адміністративні правопорушення висловлюються багато дослідників, зокрема, ще з 2000-х років [13, с. 362] і до сьогодні [18, с. 265–270].

Отже, наразі є достатні підстави вважати легітимною адміністративну відповідальність юридичних осіб, проте це питання ще потребує теоретичного опрацювання, одним із втілень якого повинно стати чітке визначення та відмежування у КУпАП термінів «фізична особа» та «юридична особа».

Також слід у статті «Визначення термінів» КУпАП передбачити значення таких термінів як «адміністративна відповідальність», «адміністративне правопорушення», «вина у складі адміністративного правопорушення», «адміністративний арешт» та інших, а також тих, які застосовуються у Особливій частині КУпАП, насамперед тих, які не майже розкриваються у бланкетних актах, наприклад, «радіоактивно забруднена інша продукція» (ст. 42-2), «корисна для лісу фауна» (ст. 76) та інших.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, досягнута у процесі дослідження мета надає змогу зробити висновки: визначення юридичної термінологічної основи повинно обов'язково базуватися на знаннях лексикології, етимології, текстології, джерелознавства та інших

філологічних наук; запропоновано на основі конституційних та інших законодавчих норм назву (термін) майбутнього акту, який буде здійснювати правове регулювання у справах про адміністративні правопорушення залишити чинною – «Кодекс України про адміністративні правопорушення»; запропоновано включити у майбутню редакцію Кодексу України про адміністративні правопорушення окрему статтю із визначенням основних термінів. Перспективами подальших досліджень у розглядуваній сфері пропонуємо визначити необхідність загального аналізу термінології в адміністративному праві та необхідність запровадження статей із визначенням основних термінів у законодавчі акти, які регулюють окремі норми адміністративного права.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови : Близько 250000 слів / укл. та гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1735 с.
2. Волвенко П. В. Діяльність Конституційного Суду України щодо тлумачення Конституції України : теоретичний аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2006. 24 с.
3. Гаращук В. М. Деякі проблемні питання теорії та практики застосування адміністративного права в Україні. *Кримський юридичний вісник*. 2009. № 3 (7). С. 55–64.
4. Господарський процесуальний кодекс України від 3 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
5. Гришина Н. В. Основні напрями розвитку інституту адміністративної відповідальності. *Вісник ХНУарківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2012. № 1000. С. 139–144.
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 3 жовтня 2017 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
8. Кодекс України про адміністративні проступки : Проект, зареєстрований за № 5558 від 26 травня 2004 року. *Верховна Рада України : Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=18191 (дата звернення: 25.10.2022).
9. Коломоець Т. О. Пріоритетні напрямки вітчизняної перспективної адміністративно-деліктної нормотворчості. *Від громадянського суспільства – до правової держави : Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 24 квітня 2009 р.) / редкол. : Т. Є. Кагановська (голова) та ін. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2009. С. 157–159.*
10. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
11. Лук'янець Д. М. Інститут адміністративної відповідальності : проблеми розвитку : монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 220 с.
12. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року. *Офіційний вісник України*. 2012. № 32. Ст. 1175.
13. Павлівська С. М. Кваліфікація за суб'єктом адміністративного делікту : універсальні та спеціальні риси. *Верховенство права у процесі державотворення та захисту прав людини в*

- Україні : Матеріали ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Острог, 30-31 травня 2008 р.) / редкол. : О. В. Скрипнюк та ін. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2008. С. 361–364.
14. Петков С. В. Відповідальність за порушення норм митного законодавства в контексті реформування та кодифікації адміністративного законодавства України. *Вісник Академії митної служби України. Серія «Право»*. 2009. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsup_2009_1_17.pdf (дата звернення: 25.10.2022).
15. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16. Ст. 112.
16. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року № 5076-VI. *Офіційний вісник України*. 2012. № 62. Ст. 2509.
17. Про відповідальність за правопорушення у сфері містобудівної діяльності : Закон України від від 22 грудня 2011 року. *Офіційний вісник України*. 2012. № 5. Ст. 165.
18. Пустовіт Ю. Ю. Адміністративна відповідальність юридичних осіб : правове регулювання. *Наукові записки. Серія : Право*. 2022. № 12. С. 265–270.
19. Рішення Конституційного Суду України у справі про відповідальність юридичних осіб від 30 травня 2001 року № 7-рп/2001. *Вісник Конституційного Суду України*. 2001. № 3. С. 11-17.
20. Сидоренко М. Чи можливо поставити остаточною крапку в підході до вирішення проблеми адміністративного процесуального права? *Право України*. 2006. № 7. С. 20–24.
21. Чулінда Л. І. Юридико-лінгвістичне тлумачення текстів нормативно-правових актів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2003. 17 с.

APPLICATION OF MODERN TEACHING METHODS IN EDUCATIONAL ACTIVITIES IN UKRAINIAN HIGHER EDUCATION ESTABLISHMENTS

Галина ПІДВИСОЦЬКА

викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»

Метою цієї статті є розкриття ролі і значення інновацій, зокрема інноваційних методик викладання у сучасних вищих закладах освіти, визначити найбільш ефективні методи і форми.

Освітні інновації характеризуються цілеспрямованим процесом часткових змін, що потребують модифікації цілей, змісту, методів і форм навчання та стилю діяльності, адаптації навчального процесу до сучасних вимог часу та соціальних запитів ринку праці. Слід активно практикувати: інноваційну організацію лекційних та семінарських занять; індивідуалізовані засоби навчання; сучасний контроль знань, класне та додаткове групове навчання; факультативний факультатив поглиблення знань учнів; проблемне навчання; науково-експериментальний підхід у вивченні нового матеріалу; застосування комп'ютерної та мультимедійної техніки; розробка навчально-методичної продукції нового покоління.

Ключові слова: *інновації, освітні технології, вища школа України, навчальний процес, методика навчання, тренінги, електронне навчання.*

The purpose of this article is to reveal the role and significance of innovations, in particular, innovative teaching methods in modern higher education, to determine the most effective methods and forms of activities.

Educational innovations are characterized by a purposeful process of partial changes, requiring modification of goals, contents, methods and forms of studying, and style of activity, an adaptation of the educational process to the modern requirements of time, and social demands of the labor market. One should actively practice: innovative organization of lectures and seminars; individualized learning tools; modern knowledge control, class, and additional group training; optional elective deepening students' knowledge; problem-based learning; scientific and experimental approaches in the study of new material; application of computer and multimedia technology; development of a new generation of teaching and methodological products.

Keywords: *innovation, educational technology, higher school of Ukraine, training process, teaching methods, training, e-learning.*

Modern trends in the development of European and world higher education demand Ukrainian universities to search for more effective forms and methods of educational activity, to implement innovative methods and the latest ones need information and unification for students from different universities with the goal of implementation of joint projects, training under joint educational programs, etc. Most of the listed tasks require not only organizational and financial support but also the improvement of the communication skills of all participants in the educational process.

The analysis of scientific research shows that some scientists pay attention to the development of education as Aleksyuk A., Bystrova Yu., Dokuchaeva V., Halytsia I., Dubaseniuk O., Lugovyi V., Morozov V and others. A. Kochubey in his work points out that the driver of innovation there is a teacher at the higher educational establishment, because during the development of the implementation, the promotion of new non-traditional teaching methods is the main focus the subjective aspect, when a creative teacher experiments to create an effective teaching method, adjusts it, improves it, offers new methods. He considers the innovative potential to be the main condition of such a teacher's activity [1].

The effectiveness of educational activities largely depends on the level development of the teacher's communicative skills and his ability to activate students' cognitive activity using the selection of optimal forms and work methods.

V. Lugovyi notes in his monograph that in conditions of accelerated informatization of society, teaching methods should undergo general trend shifts towards the following dominant characteristics: from passive to active; from mass to individual; from classroom to independent; from monologic to dia(poly)logic; from exclusive to inclusive; from full-time to part-time; from low effective to high effective; from low information saturation to high; from the imbalance of various methods to their systematic optimization.

According to V. Lugovyi, teaching methods are more characteristic of directions ways, strategies of teaching, and technologies – methods of effective achievement defined learning outcomes (competencies) through teaching. That is, methods are inherently more process-oriented, while technologies are more result-oriented.

The scientist also distinguishes the concept of «types of educational activities» and «teaching methods/technologies». The first determines the specifics of the organization's educational activity and the second – are ways and methods of working out the educational activity (pedagogical) information for training.

According to the «types of educational activity», it is advisable to establish the types of educational tasks formulated by teachers and performed by students (8, p. 17).

According to scientific research, generally accepted teaching methods can be classified according to the following characteristics:

- types of students' educational works (oral, written; classroom, independent, extracurricular);
- general (collective, group, individual, etc.);
- source of obtaining knowledge and formation of skills and abilities (lecture, analysis documents, work with various information bases, use visual aids, Internet resources, etc.);
- the degree of independence and nature of student participation in the educational process (active, interactive, passive);
- level of stability and novelty (traditional, classic, non-standard, innovative);

- authorship (original, author's, general, didactic), etc.

There is also a classification of methods, which is based on an effective approach to teaching:

- which ensures the mastery of the educational subject (verbal, visual, practical, reproductive, problem-searching, inductive, deductive);
- which stimulate and motivate educational and scientific activities (educational discussions, problem situations, professionally oriented business games, creative tasks, search and research, experiments, contests, quizzes, etc.);
- methods of control and self-control in educational activities (surveys, assessment, exam, control work, test tasks, questions for self-control, including through computer educational systems) [3; 4; 5; 6].

If we classify the methods taking into account the subject of the action, then they are divided into teaching and learning methods. That is, the methods and techniques activities of the teacher (one who teaches) are teaching methods (showing, explanation, organization of training, organization of practice, correction, evaluation); and methods and actions of a learner are called learning methods (acquaintance, understanding, participation in training, practice, self-assessment, self-control).

But this distribution has a conditional-theoretical character because the teaching and learning process is a single, joint creative process [7].

The work of V. Morozov is important because he divides teaching methods into a project (acquiring skills and abilities by students in the process of planning and implementation of practical tasks – projects), laboratory (individualization training, independent research work in offices-laboratories), and integrated (training on certain topics-complexes containing materials related subjects) and emphasizes the application of these methods in cooperation, mutual understanding, unity of interests and aspirations of the participants' educational process [8, p. 37].

We can conclude that to achieve a good result in the educational process, the teacher should choose the optimal and expedient complex methods, which will take into account the scientific nature of educational information, and methods of teacher-

student and student-student interactions. Also, innovative activity in higher education establishments is impossible without the desire of teachers to implement and promote modern teaching methods, create the latest methods, check their efficiency, and improve them.

In the realities of the modern world, the introduction of information and communication technologies and innovative methods plays a priority role in education. To be competitive in the modern world market, it is necessary not only to know foreign languages but also to be able to use information and communication technologies in professional activities. For a modern student, these technologies should become an integral part of the studying process, therefore their usage in the learning process is an urgent task of modern education. Information technology is a set of methods and technical means of collecting, organizing, storing, processing, transmitting, and presenting the information.

It is computerization and the use of modern information and communication technologies that improve the education system. All this makes it possible to provide information in such a form that it is faster and better perceived or made more suitable for use for certain specific educational purposes. Practice proves that the use of modern technologies (multimedia programs, the Internet) in studying a foreign language has a significant effect on increasing the interest, motivation, and assimilation of new educational material by students not only in classes but also in individual work, the development of independence and creative abilities of students.

Educational innovations are characterized by a purposeful process of partial changes leading to modification of the goal, content, methods, forms of education, methods, and style of activity, an adaptation of the educational process to modern requirements of the time, and social demands of the labor market.

At the same time, the introduction and approval of new educational practices are due to positive transformations, that is, they must become a means of solving actual tasks for a specific study institution and withstand experimental verification for the final application of innovations. First of all, it should be modern modeling, organization of non-standard lectures, practical, seminar classes; individualization of

teaching aids; use office, group, and additional training; optional, for choice of students, deepening of knowledge; problem-oriented on learning; scientific and experimental training when learning something in the new material; development of a new knowledge evaluation control system; application of computer, multimedia technologies and educational methods of the new generation. The creative component of education is growing significantly, the role of all participants in the educational process is becoming more active, the creative and research independence of students is being strengthened, and the concept of problem-based and interactive learning related to the use of computer systems has become especially relevant. During such training, the student can communicate with the teacher online, make decisions about creative, problematic tasks, and modeling situations, including analytical and critical thinking, knowledge, and research abilities.

With the introduction of distance studying, many universities have already used the technology of an online seminar called «webinar», on which is shown comparative tables, presentations, videos, etc. With the help of Internet technologies, the webinar kept the main feature of the seminar – interactivity, which provides a simulation of the functions of a speaker, and a listener, who will work interactively, communicating together according to the scenario of conducting like a seminar.

It is necessary to find new approaches to the organization of student's work in modern conditions, where information technologies are an integral part, is connected with the resolution of the following contradictions: between the dynamic development of information technologies, means of didactic support and the preservation of traditional learning models; between the need to master the methods of learning modeling with the use of information technologies and the lack of implementation of system technology processes. The concept of information technology is a system of a set of knowledge acquisition methods and methods of activity based on the interaction of a teacher, a student, and the means of information and communication technologies aimed at achieving the result of the educational process. Electronic educational material should guide and monitor the student's independent work, and suggest ways to progress in studying the material. It should be

noted that it is the electronic textbook, the manual that can develop the creative activity of students, creative thinking taking into account individual capabilities, to activate creative independent work.

The use of information technologies involves the use of various computer programs and educational courses. Thus, the use of information technologies in the organization of student's work allows not only intensifies their work, but also lays the foundations for their further continuous self-education, so the pedagogical information and educational environment, which is created by integrating a set of software and hardware and traditional forms of education and determines student's work as more independent and creative.

References

1. Кочубей А. В. Інноваційні методи викладання гуманітарних дисциплін у вищих технічних навчальних закладах / А. В. Кочубей // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. 2013. Вип. 7. С. 81–84. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ozfm_2013_7_27.
2. Луговий В. І. Управління якістю викладання у вищій школі: теоретико-методологічний і практичний аспекти / В. І. Луговий // Психолого-педагогічні засади проектування інноваційних технологій викладання у вищій школі : монографія / [авт. кол.: В. Луговий, М. Левшин, О. Бондаренко та ін. ; за ред. В. П. Андрущенко, В. І. Лугового]. Київ: Педагогічна думка, 2011. С. 5–34.
3. Абдалова О. И. Использование технологий электронного обучения в учебном процессе / О. И. Абдалова, О. Ю. Исакова // Дистанц. и виртуал. обучение. 2014. № 12. С. 50–55.
4. Василенко О. В. Організація самостійної роботи студентів заочної форми навчання вищих навчальних закладів юридичного профілю : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Василенко Олена Вікторівна ; Київ. нац. ун-т внутр. справ МВС України. Київ: Наук. світ, 2008. 20 с.
5. Галиця І. Інтелектуально-конкурентні ігри як креативний механізм активізації педагогічного, наукового та інноваційного процесів / І. Галиця, О. Галиця // Вища школа. 2011. № 1. С. 104–107.
6. Доронина Н. Н. Организация учебного процесса в вузе с использованием активных методов обучения : методы обучения студ. в вузе / Н. Н. Доронина // Социология образования. 2011. № 3. С. 31–38.
7. Артикуца Н. В. Інноваційні методики викладання дисциплін у вищій юридичній освіті URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/2424/Artikutsa_Inov.pdf;jsessionid=C7CF69BFB6BDF7E04F12681963D4FAA6?sequence=1.
8. Морозов В. Філософія впровадження інновацій у педагогічний процес / В. Морозов // Вища освіта України. 2014. № 2. С. 36–39.

ЗЛОЧИННЕ КЛЯТВОЗРАДНИЦТВО

Анатолій ПОПОВСЬКИЙ

доктор філологічних наук, професор, професор кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті привертається увага до тих державотворчих засад, від яких залежить єдність національного самоутвердження і міць патріотичного руху українського суспільства у боротьбі за волю і незалежність, і розвінчують антидержавну суть зрадництва й колаборантства, що активно проявилися в часи віроломного вторгнення РФ на Україну з метою повернути її в лоно ненажерливої Російської імперії. На основі достовірних фактів засобів масової інформації висвітлюється ієрархія зрадників усіх мастей – від найвищих посадових осіб і до різнофахових ревних прихильників «руського мира», часова динаміка зрадництва на деокупованих регіонах і статистика кримінальних справ щодо цієї когорти державних злочинців. Порушується питання спорудження всім зрадникам пам'ятників вселюдської ганьби, які б були постійною пересторогою і нагадували прийдешнім поколінням про ідеологів українського лиха, страждань і поневірянь у прагненні українства до волі, справедливості й незалежності.

Ключові слова: *клятва, зрада, вороги, захисники, соціальні прошарки зрадників і колаборантів, реформи, пам'ятники вселюдської ганьби.*

The author draws attention to the state-building foundations on which the unity of national self-assertion and the power of the patriotic movement of Ukrainian society in the struggle for freedom and independence depend and debunks the anti-state nature of treachery and collaboration that actively manifested itself during the treacherous invasion of Ukraine by the Russian Federation to return it to the bosom of the voracious Russian Empire. Based on reliable media facts, the hierarchy of traitors of all stripes – from the highest officials to the most zealous supporters of the «Russian world», the temporal dynamics of treason in the de-occupied regions, and the statistics of criminal cases against this cohort of state criminals are highlighted. The author raises the question of erecting monuments of universal shame for all traitors, which would be a constant warning and remind future generations of the ideologues of Ukrainian misfortune, suffering, and deprivation in the Ukrainian people's quest for freedom, justice, and independence.

Keywords: *oath, betrayal, enemies, defenders, social strata of traitors and collaborators, reforms, monuments of universal shame.*

*Брешеш людоморе!
За святу правду-волю
Розбойник не стане
Не розкує закований
У ваші кайдани
Народ темний, не заріже*

*Лукавого сина,
Не розіб'є живе серце
За свою країну.*

Тарас Шевченко

Тихе мирне життя не спонукає чомусь постійно замислюватися на болючим питанням українського суспільства – *зради Батьківщині*, не спонукає уважно вивчати витoki цього злочинного явища, яке підриває державний устрій не тільки зовні діями агресивних держав, а й з середини – своїми ж таки запроданцями, завдаючи страшного лиха й страждання трудовому населенню.

Виходячи на арену суспільного життя по завершенню навчання в спеціальних військових і цивільних вищих закладах, випускники урочисто дають клятву на вірність суверенній Україні. Велелюдно ця клятва звучить із уст тих, кого народ обирає на пост президента, нардепа, судочинства чи стають до лав ЗСУ, правоохоронних органів України. У мирний час це святе дійство відбувається вельми урочисто й переконано, з вірою в непорушність святого обов'язку відповідальності перед своїм народом і Україною.

Але, одна річ – виголосити клятву, а друга – виконати її достойно в усіх перипетіях мирного й воєнного часу, не зрадивши ні на йоту.

На жаль, у суспільному становленні суверенної України питання клятви на вірність почало проявилось лише в період віроломної агресії російської федерації 2014 р. й окупації Криму, Донеччини і Луганщини, коли серед військових частин ЗСУ виявилися відважні патріоти, які стали на захист Батьківщини, і – зрадники, які легко перейшли на бік ворога.

Повномасштабне вторгнення рашистської орди 24 лютого 2022 р. волею-неволею спонукало працівників СБУ поволі (*хоч вато за це було б ретельно взятися з перших днів незалежності!*) розвінчувати як клятвозрадників різних рангів промосковських партій, державних чиновників, так і чисельної братії колаборантів корінного населення й заброд різних соціальних прошарків. У жорстокій битві за волю і незалежність викристалізувалася незламна сила патріотичного руху, гуманізму й моралі українського народу, який повстав

проти імперії світового зла, рятуючи себе і загальнолюдські завоювання свободолюбних демократичних країн нашої планети.

Клятвозрадництво суверенної України стосується здебільшого різних прошарків населення і має чітко виражену ієрархічну структуру – від найвищих посадовців держави до рядових прихильників «руського мира».

На вершині її перебував колишній президент України з кримінальним шлейфом – **Віктор Янукович**, який клятвено присягався на святій Пересопницькій євангелії, а нині переховується в РФ від покарання за зраду вироком українського суду в заочній формі.

Не приховували своєї прихильності до Москви й обрані до Верховної Ради нардепи фракції ОПЗЖ на чолі з кумом Путіна – **Віктором Медведчуком** та його спільниками – **Іллею Кивою, Андрієм Деркачем, Нестором Шуфрічем** – українським проросійським політиком, членом Партії регіонів, членом проросійської партії «Опозиційна платформа – За життя» та їм подібних, як-от:

1. Экс-нардеп Горбатов финансировал «ДНР» и похитил из Крыма более 6 тысяч артефактов (<https://kp.ua/politics/a651766-dbr-eks-nardep-horbatov-finansiroval-dnr-i-pokhitil-iz-kryma-bolee-6-tysjach-artefaktov> 24 июня 2022, 11:52).

2. Экс-нардеп Марков получил уведомление о подозрении в коллаборационной деятельности (23.06.2022 <https://kanaldom.tv/eks-nardep-markov-poluchil-vedomlenie-o-podozrenii-v-kollaboracziionnoj-deyatelnosti/>).

3. Бывшему народному депутату Украины VII созыва, жителю Одессы, сообщено о подозрении в коллаборационной деятельности. Об этом сообщили в Офисе генерального прокурора Украины, передает «Дом». По данным следствия, в 2014 году выехал на территорию РФ, где совершал активные действия в ущерб суверенитету и независимости Украины. «После начала полномасштабного вторжения вооруженных сил РФ в Украину, с 15 по 19 марта 2022 года подозреваемый, находясь на временно оккупированной территории Киевской области совместно с военнослужащими РФ, публично

пропагандировав їх діяння і отрицав здійснення збройної агресії проти України. Його висловлювання в подальшому були розповсюджені, в тому числі на інтернет-сторінці російського федерального телеканалу при Міністерстві оборони РФ», – зазначили в Офісі генпрокурора. 15 травня Марков публічно виступив на общеросійському телеканалі, прийняв участь в проведенні інформаційної кампанії держави-агресора. «Зміст його виступу був спрямований на підтримку тимчасової окупації частини території України РФ і створених нею псевдоорганів. Він публічно одобряв діяння Росії і отрицав агресію в стосунку жителів тимчасово окупованих територій. В подальшому це виступлення опубліковано на відеохостингу YouTube», – зазначається в повідомленні. Ігорь Марков заснував власну партію «Родина». В Верховну Раду потрапив на виборах в 2012 році, входив в склад фракції «Партія регіонів». Вищий адміністративний суд Києва в 2013 році своїм рішенням відібрав мандат народного депутата в Маркова за фальсифікації результатів виборів.

4. У двох позбавлених громадянства нардепів, пов'язаних із Одесою, забрали мандат (<https://kp.ua/ua/politics/a658878-rada-taki-pozbavila-mandativ-vasilkovskoho-ta-rabinovicha> 03.11.2022). У позбавлених громадянства нардепів – **Ігоря Васильковського («Слуга народу»)** та **Вадима Рабиновича (раніше ОПЗЖ)**, – пов'язаних із Одесою, забрали депутатський мандат. Ігор Васильковський народився в Одесі та обраний до парламенту як один із представників у Верховній Раді інтересів виборців Одеської області. Вадим Рабинович балотувався та був обраний депутатом Одеської обласної ради у 2020 році, проте вирішив залишитися народним депутатом. Рабинович із початку війни живе в Ізраїлі і також позбавлений громадянства.

5. ЗМІ: Силовики затримали президента «Мотор Січ» Богуслаєва (<https://kp.ua/ua/incidents/a658211-zmi-siloviki-zatrimali-prezidenta-motor-sich-bohuslajeva><https://kp.ua/ua/incidents/a658211-zmi-siloviki-zatrimali-prezidenta-motor-sich-bohuslajeva> 23.10.2022). Співробітники Служби безпеки України затримали у Запоріжжі президента «Мотор Січ» В'ячеслава Богуслаєва за

підозрою у колабораційній діяльності. Йому повідомили про підозру за двома статтями Кримінального кодексу – ст. 111-1 «Колобараційна діяльність» та ст.111-2 «Допомагання державі агресору». Разом із ним було затримано начальника Департаменту зовнішньоекономічної діяльності «Мотор Січ», якому пред'явили підозру за такими ж статтями. Як пише місцеве видання «ЗаБор», директори одного з найбільших запорізьких підприємств зараз під конвоєм везуть до Києва. Джерела видання стверджують, що Богуслаєва довелося брати штурмом, оскільки він відмовлявся відчиняти силовикам двері. Також СБУ провела у будинку підозрюваного обшук.

В'ячеслав Богуслаєв – громадський та політичний діяч України, Герой України, народний депутат України (5-го, 6-го, 7-го, 8-го скликань). З 1994 року він є головою правління та генеральним директором підприємства «Мотор Січ». Богуслаєв входить до ТОП-25 найбагатших людей України.

6. Богуслаєв на початку війни наказав зняти лопаті з гелікоптерів, щоб льотчики не могли ними скористатися (<https://kp.ua/ua/politics/a658704-bohuslajev-na-pochatku-vijni-nakazav-znjati-lopati-z-helikopteriv-shchob-lotchiki-ne-mohli-nimi-skoristatsija> 01.11.2022). На початку повномасштабної війни президент корпорації «Мотор Січ» В'ячеслав Богуслаєв зробив усе можливе, щоб українські льотчики не могли скористатися гелікоптерами. Про це в інтерв'ю агентству Інтерфакс-Україна розповів генеральний прокурор Андрій Костін.

- Слідство володіє інформацією, що президент «Мотор Січ» на початку повномасштабної війни, після відповідного звернення українських військових, наказував співробітникам підприємства приховати документи на гелікоптери, аби українські Сили оборони не могли скористатись технікою. Мовляв, українські пілоти не сядуть за штурвал гелікоптера без спеціальних формулярів. Але і це ще не все! Після того, як українські військові звернулись по гелікоптери, президент «Мотор Січі» віддав наказ розукомплектувати техніку. Просто зняти з гелікоптерів лопасті! – підкреслив генпрокурор та ін.

На другому шаблі державницької ієрархії виявилися представники судової влади України: Віктор Павлович **Пшонка** – колишній генеральний прокурор України, державний радник юстиції України, доктор юридичних наук. Під час подій Євромайдану зник з України і переховується від слідства. Перебуває у розшуку; Олександр **Тупицький** – колишній голова Конституційного суду України, який теж перебуває в розшуку.

Постійно поповнюється когорта зрадників правоохоронної системи, наприклад:

1. СБУ викрила «суддю» з окупованої Євпаторії, який сприяв депортації кримчан до Сибіру (<https://bykvu.com/ua/bukvy/sbu-vykryla-suddiu-z-okupovanoi-ievpatorii-iakui-spryiv-deportatsii-krumchan-do-sybiru/>. Субота, 5 листопада 2022, 14:17). У результаті слідчо-оперативних дій за співпрацю з РФ повідомлено про підозру судді з тимчасово окупованого Криму. Після захоплення українського півострова він добровільно приєднався до загарбників. За це вони призначили його так званим «судьей Евпаторийского городского суда». Очоливши цю посаду, колаборант приймав незаконні рішення щодо примусового переміщення місцевих жителів до віддалених регіонів РФ, зокрема до Сибіру. Він призначав судові вироки за нібито порушення законів країни-агресорки. Тим самим «суддя» окупаційного органу грубо порушував українське законодавство та міжнародне гуманітарне право. На підставі зібраних доказів слідчі СБУ повідомили зловмиснику про підозру за ч. 1 ст. 438 (порушення законів та звичаїв війни) Кримінального кодексу України. Крім того, співробітники СБУ викрили ще одного колаборанта, що переховується на тимчасово окупованій території півдня України. Ним виявився колишній заступник начальника Херсонської митниці, який після захоплення частини регіону підтримав російських загарбників. Згодом він погодився очолити «налоговую службу Херсонской области». Встановлено, що відповідну підтримку йому забезпечив колишній заступник голови облради, депутат-колаборант Віталій Булюк, якого окупаційна влада призначила «первым заместителем главы» місцевої окупаційної адміністрації. За даними слідства,

його «протеже» організував незаконний збір податків на користь РФ, а також сприяв рейдерському захопленню українських підприємств, які відмовились від співпраці з агресором. Під час оперативних дій правоохоронці встановили місце знаходження обох ворожих поплічників, задокументували їх злочинну діяльність та проводять комплексні заходи для притягнення винних до відповідальності.

2. Адвокат фотографував техніку ВСУ и отсылал снимки русскому оккупанту – прокуратура. В Харькове правоохранители передали в суд обвинительный акт по факту распространения информации о передвижениях ВСУ. Фигурантом является 40-летний адвокат. Об этом сообщили в пресс-службе областной прокуратуры. По данным следствия, 16 марта юрист ехал на своей машине и заметил технику украинской армии. Он сфотографировал ее, а затем отправил снимку знакомому, который служит в ВС РФ. Сейчас адвокат находится под стражей. Ему инкриминируют преступление, предусмотренное статьей 114-2 УК Украины («несанкционированное распространение информации о перемещениях ВСУ в условиях военного положения»). Фигуранту грозит до восьми лет лишения свободы (17.06.2022 <https://internetua.com/advokat-fotografiroval-tehniku-vsu-i-otsylal-snimki-russkomu-okkupantu-prokuratura->).

Не обійшло зрадництво й значно нижчих підрозділів правоохоронної діяльності, про що свідчать результати розкриття в ЗМІ:

1. Правоохоронці з Бердянська здавали учасників АТО/ООС окупантам, – ДБР. Працівники ДБР заочно повідомили про підозру у державній зраді трьом працівникам правоохоронного органу у Запорізькій області, які у квітні цього року прийняли пропозиції від окупаційної влади РФ та обійняли посади, у тому числі й керівні, у незаконно створених органах міста Бердянська. «За даними досудового розслідування, правоохоронці відшукували службовий транспорт та табельну зброю за місцем проживання колег для подальшої передачі в незаконно створений силовий орган окупаційної влади РФ. А також інформували окупантів про адреси проживання учасників

АТО/ООС періоду 2014-2021 років. Правоохоронці підозрюються у державній зраді (ч. 2 ст. 111 КК України)», – йдеться у повідомленні (https://censor.net/ua/news/3351248/pravoohorontsi_z_berdyanska_zdavaly_uchasny_kiv_atoos_okupantam_dbr 30.06.2022).

2. У Києві правоохоронець продавав інформацію із закритих реєстрів МВС (Коментарі України. Карина Ожерельєва, 30.06.2022).

3. У Вовчанську встановили правоохоронців, які під час окупації працювали на ворога (<https://internetua.com/u-vovcsansku-vstanovili-pravoohoronciv-yaki-pid-csas-okupaciyi-pracuavali-na-voroga> 08.10.2022). «У межах проведення стабілізаційних заходів на звільнених територіях Харківської області ДБР спільно з іншими правоохоронними органами продовжує встановлювати громадян, які вчинили злочини проти основ національної безпеки України. Під час проведення 16 санкціонованих судом обшуків за місцем проживання правоохоронців, виявлено та вилучено: формений одяг поліції рф; символіку окупаційних військ РФ; георгіївські стрічки; пропагандистські газети; комп'ютерну техніку; флеш-накопичувачі; зброю, у тому числі незаконно вилучену у місцевого населення тощо. Тривають слідчі дії, у тому числі вживаються заходи щодо затримання зрадників. Вирішується питання щодо повідомлення колишнім правоохоронцям про підозру у державній зраді, вчиненій в умовах воєнного стану (ч. 2 ст. 111 КК України). Санкція статті передбачає довічне позбавлення волі з конфіскацією майна», – повідомили у пресслужбі ДБР.

4. СБУ повідомила про підозру в держзраді херсонському поліцаю Андрію Чуманову (<https://internetua.com/sbu-povidomila-pro-pidozru-v-derjzradi-hersonskomu-policaua-andriua-csumanovu><https://internetua.com/sbu-povidomila-pro-pidozru-v-derjzradi-hersonskomu-policaua-andriua-csumanovu> 05.11.2022) та ін.

І таких прикладів зрадництва й колаборантства СБУ подає в ЗМІ достатньо й аргументовано.

Подібні вчинки запродавства притаманні:

а) військовим:

У 2014 році Антон **Канорський** зустрів українцем – у складі військової частини, росташованої в Криму, але в анексованому півострові зрадив присязі й перейшов на службу в РФ. У 2016 році льотчик отримав нагороду є рук Путіна за бомбардування житлових кварталів сирійського Алеппо, жертвами якого стали десятки мирних жителів. А в січні 2022 року, за місяць до повномасштабного вторгнення РФ в Україну, 7-річну доньку **льотчика-зрадника з Криму Маргариту Канорську загризли бездомні собаки. Інцидент трапився в селі Домна Читинського район Забайкалля** (<https://kiev.vgorode.ua/news/sobytyia/a1211409-chto-proizoshlo-s-edinstvennoj-docherju-letchika-kotoryj-bombil-tts-v-kremenchuhe> **30.06.2022**).

Командира російського фрегата Адмирал Макаров уведомили о госизме. Сотрудники Государственного бюро расследований сообщили о подозрении в государственной измене бывшему капитану 2 ранга Григорию Брееву воинской части в АР Крым, который сейчас командует российским фрегатом Адмирал Макаров. «В 2014 году он изменил присяге и остался в захваченной российскими оккупантами части, отказавшись передислоцироваться в Николаевскую область. Винничанин присягнул вооруженным силам России и продолжил службу в российском Черноморском флоте. Дезертир вернулся в Украину в 2022 году с оккупантами. Корабль под его командованием производил запуски крылатых ракет по Николаеву и Одессе», – говорится в сообщении. Следователи собрали достаточно доказательств и сообщили бывшему украинскому военному о подозрении в государственной измене (ч.1 ст.111 УК Украины). По данным из открытых источников, сейчас фрегатом Адмирал Макаров командует Григорий Бреев, который в 2020 году получил звание капитан 1-го ранга. (<https://korrespondent.net/ukraine/4485941-komandyra-rossyiskoho-frehata-admyral-makarov-vedomyly-o-hosyzmene> 14 июня 2022);

б) духовним пасторам:

«Розпалював релігійну ворожнечу», – СБУ вручила повідомлення митрополиту московського патріархату

(https://kyiv.comments.ua/ua/news/society/religion/13388-rozplyuvav-religiynu-vorozhnechu---sbu-vruchila-povidomlennya-mitropolitu-moskovskogo-patriarhatu.html?utm_source=iuak 08.11.2022).

Служба безпеки України вручила повідомлення про підозру керуючому однієї з єпархій УПЦ МП на Вінниччині за розпалення релігійної ворожнечі. «Відповідно до висновків незалежної експертизи, проведення якої ініціювала СБУ, митрополит здійснював умисні дії, спрямовані на розпалювання релігійної ворожнечі та образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями. Відповідні матеріали, зокрема, були розміщені на особистому сайті священника», – йдеться у повідомленні. Митрополит отримав повідомлення про підозру за ч. 2 ст. 161 Кримінального кодексу України (порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками). Наразі проводиться весь комплекс слідчо-оперативних заходів для розслідування і проведення експертиз за іншими фактами діяльності митрополита.

Служба безпеки України повідомила про підозру та оголосила у розшук настоятеля храму УПЦ Московського патріархату у Харківській області (Vgorode.ua). Під час тимчасової окупації Куп'янського району священник закликав місцеву релігійну громаду підтримати загарбників, а у своїх проповідях виправдовував злочини агресора, повідомили в СБУ. «Крім цього, він усіляко сприяв поширенню окупаційного режиму у захопленій частині регіону та особисто контактував із місцевим гауляйтером Віталієм Ганчевим. Саме з ним представник УПЦ МП погоджував свої дії щодо використання церкви для залучення громадян до лав ворога та дискредитації Сил оборони України. Для проведення підривної діяльності він залучив прихожанку з одного з місцевих селищ, що допомагала йому поширювати прокремлівську пропаганду», – розповіли в СБУ. Під час визволення району клірик зі своєю

спільницею втекли до РФ, де намагаються ховатися від правосуддя. Обом фігурантам повідомлено про підозру, вони оголошені в розшук;

в) діячам української культури:

Юрій **Бардаш**, який виїхав з України через Грузію до Росії, вирішив осісти в Москві, змінити ім'я та отримати новий паспорт. Скандальний артист-українофоб розхвалює загарбницьку політику країни-агресора і вважає, що російські окупанти «качнуть так, що Європа зникне». При цьому Бардаш закликає українців чекати, що російські загарбники «прийдуть та звільнять» (22 вересня 2022 17:53 <https://www.rbc.ua/rus/styler/vi-robili-tse-nepravilno-trimayte-genialniy-1663858884.html>).

Відомий український актор Віктор **Цекало**, актор-зірка «Золотого гусака», який народився у Києві, виїхав до Росії. Мало того, 66-річний артист мовчить про війну на своїй батьківщині, публікуючи в соцмережах все, що завгодно, крім підтримки України. Окрім своєї мовчанки про війну на батьківщині та знімків із собакою, артист, як виявилось, із задоволенням знімається у серіалах, які показують на пропагандистському каналі «Росія 1». Його спілниками стали українські співачки Ані **Лорак**, Таїсія **Повалій**, Анна **Сердюкова**, а також телеведучі Регіна **Тодоренко** та Оксана **Марченко**, що потрапили під санкції РНБО та ін.;

г) категорії запродавців інших професій:

Двох мешканців Луганщини судитимуть за співпрацю з окупантами (<https://internetua.com/dvoh-meshkanciv-luganshini-suditimut-za-spivpracua-z-okupantami-10.10.2022>). Так званих освітянина та банкіра Білокуракиного на Луганщині судитимуть за співпрацю з російськими окупантами. Як інформує Цензор.НЕТ, про це повідомила прокуратура Луганщини. «Наприкінці березня 2022 року 31-річний чоловік, експерт відділу освіти однієї з селищних рад Луганської області, погодився на пропозицію окупаційної влади та приступив до виконання обов'язків «начальника відділу освіти т.зв. адміністрації Білокуракинського району ЛНР», – йдеться у повідомленні. За даними прокуратури, інший 37-річний чоловік, наприкінці березня – початку квітня

2022 року добровільно обійняв псевдопосаду – «начальника Білокуракинського відділення так званого «Державного банку ЛНР». На займаних «посадах» обвинувачені виконують організаційно-розпорядчі та на тимчасово окупованій території. Як розповіли в прокуратурі, чоловікам загрожує до 10 років ув'язнення з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до 15 років та з конфіскацією.

В Кривом Роге полицейские задержали поклонника «русского мира».

22.06.2022 <https://internetua.com/v-krivom-roge-policeiskie-zaderjali-roklonnika-russkogo-mira->. В понедельник, 20 июня, полицейские на одной из улиц Metallургического района Кривого Рога задержали 36-летнего поклонника «русского мира». Об этом сообщает пресс-служба Национальной полиции в Днепропетровской области. Мужчина родился в России, но имеет гражданство Украины и поддерживает взгляды страны-агрессора. Во время осмотра мобильного телефона его супруги правоохранители обнаружили видео, на котором коллаборант с увлечением рассказывал о РФ. Также полицейские обнаружили и изъяли у мужчины вещи с символикой страны-агрессора. Поклонника «русского мира» копы доставили в отделение для выяснения всех обстоятельств правонарушения. По данному факту возбуждено уголовное производство по ч.1 ст. 111-1 (коллаборационная деятельность) Уголовного кодекса Украины.

У Києві виявили чотирьох російських агентів

(01.07.2022 <https://babel.ua/news/80844-u-kiyevi-viyavili-chotiroh-rosiyskih-agentiv-yaki-zbirali-informaciyu-shchodo-oboroni-stolici>). Служба безпеки виявила у Києві агентурну групу Головного управління Генштабу зс рф (ГРУ) — затримали чотирьох російських агентів, які розвідували позиції ЗСУ та стратегічні об'єкти. Групу активували на початку повномасштабної війни. Двоє мешканців Києва розвідували позиції ЗСУ і розташування об'єктів критичної інфраструктури. Також збирали персональні дані нинішніх і колишніх українських військових та правоохоронців. Ще один житель столиці, який виявився колишнім співробітником правоохоронних органів Донецької області,

поширював прокремлівську пропаганду, у тому числі гасла щодо підтримки окупантів. Для «розгону» контенту він діяв спільно з іншим учасником групи – засновником ІТ-компанії з Гостомеля. Групу агентів сформував співробітник ГРУ полковник Владислав Донець. Він перебував у складі російської армії на території Київської та Чернігівської областей і координував діяльність російських агентів. Безпосередньо керував групою представник терористичної організації «міністерство державної безпеки лнр» Валентин Тілілім.

Наладил «бізнес» с окупантами: СБУ задержала на Харківщині депутата-коллаборанта – Флот 2017 (<https://flot2017.com/naladil-biznes-s-okkupantami-sbu-zaderzhala-na-harkovshhine-deputata-kollaboranta/> 27.10.2022).

На освобожденной части Харьковской области сотрудники Службы безопасности разоблачили вражеского приспешника – депутата Купянского районного совета. Мужчина добровольно пошел на сотрудничество с окупантами и организовал им оптовые поставки продовольствия со своего предприятия. Следствие установило, что коллаборант будучи в должности генерального директора молочно-консервного комбината «перестроил» его работу в пользу российских захватчиков после оккупации Купянского района. Он провел «перерегистрацию» бизнеса в так называемой «налоговой службе» оккупационной «администрации». Затем открыл счета в одном из российских банков и перевел все расчетные операции компании в рубли. Таким образом, он обеспечил регулярную поставку промышленных объемов молочной продукции для нужд захватчиков на временно оккупированной территории востока Украины.

Фермер годував ворогів під час окупації Вишгородщини (<https://vechirniy.kyiv.ua/news/73995/>).

За держзраду судитимуть мешканця Івано-Франківська, який погодився співпрацювати з спецслужбами РФ – УКРАИНА КРИМИНАЛЬНАЯ (<https://cripo.com.ua/news/crime/za-derzhzradu-sudytymut-meshkantsya-ivano-frankivska-yakyj-pogodyvsya-spivpratsyuvaty-z-spetssluzhbamy-rf/>).

У Києві СБУ викрила викладачку, що поширювала проросійські наративи. СБУ викрила ворожу пособницю – викладачку одного з профільних закладів освіти Києва, яка закликала до повалення влади та розділу України. За результатами досудового розслідування, жінка підтримувала зв'язки з військовослужбовцем Федеральної служби охорони РФ та працівниками т.зв. «міністерства освіти ДНР». Викладачка створила та адмініструвала кілька анонімних інформаційних ресурсів в соціальних мережах та месенджерах. В них вона публікувала надані їй матеріали з проросійськими наративами, які дискредитували українську владу та Збройні Сили України. У разі окупації столиці, загарбники обіцяли зрадницькі посади в одному з підрозділів департаменту освіти і науки Києва (20.10.2022 https://kyiv.comments.ua/ua/news/offense/2022/12994-u-kievi-sbu-vikrila-vikladachku-scho-poshiryuvala-prorosiyiski-narativi.html?utm_source=iuak).

В Одессе работник «Украэрооруха» предлагал уничтожить страну (24.06.2022 <https://368.media/2022/06/24/v-odesse-rabotnik-ukraeroruha-predlagal-unichtozhit-stranu/>). В Одессе заведующему бюро пропусков Одесского РСП ГП «Украэроорух» вручили подозрение за призывы к свержению власти. Об этом редакция **368.media** узнала из уголовного производства по ч.2 ст. 109 УК. Чиновник в апреле этого года начал распространять запрещенные материалы в общедоступной социальной Интернет-сети «Одноклассники». В частности, во вкладке «Заметки» сделал публикацию для всех посетителей со следующим содержанием: «Брат, развернем штык и против киевско-американской хунты! Превратим войну братоубийственную в войну освободительную» и графическим изображением двух мужчин в военной форме одежды с оружием, которыежимают друг другу руки на фоне государственных флагов и российской федерации. На странице пользователя под указанной публикацией, которую он распространил имеются сведения о многократных просмотрах, комментариях и т.п., что свидетельствует об ознакомлении с данными сведениями другими лицами.

Чоловіку, який закликав росіян бомбити Вінницьку телевежу, присудили 5 років за ґратами Українська правда (23.06.2022 <https://www.pravda.com.ua/news/2022/06/23/7354248/>). Вінницький міський суд ухвалив ув'язнити на 5 років мешканця Крижополя, який закликав окупаційні війська завдати ракетного удару по Вінницькій телевежі.

Дослівно: «Братан, може в тебе які є зв'язки з серйозними людьми, скинь це оповещеніє моє, нехай нах...й в...будь вишку щоб не віщали ці канали, ..., скинь комусь ....., пускай оні передадуть дальше на вашу службу безпеки, надо прекратить телевещаніє, іменно етіх каналов внутрєніх українскіх, бо тут реально всьо перекручувают...».

Правоохоронці продовжують виявляти у Дніпропетровській області колаборантів та прихильників окупантів. Так, житель Дніпра не приховував від близьких свої проросійські погляди. Після початку повномасштабного вторгнення він почав публічно агітувати людей підтримувати окупантів. Зокрема, він глорифікував окупаційні війська та дискредитовував українську владу й Збройні сили України, розповіли у Службі безпеки України (<https://dp.vgorode.ua/ukr/news/sobytyia/a1223990-na-dnipropetrovshchini-zatrimali-prikhilnikiv-putinskoho-rezhimu> 02.11.2022).

Служба безпеки затримала коригувальника (8 листопада 2022, 20:02 https://enovosty.com/uk/news-ukr/news_incidents-ukr/full/0811-sluzhba-bezpeki-zatrimala-koriguvalnika). Служба безпеки затримала коригувальника, який наводив російські ракети по будівлі СБУ у Миколаєві. А також викрила ще одного поплічника ворога під час контрдиверсійних заходів на південному напрямку. Він приховано збирав інформацію про місця дислокації українських військових підрозділів та правоохоронних органів, задіяних в обороні Миколаєва. Зібрану інформацію він намагався передати агресору через анонімний Телеграм-канал, створений спецслужбами рф для проведення розвідувально-підривної діяльності в регіоні. Насамперед окупанти «полювали» за точними координатами об'єктів СБУ, по якими планували здійснити прицільний ракетний удар.

На Київщині під час тимчасової окупації чоловік здавав ворогу місяць перебування бійців місцевої самооборони. Він отримав 15 років в'язниці (07.11.2022 <https://kyiv-independent.com/na-kyivshchyni-zradnyk-zdav-rosiianam-komandyra-samooborony-otrymav-15-rokiv-tiurmy>). «За даними слідства СБУ, ворожим поплічником виявився місцевий житель, який на початку повномасштабного вторгнення увійшов до складу самооборони одного із селищ Броварського району. Втім, після захоплення населеного пункту він одразу перейшов на бік окупантів і розпочав із ними співпрацювати. Зловмисник «зливав» рашистським карателям адреси проживання односельчан, які чинили спротив загарбникам», – зазначили там. За його «наводкою» агресори викрали командира та інших учасників загону самооборони, до якого раніше він входив. Тих, кого викрадали за допомоги зловмисника, катували. Їм також погрожували вбивством. Встановлено факти, коли людей із зав'язаними очима ставили до стінки і стріляли їм під ноги, імітуючи розстріл. На підставі зібраних доказів суд визнав зловмисника винним за ч. 2 ст. 111 (державна зрада, вчинена в умовах воєнного стану) Кримінального кодексу України.

Допомагали в організації псевдореферендуму: СБУ виявила двох колаборантів у Луганській області (<https://internetua.com/dopomagali-v-organizaciyi-psevdoferendumu-sbu-viyavila-dvoh-kolaborantiv-u-luganskii-oblasti> 11.11.2022). Про це повідомив голова Луганської ОВА Сергій Гайдай і т. д. То ж лише після п'яти місяців українського спротиву віроломним рашистам СБУ порушила понад 500 карних справ щодо злочинної діяльності зрадників і колаборантів.

ГБР расследует более 500 дел по предателям. Сообщается, что за госизмену открыто 399 уголовных производств. Госбюро расследований с начала вторжения России в открыло 530 дел в отношении предателей и коллаборантов. Сообщается, что «с 24 февраля 2022 года за государственную измену уже открыто и получено от других правоохранительных органов 399 уголовных производств (ст. 111 УК), за коллаборационную деятельность возбуждено 127 производств (ст. 111-1 УК), начаты производства и в

отношении 4 пособников государству агрессору (ст. 111-2 УК). Еще 924 человека проверяются на причастность к коллаборационной деятельности», – отмечается в сообщении (<https://news.bigmir.net/ukraine/6325966-gbr-rassleduet-bolee-500-del-po-predatelyam> 17.06.2022).

Більше того, визначено також і пріоритетні місця, де найбільш благодатний ґрунт для діяльності колаборантів різних мастей: ***1-е місце посідає Луганщина, 2-е – Одеса*** (Українське радіо, 20.10.2022).

Фактичний матеріал мілітаризованого сьогодення дає підстави стверджувати про негайність дієвих реформ у роботі правоохоронних органів та перевірці їхніх моральних засад, виховній організації патріотичного спротиву українства, яке в жорсткій боротьбі з підступним путінським режимом відстоює право на волю й незалежність, мир і співпрацю з усіма демократичними країнами.

Будь-які зрадницькі прояви в суспільному житті мають ретельно висвічуватися й нести суворе покарання, як здійснювалося це у Війську Запорозькому. Переконливим виховним чинником для прийдешніх поколінь були б і пам'ятники вселюдської ганьби тим, хто зрадив Батьківщину.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАЛУЧЕНИХ ТЕРМІНІВ ТЕКСТІВ УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА

Наталія РУКОЛЯНСЬКА

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР

У статті зроблено акцент на лексико-семантичних категоріях термінів, залучених із суміжних галузей права і функціонуючих у сучасних текстах чинного українського кримінального процесуального права; проаналізовано генетичну і формальну структуру, подано семантичний аналіз компонентів визначених категорій.

Ключові слова: *кримінальне процесуальне право, термін, лексико-семантична категорія, генетична структура, формальна структура.*

The article considers lexical and semantic categories of terms drawn from related fields of law as well as their functioning in modern texts of current Ukrainian criminal procedural law; their genetic and formal structure is analyzed, and the semantic analysis of the components comprising the defined categories is presented.

Keywords: *criminal procedural law, term, lexical and semantic category, genetic structure, formal structure.*

Вивчення й унормування юридичної термінології актуалізується разом зі змінами у законодавчій сфері, які постійно відбуваються у період становлення країни, її реформування, оскільки термінологія є способом вираження понять, що виникають і обслуговують її потреби. Постановка і вирішення нових питань у юриспруденції реалізуються саме через мову спеціального призначення, яка матеріалізується через фаховий текст, що постійно удосконалюється.

Українська юридична термінологія як системно організована сукупність термінологічних одиниць правової галузі національної мови стала об'єктом дослідження багатьох лінгвістів у синхронному і діяхронному аспектах: юридична термінологія в історичних пам'ятках (М. Брицин, Д. Гринчишин, І.Гумовська), історія становлення і функціонування (М. Вербенец), юридичної термінологія повоєнного періоду (О. Сербенська), проблеми формування і розвитку юридичної термінології (В. Гончаренко, Ю. Зайцев, С. Лиховая, Л. Саєнко), проблеми походження, структури, словотвору й морфеміки (Г. Онуфрієнко), проблеми юридичної лінгвістики як навчальної дисципліни (Ю. Прадід), лінгво-дидактичні проблеми мови права і юридичної термінології (Н. Артикуца), семантичні та дериваційні особливості правничої термінології у законодавчих актах (С. Толста), тексти нормативно-правових актів з герменевтичних позицій (Л. Чулінда) та ін.

Об'єктом нашої дослідницької уваги є терміни суміжних правових галузей: кримінального права, цивільного права, адміністративного права, міжнародного права, конституційного права, трудового права, екологічного права, земельного права, цивільно-процесуального права. Терміни на позначення їх понять досить багатогранні щодо семантики, структурного складу, походження, що пов'язано зі специфікою відповідних правових галузей.

Мета статті – визначити і проаналізувати лексико-семантичні категорії термінів, залучених із суміжних галузей, що функціонують у текстах сучасного українського кримінального процесуального права.

Мова юридичних текстів, зокрема кримінального процесуального права (далі – КПП), формується не лише різними за структурою і складом базовими номінативними одиницями, які становлять його ядро та відтворюють поняттєву специфіку галузі, а й залученими термінами, які становлять досить значний пласт їх лексики. До них відносять терміни, взяті з інших суміжних правових і неправових галузей та активно використовувані в сучасних текстах українського КПП (наприклад, з економічної галузі: *безбитковість, безприбутковість, вартість*; з етики: *благодійність, моральність, тактовність, чесність* та ін.; з медицини: *лікарська експертна комісія, хронічна душевна хвороба, лікар-психіатр*; із кримінального права: *злочин, покарання, суспільно небезпечна особа, позбавлення волі*; з адміністративного права: *адміністративний нагляд, адміністративне законодавство, адміністративне стягнення*; з міжнародного права: *міжнародні правовідносини, дипломатична недоторканність, міжнародна угода*; з цивільного права: *позивач, цивільні збитки, спільна власність подружжя*).

Залучені терміни мають розумітися правниками у тому значенні, яке закріплено за ними у відповідній галузі. У межах залучених правових термінів, використовуваних у сучасних текстах КПП, можна виокремити лексико-семантичні категорії (далі – ЛСК) спільні для більшості правових галузей, наприклад:

- терміни на позначення поняття «*суб'єкт права*» (наприклад, *засуджений, опікун, співробітник консульської установи, представник цивільного позивача, правопорушник, підбурювач, володілець, суб'єкт цивільних відносин, недієдатна особа, орган опіки та піклування, володілець*);

- терміни на позначення поняття «*правові документи*» (наприклад, *міжнародна угода, Кримінальний кодекс України, Конституція України*,

конвенція, міжнародний договір, міжнародний пакт, Кодекс України про адміністративні правопорушення);

- терміни на позначення поняття «абстрактні правові поняття» (наприклад, цивільно-правова відповідальність, караність, злочинна бездіяльність, осудність, судимість, співучасть, підстави цивільного позову, суб'єктивна сторона злочину, інститут цивільного позову, право власності);

- терміни на позначення поняття «правова дія, процес» (наприклад, порушення авторських прав, ухилення від сплати аліментів, необхідна оборона, відхилення цивільного позову, екологічна експертиза);

- терміни на позначення поняття «правовий об'єкт» (наприклад, майно, інтелектуальна власність, цінні папери, честь, гідність, здоров'я, об'єкт злочину, життя, довкілля, безпека людства, громадський порядок).

Виявлено також лексико-семантичні категорії виокремлювані лише у конкретній галузі права: терміни на позначення поняття «покарання» (наприклад, арешт, конфіскація майна, виправні роботи, громадські роботи, довічне позбавлення волі, штраф, позбавлення волі на певний строк), терміни на позначення поняття «злочин, правопорушення» (наприклад вбивство, статеві злочини, недонесення про злочин, злочин проти миру та безпеки людства, умисне вбивство, посягання на життя працівника правоохоронного органу, злочин проти волі, честі та гідності особи, порушення громадського порядку, державна зрада, захоплення заручників, згвалтування) – кримінальне право.

Серед залучених чисельно переважають терміни кримінального права, що пов'язуємо із більшою правовою близькістю цих галузей порівняно з іншими, оскільки «норми кримінального права не можуть бути реалізовані без застосування норм кримінально-процесуального права» [6, с. 23].

У межах ЛСК залучених термінів спостерігається взаємоперехід одиниць з однієї категорії в іншу, що є свідченням системності, взаємозв'язку термінів на поняттєвому рівні. Так, термін кримінального права *крадіжка* зі значенням «таємне викрадення державного, колективного чи індивідуального майна» [1, с.76] може бути компонентом і лексико-семантичної категорії «правова дія,

процес», і «злочин, правопорушення»; термін цивільного права *піклування* зі значенням «засіб захисту особистих і майнових прав та інтересів неповнолітніх віком від 15 до 18 років, які залишилися без батьківського опікування, а також повнолітніх осіб, визнаних судом обмежено дієздатними внаслідок зловживання спиртними напоями або наркотичними засобами, чи осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно захищати свої права» [1, с.110] є компонентом ЛСК «абстрактні правові поняття» і «правова дія, процес».

У межах аналізованих ЛСК спостерігаються різного роду семантичні зв'язки, зокрема родо-видові, синонімічні й антонімічні. Так, термін цивільного права *цивільно-правова відповідальність* зі значенням «одна з форм (видів) юридичної відповідальності, суть якої полягає у примусовому впливі на порушника цивільних прав і обов'язків шляхом застосування щодо нього санкцій, які тягнуть за собою додаткові невігідні майнові наслідки» [1, с.184] є гіперонімом до назв *солідарна цивільно-правова відповідальність, часткова цивільно-правова відповідальність*; родове поняття кримінального права *злочин* із словниковим значенням «передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на суспільний лад України, її політичну та економічну системи, власність, особу, політичні, трудові, майнові та інші права і свободи громадян, а також інше, передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, яке посягає на правопорядок» [7, с.115] на підставі різних класифікаційних ознак має наступні видові назви: *злочин невеликої тяжкості, злочин середньої тяжкості, тяжкий злочин, особливо тяжкий злочин* (за ступенем тяжкості); *закінчений злочин, незакінчений злочин* (за ступенем завершеності), *злочин проти життя та здоров'я особи (вбивство, тілесне ушкодження та ін.)* (за родовим об'єктом посягання та характером суспільної небезпечності (усього 20 видів)).

У цій парадигмі між термінами наявні як антонімічні відношення з різними видами протилежності: *контрарною (злочини невеликої тяжкості – злочини середньої тяжкості – тяжкі злочини – особливо тяжкі злочини, умисне легке тілесне ушкодження – умисне середньої тяжкості тілесне*

ушкодження – умисне тяжке тілесне ушкодження), комплементарною (закінчений злочин – незакінчений злочин), так і синонімічні (злочин – суспільно небезпечне діяння, злочинна дія).

З-поміж термінів суміжних галузей права, функціонуючих у сучасному КПП, виявлено генетично неоднорідні номени:

- власне українські (наприклад, *насильство, грабіж, умисел, наклеп, винність, усиновитель, обмова, винність, неосудність, покарання, хуліганство*);

- іншомовні (наприклад, з латинської: *конвенція, диверсія, декларація, реституція, пакт*; з італійської: *контрабанда, бандитизм*; з французької: *рецидивіст, тероризм*). Серед іншомовних переважають назви латинського походження, що пов'язуємо з виникненням більшості з них ще у часи римського права.

Поєднуючись з іншими лексемами, і автохтонні, і запозичені залучені терміни є твірним матеріалом для складніших за структурою одиниць (наприклад, *прямий умисел, особливо небезпечний рецидивіст, основне покарання, суворе покарання, особливо злісне хуліганство*).

Структурно розглядувана група термінів, зафіксована у текстах кримінального процесуального права, представлена переважно складеними одиницями з різною кількістю компонентів і способом їх поєднання, що відтворює загальну тенденцію термінології КПП до конкретизації поняття (наприклад, *кримінальне покарання, незаконне заволодіння транспортним засобом, переховування злочинця, об'єктивна сторона злочину, злочини проти основ національної безпеки України, військовий злочин, цивільне судочинство, посягання на життя члена громадського формування з охорони громадського порядку, психічний примус*), рідко – однослівними простими (наприклад, *співучасник, застава, опікування, вимагання, хабар, усиновлений*) і складними (наприклад, *злочин, зловживання, фальшивомонетництво*) термінами.

Однослівні залучені назви можуть бути як багатозначними, так і однозначними, що фіксують лексикографічні джерела. Наприклад, *опіка* –

1) піклування про кого-, що-небудь, догляд за кимось; 2) постійний нагляд, контроль за чийми-небудь діями, вчинками; 3) *юр.* Організований і контрольований державою нагляд за недієздатними громадянами (малолітніми, душевнохворими і т. ін.), піклування про їхні особисті і майнові права та інтереси [3, т. 3: с. 115]; *образа* – 1) зневажливе висловлювання, негарний вчинок і т.ін., що спрямовані проти кого-небудь і викликають у нього почуття гіркоти, душевного болю; 2) почуття гіркоти, досади, викликане в кого-небудь чийсь зневажливим словом, поганим вчинком і т.ін. [3, т. 3: с. 41]; *усиновлення (удочеріння)* – оформлене спеціальним юридичним актом прийняття в сім'ю неповнолітньої дитини на правах сина чи дочки [4, с. 419]; *непокора* – відкрита відмова виконати наказ начальника, а так само інше умисне невиконання наказу [4, с.239]. Проте у текстах КПП більше вживані однозначні терміни, а багатозначні загальнономовні назви, звужуючи свою семантику, входять до складу термінології.

Серед досліджуваної частини лексики текстів КПП збереглася і активно вживається частина давніх назв (наприклад, *зрада, шкода*); частина – розширила семантику (наприклад, *вбивство, вимагання, грабіж*); деякі відійшли до пасивної лексики (наприклад, *гвалть, забити, клепати, кривда, оббрати, панства збавити*). Змінивши фонетичну чи словотвірну структуру, вони продовжують функціонувати у сучасному українському КПП: *насиліє – насильство, розбой – розбій, убивець – вбивця, штрафь – штраф, аресть – арешт* [5, с.135-137].

Із розвитком суспільного життя, розширенням суспільних відносин, а отже, появою нових понять і необхідністю їх номінувати, з'явилися у суміжних галузях права і функціонують у кримінальному процесуальному такі терміни, як: *дезертир, тримання у дисциплінарному батальйоні, браконьєр, екоцид* та ін.

У результаті порівняння текстів Кримінально-процесуального кодексу України [2] та науково-практичного коментаря до нього [6] щодо їх насиченості залученими правовими термінами виявлено, що останній має більшу кількість таких одиниць, що пов'язуємо з необхідністю детального тлумачення у

лаконічній і доступній формі не лише норм, закріплених у Кодексі, а й понять інших суміжних галузей права, які трапляються у тексті, що безперечно вимагає використання термінів на позначення цих понять.

Таким чином, у результаті дослідження виявлено, що: до лексичного складу текстів сучасного українського кримінального процесуального права входять залучені терміни, які можуть об'єднуватись у ЛСК за двома принципами: а) спільні для більшості правових галузей; б) виокремлювані лише у конкретній галузі права; значна кількісна перевага надається термінам, залученим із кримінального права, що пов'язуємо із більшою правовою близькістю цих галузей порівняно з іншими; аналізована група термінів є неоднорідною за своїм семантичним наповненням, походженням і структурою, проте переважають однозначні власне українські складені одиниці; серед запозичених більше однослівних одиниць латинського походження, що пояснюється історично; частина термінів – одиниці давньоруського походження: частка їх застаріла і вийшла з ужитку, інша – продовжує функціонувати, розширивши своє значення або змінивши фонетичну чи словотвірну структуру; у межах залучених термінів сфери функціонування КПП виявлено різні види системних зв'язків: гіперо-гіпонімічні, синонімічні, антонімічні, що безперечно є виявом системності усієї сукупності цих термінів.

Перспективою подальшого наукового дослідження є етимологія термінів кримінально процесуального права – компонентів різних лексико-семантичних категорій.

Список використаної літератури

1. Головченко В.В., Ковальський В.С. Юридична термінологія: Довідник. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 224 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Харків: Одіссей, 2012. 360 с.
3. Новий тлумачний словник української мови: У 4 т. / Укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Видавництво «АКОНІТ», 2001. Т. 3. 928 с.
4. Словник термінів і понять, що вживаються у чинних нормативно-правових актах України / Упорядники: Богачова О.В., Винокуров К.С., Крусь Ю.І., Менюк О.А., Менюк С.А.; Відп.ред. – Сіренко В.Ф., Станік С.Р. Київ: «Оріяни», 1999. 502 с.
5. Стецюк Б.Р. Юридична лексика кримінально-процесуального права Гетьманщини: автореф. ... дис. канд. філол. наук / Б.Р. Стецюк; Запорізький державний університет. Запоріжжя, 1999. 19 с.
6. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. Київ: А. С. К., 2007. 1056 с.

ВЕРБАЛЬНИЙ СИМВОЛ ВОРОН (ВОРОНА) / ГАВРАН У ФРАГМЕНТІ МОВНО-ФОЛЬКЛОРНОЇ КАРТИНИ СВІТУ УКРАЇНЦІВ

Оксана СІМОВИЧ

*старший науковий співробітник відділу української мови Інституту
українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник*

*У статті проаналізовано один з архетипних вербальних символів, що функціонують в українських фольклорних текстах та репрезентують фрагмент мовно-фольклорної картини світу українців, – **ворон**. Неабияке значення для реалізації символу має атрибут **чорний**, що може розвивати власні домінуючі символічні значення, які навіть спроможні змінити семантику основного символу. Виокремлено домінуючі символічні значення символу **ворон / чорний ворон**, а також периферійні компоненти, що постійно зберігаються в усіх контекстах та актуалізація яких залежить від фонових знань читача. На підставі опрацьованих текстів реконструйовано семантику «той», «інший» світ; світ мертвих». Наголошено, що для виявлення семантики символу потрібний широкий контекст, який може або реалізувати вже відоме читачеві значення, підтвердити його, або сформувати в читача власне уявлення про цей символ і дати поштовх для нових інтерпретацій, водночас саме текст спрямовує у відповідному ключі розвиток символічних значень слова і його тлумачення. Проаналізовано широкий спектр символічних значень, що розвиваються в семантичній структурі символу **ворон** у межах домінуючого символічного значення. На відміну від багатьох інших вербальних символів, що зазвичай розвивають амбівалентні значення, слово **ворон** має виразно негативну семантику. Відзначено, що всі символічні значення потенційно можуть зберігатися в кожному контексті, адже їх появу зумовлює не тільки окремо прочитаний текст, інтертекстуальні зв'язки символу, а й чимало позатекстових чинників, контекст культури та обізнаність кожного читача з іншими контекстами вживання цього символу.*

Ключові слова: *вербальний символ, контекст, семантика, семантична структура.*

*One of the archetypal verbal symbols is analyzed, which functions in Ukrainian folklore texts and represents a fragment of the language and folklore picture of the world of Ukrainians, a **crow**. The **black** attribute is of great importance for the implementation of the symbol, which can develop its dominant symbolic values, and can even change the semantics of the main character. The semi-dominant character values of the symbol of the **crow / black crow**, as well as the peripheral components,*

*are constantly stored in all contexts. Based on the refined texts the semantics of the word «that», and «other» world was reconstructed; the world of dead was reconstructed. It is emphasized that to reveal the semantics of a symbol requires a wide context, which can either realize already known to the reader, confirm it, or form the reader's idea about this symbol and give a boost to new interpretations, at the same time text directs in the appropriate key development of symbolic meanings of the word and its interpretation. A wide range of symbolic values developed in the semantic structure of the symbol of the crow within the limits of the dominant symbolic value is analyzed. It is investigated as a verbal character of the **crow** can change the interpretation of other symbols and the whole text to the opposite because unlike many other verbal symbols, which usually develop ambitious values, the word of the crow has very negative semantics. It is noted that all symbolic values can potentially be stored in each context because their appearance is caused not only by the text read separately, and intertextual connections of the symbol, but also by a lot of shameful factors, the context of culture, and the recognition of each reader with other contexts of the character's use.*

Keywords: *Verbal symbol, context, semantics, semantics structure.*

Пропонована стаття – одна із циклу «шкіців» про вербальні символи в мовно-фольклорній картині світу, які зазвичай трактовано як архетипи [20; 21; 22; 23]. Символ **ворона** належить саме до архетипних, а водночас традиційних – таких, які віддавна функціують в українському мовному просторі. Як форми міфологічної та символічної репрезентації національних ідей, цінностей та смислів архетипи і традиційні вербальні символи формують основу кожної художньомовної системи. У таких образах якраз і можна виявити, що в якомусь сенсі вони сформульовані «підсумком величезного типового досвіду безконечного ряду предків» [33, с. 283].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Власне вербальні символи рідко стають об'єктом дослідження, здебільшого символи аналізують у контексті обряду або літературного твору, і почасти такі дослідження можуть слугувати джерельною базою і для мовознавчих студій. Особливу увагу варто звернути на праці, присвячені аналізу символів у фольклорі. Дослідження народнопоетичних символів мають тривалі традиції, адже не одне покоління учених намагалося відтворити («відчитати») фольклорні символи, намагаючись витлумачити давній світогляд українців та реконструювати традиційну картину світу. Зокрема символи зазвичай трактують як образні структури, здебільшого

не вирізняючи з-поміж них власне вербальні. Поява словників символів та словників культури також не вирішує наразі цієї проблеми, оскільки такі праці охоплюють дуже широке коло символів та описують також інші знаки культури. Серед такого різноманіття годі виокремити саме мовні символи, що й не дивно, адже кожний такий символ потребує специфічної лінгвістичної інтерпретації (формулювання значень), що не вичерпує глибини засвідченого слова-символу, та розгорнутого значного контексту, який а) підтверджує або формулює значення слова, б) доповнює сформульовану семантику слова, в) фіксує зв'язки символу з іншими символами чи символічно значущими поняттями та – що дуже важливо – г) формує в читача власне уявлення про цей символ та створює простір для подальших інтерпретацій. В останні десятиліття з'явилося чимало студій, присвячених вивченню «тваринної» символіки часто в межах конкретного жанру (В. Сокіл, Л. Дунаєвська, В. Давидюк, М. Новикова, П. Романюк та ін.). Мовознавчий аспект представлено у працях Т. Богуцької, с. Венгржиновського, І. Голубовської, М. Никончука та ін. Серед вагомих сучасних досліджень образних символів, що дають поштовх також лінгвістичному аналізу, зокрема, орнітоморфних символів – монографії Надії Пастух [16] та Оксани Сліпушко [24]. Функціонування вербальних символів у фольклорних пісенних текстах та розвиток символічних значень вивчає О. Сімович. Для ученого, який досліджує функціонування винятково вербальних символів, найбільшою проблемою було й залишається виокремити саме слова-символи.

Тварини, як засвідчує Надія Пастух, мають динамічний характер та «постають як універсальніші учасники образної системи фольклору. Вони найбільш значущі та найчастіш уживані символи усної словесності» [16, с. 18]. Справді, завдяки зовнішнім особливостям тварини та комплексу уявлень про неї слова, що її називають, розвивають у семантичній структурі чимало символічних значень. До уваги береться не тільки сама тварина, а й те середовище її поширення, її стосунок до людини та належність відповідно до «свого» або «чужого простору» тощо. У цій студії представлено семантику

символу *ворон* у народнописенних контекстах, що складає фрагмент мовно-фольклорної картини світу українців. М. Сумцов, аналізуючи *ворона*¹ в народній словесності, вважає, що більшість народних вірувань ґрунтується передусім на природних його особливостях, а відтак на історико-культурній інформації [25, с. 61–62]. *Ворон* – «нечистий» птах. Символічне значення зумовлене передусім чорним забарвленням його пір'я, оскільки *чорний* колір – це ознака хтонічності тварини. Дослідник зафіксував перекази про те, що *чорним* кольором Бог покарав *ворона* за те, що той не повернувся до Ноевого ковчега [25, с. 66 і далі]. *Ворон* живиться мертвим, тому його також асоціюють із «тим» світом, із мертвими. Водночас він має зв'язок і з землею, і з небом (відповідно до символіки птахів загалом) [див.: 14, с. 245]. Саме тому він стає посередником між світами та має здатність віщувати [10, с. 115; 2, с. 423–424; 24, с. 69–70]. Саме «птаховолхвування», що «в давніх слов'ян було одним із міфологічних догматів», має важливе значення для формування семантики символу [24, с. 21–22]. О. Сліпушко слушно зараховує *ворона*, *ворону* до міфологічних образів, символіка яких формувалася в давній міфології українців і репрезентує міфологічні уявлення українського народу [там само].

Ворон / *ворона* належать до вербальних символів, семантика яких формується передусім поза вербальним, наприклад фольклорним, контекстом. На формулювання символічного значення впливає цілий комплекс уявлень, що серед іншого якраз і формують фонові знання читача. Підставою розвитку символічного значення можуть стати, наприклад, диференційні ознаки денотата – забарвлення пір'я, звуки, які видає птах, його близькість до світу людей та чимало ін. На відміну від багатьох інших вербальних символів, визначальною ознакою яких є здатність розвивати у семантичній структурі протилежні значення, слово *ворон* має виразно негативну семантику. Слово-символ з'являється в тексті з уже сформованим значенням та відтак його семантика-«історія» слугує натяком на те, що є дуже важливим у тексті. Водночас не можна заперечувати того, що поява слова в тексті «притягає»

---

¹ Курсивом відзначено поняття, зокрема символічні, натомість вербальні символи виділено жирним курсивом.

слова, зокрема й символи, із відповідним значенням, що наче «працюють» на семантику символу **ворон** та дають змогу сформулювати символічні значення цього слова та синтаксичних конструкцій із ним. З одного боку, низка текстів засвідчує, підтверджує сформовану вже поза конкретним текстом семантику, що зберігається у свідомості читача як особистий досвід; з іншого – власне конкретний контекст дає змогу потрактувати вербальний символ, тобто семантика слова формується «тут і тепер» під час кожного нового прочитання тексту, відкриваючи перспективи для тлумачень. Цитований текст не існує осібно, він не лише безпосередньо пов'язаний з іншими процитованими текстами, у яких функціює аналізований символ, а й з усіма іншими символами, що з'являються в інших текстах та з якими він зберігає інтертекстуальні зв'язки.

У мовній свідомості українців *ворон / ворона* – нечистий, проклятий птах: «Ворона... хотіла пити кров, що з Христових ран капала на землю, тому має закривавлений підбородок так, що на...вороні його до сего часу знати. За те також Бог прокляв ту птицю» [9, с. 117]. В українській мовно-фольклорній картині світу вербальний символ **ворон** функціює передусім із домінантним символічним значенням '«той», «інший» світ; світ мертвих'. Як назва птаха, який пов'язаний у свідомості людини з «тим» світом, вона часто згадувана в народних замовляннях: *На синьому морі, на камені ворон сидить, лапами розгрібає, хвостом розмітає, од хрещеного раба божого N всякий пристрїт одганяє* [цит. за: 1, с. 187]; *Ворона і за море літала, та все-таки воронов виртала* [6, с. 163]; пор. також вербальний символ **море** одне із символічних значень якого – 'межа між «цим» світом живих і «тим» світом мертвих'. У мовно-фольклорній картині світу українців це значення може трансформуватися як 'межа між «своїм» світом рідного дому та «чужим» світом парубка / чоловіка': *Не жаль мені на павочку, як на тую на вороночку: Занісь мене дурний розумь вь чужую стороночку* [27, с. 458]; пор. **пава** як вербальний символ дівчини.

У розвиткові символічного значення (чи радше значень) важливі й диференційні ознаки денотата, зокрема символічне значення має атрибут **чорний**, що у системі традиційних символів може розвивати власні домінуючі символічні значення, які можуть змінити семантику основного символу. Із-поміж всіх кольорів, що функціують у символічній функції, **чорний** колір якраз має виразні символічні значення. Асоціюючись із ніччю, мороком, **чорний колір** маркує зазвичай хтонічних тварин, їхній зв'язок з «іншим» світом, із потойбіччям, тому саме цим атрибутом позначено таких тварин, як **ворон, кінь**.

Чорний – колір ночі, а отже, смерті, жалоби та горя – загибелі всього. До того ж він асоціюється, як, зрештою, і **білий**, із поховальним одягом та світом мертвих. **Чорний** – колір початку і кінця, ночі, смерті та землі. Часто він протиставлений **білому**, із яким він формує опозицію. Світ замовлянь і світ пісенного фольклору кваліфікують **чорний колір** як особливо потужний, амбівалентний, який викликає тривогу, це «ще не колір зла, але вже має певні характеристики його» [26, с. 259]. Те, що складно побачити, пояснити, зрозуміти, окреслюють як темне, чорне. Оскільки **чорний** колір поглинає інші кольори, він також виражає заперечення та відчай. А наділений у народній уяві «здатністю віщувати», **ворон** попереджає переважно про біду та загибель та – як вірять – має безпосередній зв'язок із душами померлих [25, с. 74²]. На вербальному рівні це сприяє розвиткові символічних значень слова, пов'язаних, зокрема, зі смертю: *Як зайде у село **рабкаючи** такий **чорний ворон**, то уже мусит бути якас новина. Або шос умре важне, або звір зробит дуже шкоду велику, або пошескъ якас буде* [15, с. 19]; каркання **ворона/ворони** віщує про смерть, наприклад, у лемків та гуцулів *трикратне каркання ворони поїд вікнами* [3, с. 203], *Як **ворон краче** над хатою, то на шкоду у марзі, або хтось умре из газдію* [15, с. 19]; а сама **ворона** «дуже лакома на людське тіло та на стерво» [9, с. 117]; *Каркати (крякати), як <стара> ворона 'передбачати щось погане, лихе, говорити щось погане, сваритися (про жінку)'* [6, с. 163]; *Коли над ким ворона кракає, то се йому лихо віщує. Такий чоловік повинен тоді*

---

² Учений навів чимало вірувань слов'ян та неслов'ян, пов'язаних із вороном, виявивши багато спільного, див.: [Сумцов: 61–86].

сказати: «На свою голову кракай, не на мене!» [33, с. 172]; пор. також: *А щоб надо мною ворони кракали* – як ворона кракне, то хто-небудь умре [29, с. 145]; *Куди і ворон кісток / кості не заносить* ‘дуже далеко’ [31, с. 145]; *чорний ворон* ‘машина, у яку забирали заарештованого за часів Радянського Союзу’ [там само].

Такі уявлення сприяють розвиткові у семантичній структурі вербального символу *чорний ворон*, а також синтаксичної конструкції *чорний ворон / гавран криче* символічного значення ‘нещастя, смерть’. Символічне значення розвинулося не так через здатність *ворона* «віщувати» смерть, як через появу вербального символу в текстах про загибель; виглядає, що слово виражає відсторонену ідею смерті, темноти, смутку тощо: *Якъ ты будешь въ степу помірати, Ой хто-жъ тобъ головку оплаче? «Въ полъ, мати, чорны воронъ криче: Ой той менъ головку оплаче!»* [19, с. 109]; *Летить воронъ зъ чужихъ сторонъ та крыльями фай, фай, Якъ я пѣду зъ сего села, комусь буде жаль, жаль. Летить воронъ зъ чужихъ сторонъ, а а вѣнъ не голоденъ, Ой тотъ буде жаловати, хто мене не годенъ* [4, II, с. 358]; *А попович каже: – Що дівчина моя буде!.. Вдовиченко каже: – Вона ж мене вірно любе. Що й уже Попович Та й на коника схилився, А удовиченко Чорним Лугом покрився... Що за Поповичем Та отець, мати плаче, А за вдовиченком Та чорний ворон криче* [28, с. 159]; *Спит, татусю рідний, моя ясна зоре, а вітер шуляї по сибірським поли. Там рідніі кости вже давно спочили, не знайти ніколи рідної могили. Хіба чорний ворон жалібно закряче, а дитина рідна лиш гірко заплаче* [12, с. 234]; символічні значення зберігаються також у сталих виразах, зокрема у прокльонах: *Щоб на тебе ворони кракали* (проклін); *Нехай над ним ворони кракають!* (проклін) [29, с. 221].

Як уже згадано вище, у текстах часто з’являються інші вербальні символи, що підсилюють і поглиблюють семантику основного слова, наприклад: *висока гора: Гавране, гавране, високо лѣтаешь, Высоко лѣтаешь, далеко выжаешь. Ци не видѣль ты тамъ мои штырї волы, Мои штырї волы, всѣ штырї половы? «Ой видѣль, я, видѣль, на високой горѣ, На високой горѣ отець нима оре, Отець нима оре и все тя спомина ’ть: «Нѣтъ моеї дѣвоньки*

навертаць волоньки...». Скоро того дѣвча, скоро выслухала, Заразь ся отъ жалю на прахъ розсыпало; А **чорны гавраны** погрѣбъ отправляли, А дробны птачкѣ барзъ краснѣ спѣвали!» [17, с. 719]; пор. гавран, на, м. «Птица: Corvus corax, воронъ» [5, с. 263]; таке символічне значення розвивається у семантичній структурі слова **кавка** / **галка**, вочевидь, через спільну ознаку «чорна»; **кавка** ‘те саме, що **галка**’: За дівчиною всі звони зазвонили, а за козаченьком всі, **кавки закавчили** [4, I, с. 106]; **Ой кавочки вороночки** усе поле вкрили [цит. за: 5, II, с. 204] (зближення **кавки-ворони/вороночки**); пор. також гуц. **гава** ‘хижий птах із чорним або сірим пір’ям, ворони, гави’ [11].

Не викликає здивування, що додатковим периферійним семантичним компонентом символу є ‘погані вісті’: **Пошлю я ворону** Вь чужу сторону, По свою родиньку, А соколенька По свого батенька, Вь сыру земельку. **Ворона** летить, Вьстоньку несе – гѣде родина, гѣде, А сокѣль летить, Вьстоньку несе – Не буде батенько, не буде, Радѣ бы я витати, Та й привѣдѣ дати, Своему дитяточку – Сыра земелька, Заступила оченька, Прилягла ми ручку [4, II, с. 675].

Окрім цього, постійним компонентом семантики вербального символу **ворон** є ‘сум, сльози’, що реалізується у словосполученні **чорний ворон криче** / **криче чорненький ворон**: **Ой надѣ быстрым надѣ Дунаемѣ Чорный воронъ криче**; Не едина дѣвчинонька По козаку плаче [13, с. 119]; **Ой криче, криче чорненький воронъ** та на глибокѣй долинь, **Ой плаче, плаче молодій козак по своей родинѣ** [35, с. 109зв.]; пор.: І. Вагилевич зазначив, що каркання ворона означає чоловічі сльози [там само]; **Ой кѣнь бѣжить, трава шумить**: Да вѣжежѣ козакъ убитѣ лежить, На купинѣ головою, Прикрывѣ ноги осокою, Жовте тѣло рокитою Бѣлѣи руки хустиною, Ясне личко китайкою... Вь головонькахъ **воронъ криче**, А вь нѣженькахъ коникъ плаче; Копытомъ землю выбивае, Свого пана вѣнѣ пытае: – **Ой пане-жѣ мѣй, пане, Пане копитане!** **Ой кому мене вручаешѣ, Кому коня покидаешѣ? Чи Турчину, чи Татарину?..** «Тебе, коню, Турчинѣ не пѣймае, А Татаринѣ не ѣсѣдлае. **Ой бѣжи, коню, темными лугами, Бѣжи, коню, бытыми шляхами; Да прибѣжи, коню, до двору, Та вдарѣ копытомъ вѣ**

болону! А вийде до тебе ненька старенька, Козацькая матусенька; Вона буде тебе за поводи брати, Буде тебе стьна підкладати, Вовса буде тебе підсыпати, Холодною водицею наповати, И скрѡзь слѣзы про мене пытати. Да не кажи, коню, що я убився, А скажи, коню, що я оженився, Да понявь себе паняночку, Въ чистѡмъ полѣ земляночку – Що куды вѣтеръ не вѣе, Ни сонечко вже не грѣе...» [30, с. 152–153]; пор. *трава шумить* із символічним значенням ‘нещастя, горе; тривога’; *За горами ў тей дольїне, Чарні гаўран воду пійе. Пійе, пійе, помуцуїе, Два сердечка зармуцуїе. Йѣдно мойо, друге його, Зармуцене обїдвойо; Зармуцені та і буду Док по швецє капац буду* [8, с. 170].

В українському мовно-фольклорному просторі вербальний символ *ворон* функціює також із доміантними символічними значеннями ‘ворожа сила’; ‘лихо, біда; зрада’: *Не злы ворони налетѣли, Злы разбойники наѣхали* [35, с. 109зв.]; *Летів ворон понад гай зелений, став калиноньку ламать, Любив козак молоду дівчину та й не думав її брать. – Ти, дівчино, вистели тируну, я до тебе спать прийду. Дівчя постіль, постіль вистелило, само спатоньки лягло. – Де ж ти шлявся, де ж ти волочився, шо ‘с до мене не прийшов? – Я не шлявся, я не волочився, я в сестриці ночував. – Я в сестриці та й чаю напився, папіроса закурив – Брешиш, брешиш, брешиш, вражий сину, ти до єншої ходив. Ночував ‘їс в другої дівчини та й сестрицею назвав* [7]. Варто наголосити і про багатоплановість семантики символу, коли слово, реалізуючись в одному контексті зберігає увесь комплекс символічних значень – доміантних та периферійних, останні можуть індукуватися залежно від фонових знань читача.

Семантика символу *ворон* може впливати на формулювання значень інших символів у тексті. Варто також згадати про символ-атрибут *вороний*, що, маркуючи символ *кінь*, також доповнює семантичну структуру слова. Порівняльний аналіз двох символів – *ворон* та *кінь* – виявили серед іншого чимало спільного. На відміну від символу *ворон*, слово *кінь* у символічній функції поєднує амбівалентні значення, що розвиваються як позитивні або «нейтральні» (реалізовано у словосполученнях ‘зв’язок «свого» світу дівчини та «чужого» світу парубка’, ‘зустріч закоханих’, ‘залицяння’) та негативні

(архетипове 'зв'язок між світом богів, людей і світом мертвих', 'смерть', 'тривога', 'ворожа сила') компоненти семантичної структури слова.

Як символ слово *ворон* має складну семантичну структуру та неоднозначний у трактуванні, йому властива – зрештою, як і всім символам – одночасна актуалізація практично всіх символічних значень в одному контексті. Описані вище компоненти його семантичної структури – домінуючі, проте кожне з них також зберігається у слові також в іншому процитованому контексті. Саме так специфічно реалізується символ, репрезентуючи фрагмент мовно-фольклорної картини світу українців. У цьому контексті перспективним є подальше вивчення семантичної структури вербальних символів та їх лексикографічна репрезентація.

Список використаної літератури

1. Вовк Хв. Студії з української етнографії та антропології. Київ, 1995.
2. Войтович В. М. Українська міфологія. Енциклопедія народних вірувань. Київ, 2014.
3. Гнатюк В. Похоронні звичаї й обряди. *Етнографічний збірник видає етнографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка*. Т. XXXI–XXXII: I. Свенціцький. Похоронні голосія. В.Гнатюк. Похоронні звичаї й обряди. У Львові, 1912.
4. Головацький Я. Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси. у 3 ч. Москва, 1878.
5. Грінченко Б. Словарь української мови / за ред. Б. Грінченка: у 4 т. Київ, 1907.
6. Гуцульські світи. Лексикон / Хобзей Н., Ястремська Т., Сімович О., Дидик-Меуш Г. Львів: інститут українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України, 2013. 668 с. (Серія «Діалектологічна скриня»).
7. Електронний архів українського фольклору [режим доступу:] <http://folklore-archive.org.ua/work/1964/>
8. Етнографічний збірник видає етнографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка. Т.IX: Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Зібрав Володимир Гнатюк. Т. III: I. Західні угорсько-руські комітати. II. Бач-Бодрогський комітат. Львів, 1900.
9. Етнографічний збірник видає етнографічна комісія Наукового товариства імени Шевченка. Т. XIII : Галицько-руські народні легенди / зібрав В. Гнатюк. Т. II. Львів, 1902.
10. Жайворонок В.В. Знаки етнокультури : словник-довідник. Київ, 2006.
11. Картотека Словника гуцульських говірок / зберігається у відділі української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України у Львові.
12. Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). Івано-Франківськ, 2008.
13. Малороссійскія пѣсни, изданныя М.Максимовичемъ. Москва, 1827.
14. Мифы народов мира : энциклопедия: в 2 т. Москва, 1991. Т. 1.
15. Онищук А. Матеріали до гуцульської демонології. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1909. Т. XI.
16. Пастух Н. Символіка тварин в українському фольклорі: зозуля. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2013.
17. Пѣсни русиновъ-лемковъ въ Галиціи, собранныя Алексѣемъ Ивановичемъ Торонскимъ. *Головацький Я. Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси*. Москва, 1878. Т. II. С. 718–738.
18. Рогалевич Н. Н. Словарь символов и знаков. Мн., 2004. 512 с.
19. Сборникъ украинскихъ пѣсень, издаваемый Михайломъ Максимовичемъ. Ч.1. Кієвъ, 1849.

ДИСТРИБУТИВНІ ЗВ'ЯЗКИ СТАЛИХ СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО МОВЛЕННЯ

Ірина СКОВРОНСЬКА

кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ

Мова газет та журналів, що були опубліковані українською діаспорою США та Канади періоду 1991-2001 років була і залишається недостатньо вивченою, зокрема образний її пласт – фразеологічні одиниці. Фразеологізми у мові представників діаспори є знаковими щодо їх ментальності. Сталі одиниці мови з огляду на свою природу якнайповніше відображають специфіку життєдіяльності суспільного організму, вербального способу мислення носіїв мови, сприяють комунікативним процесам через притаманну їм особливість у сконденсовано «готовій» формі впливати на рецептивно-продуктивні процеси обміну інформацією.

Ключові слова: *мова, преса, фразеологічні одиниці, сталі словосполучення фразеологічного характеру, дистрибутивні зв'язки, двомовна преса.*

The language of newspapers and magazines published by the Ukrainian diaspora of the USA and Canada in the period 1991-2001 was and remains insufficiently studied, in particular its figurative layer – phraseological units. Phraseologisms in the language of representatives of the diaspora are symbolic of their mentality. Due to their nature, fixed units of language reflect as fully as possible the specifics of the life of a social organism, the verbal way of thinking of speakers of the language, contribute to communicative processes due to their inherent feature in a condensed «ready» form to influence the receptive and productive processes of information exchange.

Keywords: *language, press, phraseological units, fixed phrases of a phraseological character, distributive links, bilingual press.*

Постановка наукової проблеми. Сьогодні, коли друковані видання поступаються електронним, а купувати газети у цілому світі стали в рази рідше, вважаємо за необхідне згадати ті мовні процеси, які скоро буде неможливо дослідити, зважаючи на зазначені вище чинники. Отож, мова йтиме про журналістські англо-українські видання періоду 1991-2001 років, що виходили друком у США, Канаді та Україні, і окремі фразеологічні явища, що спостерігаються у цих текстах. Із часу перших діаспорних видань і дотепер інформаційне поле преси під впливами процесів суспільного життя змінювалося не раз. Найцікавішим є період розвитку преси після розпаду

Радянського Союзу. Перед пресою діаспори постали нові завдання, скеровані на підтримку державної незалежності України, подачу об'єктивної інформації про події в Україні та поза її межами.

Аналіз досліджень. Проблему фразеологічних одиниць у мові загалом досліджували М. Демський, В. Лавер, М. Алефіренко, Ю. Шерех, Л. Скрипник, В. Ужченко, Л. Авксентьев, Г. Удовиченко, Р.Зорівчак та інші. Текст як об'єкт вивчали В. Здоровега, В. Іванов, І.Крупський, А. Москаленко, Г. Почепцов, В.Різун, М.Феллер, В. Шкляр та інші. У теорії фразеології існує поняття вільної і невільної сполучуваності лексем. Сполучуваність словесних знаків у словосполученнях вільного типу є практично необмеженою, однак компонентний склад фразеологізму є кількісно обмежений. Маємо дві групи фразеологізмів, які поділяємо за кількісним набором слів: 1) фразеологізми з одиничною сполучуваністю компонентів і 2) фразеологізми із серійною сполучуваністю.

Виклад основного матеріалу. Об'єктом нашої уваги є сталі словосполучення фразеологічного характеру із серійною сполучуваністю, оскільки спостерігається чималий їх відсоток у двомовній періодиці США та Канади. Усі можливі варіанти позицій слів-компонентів за М. Алефіренком будемо називати «дистрибутивним полем» [1, с.78].

Отже, подаємо приклади дистрибутивних зв'язків у сталих словосполученнях публіцистичного мовлення. Так, лексему *увага* словник української мови (далі СУМ) пояснює як таку, що означає: 1. Зосередження думки або зору, слуху на будь-якому об'єкті; спрямованість думки на кого-, що-небудь. 2. Цікавість до кого-, чого небудь, вияв бажання роздивитися, зрозуміти кого-, що-небудь [2: 11, с.361]. У газетному та журнальному тексті дана лексема утворює широко розгалужені зв'язки на зразок: У цьому документі *звернуто увагу* на те, що неокомуністичні сили нагнітають у Севастополі міжнаціональний розбрат... (Народна воля, 1993, 10 черв.). Історики або *пропускали такі* організації *повз увагу* як несуттєві, або шукали в них слідів прихованого націоналізму (Свобода, 2001, № 2). Я б хотіла *звернути*

вашу *увагу* на чотири такі кризи – в 1930-х, 50-х, 70-х та 90-х роках, що двадцять років (Свобода, 2001, 20 лют.). Коли *взяти* на увагу, що народження людини є поза її контролем і того вона змінити не може, ... тоді дві наступні передумови... залежать від самовизначення (Наше життя, 2001, № 2). Автор цього поняття, відомий польський історик, *мав на увазі*, що Україна була однією з націй, які не спромоглися на документальне усвідомлення свого історичного і політичного досвіду. (Наше життя, 2001, № 2). Освітня діяльність українського жіноцтва закозацьких часів *залишається поза увагою* дослідників... (Наше життя, 2000, № 9). Щоденник, писаний французькою мовою, зразу звернув на себе увагу літераторів і звичайних читачів. (Наше життя, 2000, № 11). ...Вона стає чужою, ексцентричною, *привертає на себе увагу*... (Наше життя, 2000, № 11). *Велику увагу* учасники наради *приділили* виробленню концепції підготовки Зводу. (Народна воля, 1993, 1 квіт.). *На особливу увагу заслуговує* художнє ткацтво жінок Рудні Іллінецької та Опачич... (Наше життя, 1998, № 5).

Увага (-и, -у, -і, -ою): звертати...; пропускати повз...; взяти до...; приділяти...; мати на...; залишатися поза...; привертати...; заслуговувати на особливу... .

Отже, дистрибутивне поле стійкого словосполучення *звертати увагу* формується кількістю виявлених у контекстах варіантів сполучуваності лексеми *увага*. За нашими підрахунками вона становить 8 позицій.

Так, часто вживане дієслово *мати* використовується на означення того, що «комусь належить що-небудь, є його власністю» [2:4, с. 648]: воно може означати також «володіти чимось, посідати щось» [2:4, с. 648]. У поєднанні з іншими лексемами *мати* вказує на особливості виявлення людських можливостей. Його дистрибутивне поле є досить об'ємним. Наприклад: Розбивши Рух, демократи так поділилися, що ледве хто з них *має* якийсь *шанс* на успіх у виборах. (Народна воля, 1999, 14 жовт.) ...Всю енергію розтратили на виборах, де виграти не мали найменшого *шансу* (Народна воля, 1994, 14 жовт.). У деяких районах, де рухівці справді *мали владу*, саме так і сталося

(Народна воля, 1998, 20 трав.). Ми хочемо, щоб студенти з України ... *мали нагоду* подорожувати по Канаді. (Народна воля, 1993, 1 квіт.) Студенти *мають нагоду* ознайомитися з місцями, пов'язаними з історією Америки в Бостоні й околиці (Народна воля, 1993, 1 квіт.). Судячи зі слів посла, його поїздки до різних регіонів України... *мають на меті* не тільки ознайомлення з нинішнім економічним і політичним становищем... (Народна воля, 1993, 1 січ.) Це семінар, у якому студенти *мають нагоду* порівняти коментар Митрополита Шептицького на молитву «Отче наш». (Український голос, 1992, 30 серп.). Я *маю на увазі* мирні відносини, а мирні відносини для мене є добрими відносинами. (Народна воля, 1993, 17 черв.). Артикул вимагає, щоб було полегшено заснування друкарень для цієї Церкви й її вірних, бо на друкарню потрібно було *мати* також *королівський привілей*. (Український голос, 1993, 14 берез.). Отже, дистрибутивне поле, яке сформувалося довкола опорної дієслівної лексики *мати* схематично має такий вигляд:

Мати: шанс...; владу...; нагороду...; на меті...; на увазі...; королівський привілей... .

Частота вживання дієслова *бути* є особливо високою, хоча його дистрибутивне поле не є розгалуженим. Воно вживається на позначення понять: «1. Існувати; 2. При наближеному визначенні кількості ваги, віддалі тощо; 3. Знаходитись, перебувати де-небудь; 4. Прийти, приїхати куди-небудь, до когось; відвідати кого-, що-небудь; 5. Трапитися, статися» [2:1, с.264]. Фразеологічні одиниці з дієсловом *бути* можуть вказувати на ставлення до чогось. Наприклад: *бути зацікавленим, бути відповідальним, бути байдужим, бути наполегливим*. Можемо зробити висновок і про те, що дієслово *бути* дає можливість утворення антонімічних варіантів сталих словосполучень фразеологічного характеру. Наприклад: *бути присутнім – бути відсутнім; бути байдужим – бути зацікавленим; бути відповідальним – бути безвідповідальним*.

Чимало слів із нейтральним значенням є основою фразеологічного фонду публіцистичного стилю. Так, дієслово *виконувати* означає: «1. Здійснювати що-

небудь, реалізовувати завдання, наказ, задум тощо – проводити в життя; 2. Відтворювати для слухачів або глядачів який-небудь твір (музичний, літературний тощо)» [3:1, с.297]. Опорною лексема *виконувати* є у таких фраземах: *виконувати функцію, виконувати завдання, виконувати доручення, виконувати наказ, виконувати умову*. Як бачимо, за винятком сталого словосполучення *виконувати функцію*, чотири наступні можуть розглядатися як синоніми.

Сталі словосполучення фразеологічного характеру *вдаватися до обману, вдаватися до провокації* та інші, які означають засіб для здійснення мети з опорним дієсловом *вдаватися*, також є фразеологічними синонімами.

У подібні зв'язки можуть вступати й інші частини мови, наприклад, іменники, прикметники. Вони теж є основою фразеологічних одиниць, що несуть своє нейтральне семантичне навантаження.

Аналогічно відтворює зв'язки ще одна часто вживана іменникова лексема *рішення*. Вона означає: «1. Дію до значення «рішати», «рішити». 2. Вирок суду, постанову, розпорядження якої-небудь організації, зборів. 3. Продуманий намір зробити що-небудь, щось вчинити. 4. Спосіб вирішення, зображення, подання, розв'язання чого-небудь» [3:3, с.927]. В аналізованих часописах спостерігаємо такі приклади семантичних зв'язків даної лексеми: *здійснювати рішення, скасовувати рішення, виконувати рішення, ухвалювати рішення, рішення сесії*.

Іменникова лексема *умова* у СУМі тлумачиться як: «1. Взаємна усна чи письмова домовленість про що-небудь; угода, договір. 2. Вимога, пропозиція, які висуваються однією зі сторін, що домовляються про що-небудь, а також при укладанні угоди, договору. 3. Необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь, або сприяє чомусь. 4. Обставини, особливості реальної дійсності, при яких відбувається або здійснюється що-небудь. 5. Сукупність даних, положень, що лежать в основі чого-небудь» [2:9, с. 288]. На сторінках газет функціонують такі варіанти об'єднання цієї лексеми з іншими у складі фразеологічних єдностей:

створювати умови, диктувати умови, за певних умов, обговорювати умови, здійснювати умову, виконувати умови.

У періодичних виданнях США та Канади, які публікують матеріали двома мовами, функціонують стійкі словосполучення не лише української, а й англійської мови, які можна також згрупувати за опорним словом. Наприклад, дієслова *pay, come, take, bring* найчастіше зустрічаються у тексті і утворюють такі стійкі словосполучення: *pay: pay heed to smb.; pay the official visit (to); pay attention to smb. come: come to the point; come true. make: make sure; make an alliance; make a decision; make arrangements; make an affidavit. bring: bring to justice, bring to account; bring an action against smb.; bring a suit against smb.; bring (hard negative) results; bring (certain positive) results.* Іменники *law, force, share* зустрічаються у таких поєднаннях з іншими лексемами: *Law: civil law, commercial law; municipal law, answer before the law, to pass a law. Force: air forces, labour forces; peacekeeping forces, the balance of forces. Share: have a share in smth, ordinary share, fall to smb-s share; deferred shares.*

Пропонуємо дистрибутивні поля найуживаніших лексем двомовної преси української діаспори, згруповані за частинами мови. У поданих нижче прикладах опорною лексемою виступає дієслово:

Мати: ... підстави; ...на совісті; ...намір; ...право голосу; ...шанс; ...дозвіл; ...нагоду; ...наслідки; ...на увазі; ...сумнів; ...успіх; ...перевагу.

Надавати: ...повноваження; ...позику; ...значення; ...допомогу.

Робити: ...крок; ...висновок.

Виконувати: ...умову; ...доручення; ...функцію; ...завдання; ...наказ.

Досягати: ...мети; ...успіхів; ...домовленості.

Приймати: ...закон; ...присягу; ...законопроект.

Вдаватися: ...до обману; ...до провокації.

Виявляти: ...бажання; ...рішучість.

Брати: ...рєвани; ...участь; ...до уваги.

Ухвалювати: ...рішення; ...постанову; ...питання.

Бути: ...присутнім; ...зацікавленим; ...байдужим; ...безвідповідальним.

Пропонуємо огляд дистрибутивних полів прикметників у ролі опорних лексем:

Фінансова (-ий): ...проблема; ...система; ...підтримка; ...рейтинг; ...успіх; ...вклад; ...неспроможність.

Депутатська (-і): ...фракція; ...група; ...недоторканість; ...вакації.

Кримінальна (-е): ...справа; ...ситуація; ...практика; ...відповідальність; ...переслідування; ...постанова; ...звинувачення.

Парламентська (-і): ...криза; ...вакації; ...рішення; ...питання; ...звинувачення.

Політична: ...криза; ...ситуація; ...стратегія.

У ролі ключової лексеми виступає іменник:

Рішення: скасовувати ...; здійснювати...; ухвалювати...; виконувати; ...сесії.

Подяка (-у): сердечна...; висловлювати.

Влада: виконавча...; місцева...; державна...; законодавча...; судова.

Проблему: вирішувати...; висвітлювати...; розв'язувати...; обговорювати...; загострювати.

Заходи: вживати...; проводити.

Умови: створювати...; диктувати.

Отже, сталі словосполучення формуються на основі дієслів, прикметників, іменників. Це свідчить про одну із властивостей мови – відтворювати динаміку у розвитку подій, явищ і фактів, констатувати номінативність процесів задля широкого інформування про події у світі.

Пропонуємо класифікацію за опорним словом в англійському публіцистичному тексті:

Force(s): *air* (повітряні сили); *peacekeeping*... (миротворчі сили); *the balance of*... (рівновага сил); *labour*... (трудові сили); *to put in*... (впроваджувати в дію).

Political: ...*relations* (політичні зв'язки); ...*interference* (політичне втручання).

Criminal: ...*prosecution* (кримінальний захист); ...*situation* (кримінальна ситуація); ...*charge* (кримінальне обвинувачення).

Law: *civil*... (цивільне право); *commercial*... (комерційне право); *municipal*... (муніципальне право); *business*... (торгівельне право); *to answer before the*... (відповідати перед законом).

Bring: ...*to criminal justice* (віддавати в руки правосуддя); ...*to account* (притягати до відповідальності); ...*legal action against* (порушувати справу); ...*a suit* (подавати позов); ...*hard negative result* (приносити важкі негативні наслідки).

Come: ...*to the point* (дійти до суті); ...*true* (справдитися).

Right(s): *human*... (права людини); ...*to rest and leisure* (право на відпочинок); ...*to life, liberty and security of* (право на життя свободу і безпеку); ...*to protection* (право на захист); ...*to material security* (право на матеріальну безпеку); ...*to education* (право на освіту); ...*to health protection* (право на охорону здоров'я); ...*to work* (право на працю); ...*to self-determination* (право на визначення); ...*to social insurance* (право на соціальне страхування); ...*to appeal* (право на оскарження); *to encroach on human*... (посягати на права людини).

Pay: ...*heed to smb.* (звертати увагу на когось); ...*homage to* (виявляти повагу); ...*the official visit (to)* (нанести офіційний візит); ...*attention to smb.* (приділяти увагу).

Justice: *fair* (неупереджене правосуддя); *to retard the course of* (відкладати правосуддя); *to escape*... (уникати правосуддя).

Best: *to be the ... of the bunch* (бути найкращим); *to do one's*... (зробити все, що від тебе залежить); *to have of it* (взяти верх; перемогти); *to make the ... of bad situation* (зробити найкраще в тяжкій ситуації).

Heir: ...*at law* (законний спадкоємець); ... *of the body* (спадкоємець за походженням); *second-resort*... (спадкоємець другого рівня); *last-resort*... (спадкоємець останнього рівня); *first-resort*... (спадкоємець першого рівня); ...*responsibility* (спадкова відповідальність); ...*by will* (спадкоємець за заповітом); ... *presumptive* (спадкоємець за припущенням).

Share: *bank...* (банківські акції); *deposited...* (депозитні акції); *founder's...* (акції засновників); *ordinary...* (звичайні акції); *registered... (personal)...* (іменні акції); *preference...* (привілейовані акції); *bearer...* (акція на пред'явника); *earning (s) per...* (прибуток з розрахунку на акції).

Make: *...sure* (бути впевненим); *...an alliance* (створити альянс); *... a decision* (прийняти рішення); *...an affidavit* (давати покази під присягою); *...amends (for)* (відшкодувати збитки); *...arrangements* (вживати заходів).

Bank: *joint-stock...* (акціонерний банк); *...deposit* (вклад в банк); *state...* (державний банк); *commercial...* (комерційний банк); *cooperative...* (кооперативний банк); *international* (міжнародний банк); *national...* (національний банк); *...loan* (банківська позика); *central...* (центральний банк) [4; 5; 6].

Вказані вище дистрибутивні поля не є змінними і необмеженими, оскільки у ролі опорної у них не може бути будь-яка лексема. Також лімітованим є їх естетичний узус.

Це означає, що найчастіше в описі функцію називання предметів і фактів виконують іменники, а на позначення процесів дії використовуються дієслова. На підставі зіставного аналізу вживання фразеологічних одиниць в англійському та українському текстах періодичної преси можна зробити висновок, що в обох випадках частотність творення фразем за допомогою дієслів приблизно однакова. Тобто, дієслово як частина мови, що означає дію, стан, процес, служить засобом творення предикації, процесуальності, наказовості, спонукальності. На другому місці за частотністю є іменник, як частина мови, що виразно позначена номінативною функцією. Дієслова у сталих словосполученнях фразеологічного характеру як опорні слова творять нові сталі словосполучення і фразеологічні одиниці, що розширюють сферу їх вживання через синонімічні та антонімічні зв'язки. Проте надмірне вживання тих чи інших фразеологічних виразів призводить до їх заштампованості.

Вибір автором сталих словосполучень фразеологічного характеру підлягає, в першу чергу, меті передати інформацію у найбільш стислому і

конкретизованому вигляді. Використання різноманітних експресивних, емоційних, оцінкових форм мови характеризується чітко визначеною спрямованістю впливу на читача, тому цікавим і лексично виправданим у мові преси є прийом використання лексичної сполучуваності одного і того ж слова у різних контекстах. По-перше, спостерігається явище особливої вживаності фразем і фразолоїдів на основі однієї опорної лексеми; по-друге – заштампованість викладу (в окремих випадках), його стандартизація. Переважання у мові періодичних видань цього виду лексики і є їх особливістю. Виходячи за межі значень дистрибутивного поля, автор ризикує бути неправильно сприйнятим.

Висновки. Отже, сприйняття газетного і журнального тексту полегшується завдяки засвоєнню широко відомих лексем-сигналів, уплетених у структуру сталих словосполучень фразеологічного характеру та фразеологічних комплексів. Відмінності двох мов, представлених в українсько-англійських часописах США і Канади, дають право зробити висновки про: 1) приблизно однакову частотність використання дієслів, іменників, прикметників, прислівників у складі сталих словосполучень фразеологічного характеру; 2) про значення використання одних і тих же слів у компонентному складі сталих словосполучень фразеологічного характеру та фразеологічних одиниць; 3) про своєрідність творення дистрибутивних полів окремих лексем в українській та англійській мовах.

Список використаної літератури

1. Алефіренко М. Теоретичні питання фразеології. Харків, 1987. 133 с.
2. Словник української мови / Гол. ред. С.Головащук: В 11 т. Київ, 1960-1970. Т.1-11.
3. Тлумачний словник української мови / Уклад.: Яременко В., Сліпущко О./ У 4 т. Київ, 2001. Т. 1-4.
4. Freeman W. Concise Dictionary of English Idioms. 3-rd ed. London, 1985. 215 p.
5. Longman Dictionary of English Idioms. Longman Group Ltd., 1979. Printed in Great Britain at Pitman Press, Bath. 387 p.
6. Англо-український фразеологічний словник. / Склав К.Баранцев. Київ, 1969. 1052 с.
7. Чередниченко І. Нариси з загальної стилістики сучасної літературної мови. Київ, 1962. 495 с.

ОПТИМІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ ІНТЕНСИВНОГО НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНІЙ МОВИ У ЗВУ

Оксана ФЕДИШИН

*старший викладач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення
Львівського державного університету внутрішніх справ*

Статтю присвячено професійно орієнтованому читанню іноземною мовою в немовному закладі вищої освіти, визначені окремі компоненти інтенсивного навчання читання. Досягнення комунікативної компетентності можливе лише за умови вивчення граматичного матеріалу та шляхи його освоєння. Проаналізовано в підручниках з іноземної мови граматичний матеріал, який подається у вигляді опорних граматичних сигналів. Досліджено реальні ситуації професійної діяльності майбутнього фахівця.

Ключові слова: *професійне читання, опорні сигнали з граматики, проблемні завдання, комунікативно-орієнтоване навчання.*

The article is devoted to professionally oriented reading in a foreign language in a non-language institution of higher education, defined by separate components of intensive reading instruction. Achievement of communicative competence is possible only due to the study of grammatical material and ways to master it. Analyzed in foreign language textbooks grammatical material, which is presented in the form of reference grammatical signals. The real occupation of professional activity of the future specialist is investigated.

Keywords: *professional reading, grammar reference signals, problem tasks, communicative-oriented learning.*

Викладання іноземної мови у немовних закладах вищої освіти, зокрема МВС України, характеризується орієнтацією на формування міжкультурної компетенції, яка забезпечує здатність спілкуватися із закордонними фахівцями по питаннях і проблемах, що стосуються спеціальності. Методика навчання мови є складною динамічною системою багатокомпонентного та різнорівневого характеру, що розвивається у сферах лінгвістики, педагогіки, психології, соціології. Іноземна мова сприяє розвитку гнучкого інтелекту і сформованій професійній свідомості. Успішне вивчення іноземної мови курсантами і здобувачами вищої освіти однаковою мірою залежить від оволодіння ними не тільки новим поглибленим змістом навчальної інформації, але й формою діяльності, способами логічного аналізу, узагальнення, структурування [2, с. 202].

Під впливом змін, що відбуваються в суспільстві, ситуація в галузі навчання здобувачами вищої освіти іноземної мови в немовному вузі значно змінилася: рейтинг курсу «Іноземна мова» суттєво підвищився, складаються сприятливі умови, які стимулюють методичну діяльність відповідних кафедр. Орієнтування вузівського курсу на формування у здобувачів вищої освіти немовних спеціальностей умінь різних видів професійного спілкування з використанням іноземної мови вимагає вирішення цілого ряду питань, що стосуються оптимальної організації процесу навчання згідно сучасних вимог та реальних умов викладання.

Визначаючи тенденції в курсі викладання іноземної мови, сьогодні називають передусім реалізацію комунікативного підходу. Комунікація розуміється як процес усного/письмового спілкування, суть якого полягає в обміні інформацією та її оцінюванні. Комунікативно-орієнтоване навчання передбачає формування у здобувачів вищої освіти (курсантів) комунікативної компетенції, яка вважається сформованою, якщо майбутній фахівець використовує іноземну мову, щоб самостійно отримувати й розширювати свої знання і досвід.

Максимально стислий курс іноземної мови у правничому вузі вносить свої корективи у програму, висуваючи як найактуальнішу проблему інтенсифікацію навчання. Викладачі правничих вузів змушені враховувати недостатній рівень знань і вмінь, з якими випускники середніх шкіл приходять до вищих навчальних закладів (заклад вищої освіти), а також вирішувати проблему навчання здобувачів вищої освіти (курсантів) з різним рівнем мовної підготовки.

При безсумнівній важливості таких видів мовленнєвої діяльності як аудіювання та говоріння – насамперед у соціально-культурному аспекті – мінімальна кількість годин і низький «стартовий рівень» здобувачів вищої освіти (курсантів) диктують необхідність зосередити зусилля на головному завданні курсу – навчити здобувачів вищої освіти читання іноземної

літератури. Подальше (або паралельне) факультативне навчання передбачає не тільки рецептивне, але й репродуктивне оволодіння мовою.

Професійне читання відіграє виключну роль у житті та діяльності фахівця. Читання іноземною мовою є для нього засобом задоволення як комунікативних, так і пізнавальних потреб, оскільки дозволяє користуватися усіма засобами інформації – журналом, монографією, а з широким використанням мережі Internet добре володіння читанням іноземною мовою стало пріоритетним.

В умовах правового вузу йдеться про інтенсивне, прискорене оволодіння читанням, що передбачає перехід від інформативних до активних, творчих, розвиваючих, інтенсивних форм пізнавальної та навчальної діяльності здобувачів вищої освіти (курсантів). Ефективність прийомів навчання читання необхідно, на наш погляд, оцінювати з урахуванням таких факторів як економія навчального часу, збільшення обсягу матеріалу, який засвоюється, прискорене формування необхідних знань та вмінь, стійка мотивація навчальної діяльності. Проблема інтенсивного навчання читання іноземною мовою має різні аспекти: психологічний, методичний, дидактичний, мотиваційний. Усі вони нерозривно пов'язані один з одним, і врахування кожного з них забезпечує успішне досягнення кінцевої мети.

Розглянемо окремі компоненти, які сприяють оптимізації процесу інтенсивного навчання читання. Вважаючи комунікативну компетенцію метою і результатом навчання, не слід забувати, що її досягнення можливе лише за умови сформованості лінгвістичної компетенції як одного із специфічних аспектів навчання іноземної мови».

Відомо, що засвоєння граматики іноземної мови викликає великі труднощі у здобувачів вищої освіти (курсантів) немовних вузів. Надто розтягнуте пояснення граматики, довге і складне викладання граматичних правил у підручниках не можуть зацікавити здобувачів вищої освіти-не філологів, забезпечити позитивну мотивацію. Як досягти стійкого і швидкого

засвоєння досить великого обсягу знань, який є необхідним для практичного володіння мовою, з найменшою витратою часу і зусиль?

Ефективним способом у роботі з граматичним матеріалом, що виправдав себе на практиці, є використання опорних граматичних сигналів.

Опорний сигнал (ОС) – це наочна модель (схема, зразок) граматичної структури, в якій графічно поданий мінімум ознак, що є необхідними і достатніми для її розпізнавання та запам'ятовування. Він повинен містити в собі основні моменти, блоки інформації, які повідомляються; вони виокремлюються за допомогою спеціальних засобів. Щоб виконати свою основну функцію – полегшити закріплення в пам'яті нового матеріалу і його відтворення – ОС з іноземної мови має відповідати наступним вимогам: компактність, наочність (використання словесних образів, спеціальних маркерів, візуальних знаків та інших опорних віх для пам'яті), графічне виділення взаємопов'язаних ланок інформації, легкість сприйняття та відтворення. Завдяки цим характеристикам ОС можуть утворювати стійкі асоціативні зв'язки у пам'яті здобувачів вищої освіти (курсантів). Опора на зорову наочність та асоціації надійно забезпечує запам'ятовування навчального матеріалу. Використання ОС допомагає встановленню смислових і функціональних зв'язків між окремими ланками інформації.

Психологи стверджують, що в основу структури тієї частини навчального предмета «Іноземна мова», яка стосується граматики, повинен бути закладений не набір окремих емпіричних правил нормативної граматики і не парадигми відмінювання, а найзагальніші структурні закономірності граматичної будови іноземної мови, що вивчається, які відрізняють її від відповідних закономірностей рідної мови. Саме структурні особливості граматичних явищ іноземної мови та їх відповідники у рідній мові визначають сутність розроблених нами ОС.

У зв'язку з цим необхідно зауважити наступне. Автентичні посібники іноземних видавництв, що прийшли на книжковий ринок України, не враховують механізмів опори на рідну мову тих, хто навчається, у них не

виокремлені спеціально граматичні структури, які не мають аналогів у рідній мові. Із цього випливає, що навряд чи доцільно використовувати підручники іноземних видавництв як стабільні посібники, оскільки вони не є адекватними освітній меті навчання іноземної мови у вітчизняних умовах, зокрема не можуть забезпечити навчання читання для спеціальних цілей.

Запропонована нами технологія навчання покликана дати здобувачам вищої освіти (курсантам) уявлення про спільність/відмінність систем рідної та іноземної мови в наочній і стислій формі, що легко запам'ятовується і відтворюється.

У розроблених підручниках граматичний матеріал подається у вигляді опорних сигналів, які орієнтовані на встановлення структурно-семантичних відповідностей іноземної та рідної мов [1, с. 56].

Може виникнути і часто виникає закономірне запитання: чи можна вважати ОС традиційні граматичні таблиці? Відповідь є негативною: граматичні таблиці не є ОС, а ОС не є граматичними таблицями.

Застосування ОС у навчальному процесі базується на психологічних особливостях віку здобувачів вищої освіти (курсантів): важливою є установка на осмислено-логічне запам'ятовування. Надзвичайно важливим є також підвищення рівня мотивації, інтересу до навчання. Постійна робота з ОС розвиває у здобувачів вищої освіти (курсантів) загальні навички творчого навчання. Вони звикають виокремлювати у матеріалі, що запам'ятовується, опорні віхи для пам'яті. Користуючись при оформленні конспекту сигнальним кольором, здобувач вищої освіти (курсанти) навчаються у будь-яких записах бачити те головне, що потрібно запам'ятати. При цьому включається і фактор зорової пам'яті, і фактор активного логічного мислення (завдання: «Що необхідно виділити?» «Що потрібно запам'ятати?»).

Опорні сигнали з граматики зарекомендували себе як ефективний мнемічний прийом, який забезпечує інтенсивне оволодіння граматиною для читання при суттєвій економії навчального часу, проте їхня роль на цьому далеко не вичерпується. Формуючи навички смислової переробки інформації,

робота з ОС розвиває у здобувачів вищої освіти (курсантів) загальну культуру мислення, уміння навчатися. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що використання всіх видів та прийомів роботи, які стимулюють мисленнєву активність здобувачів вищої освіти (курсантів), є необхідним і важливим. Активізація мисленнєвої діяльності значно підвищує результативність навчального процесу.

Оскільки будь-які знання є продуктом власної дії того, хто навчається, то, відповідно, психолого-педагогічне керування процесом засвоєння знань має відбуватися через формування адекватної пізнавальної дії в «ситуації завдання». В основу проблемного навчання покладено систему питань (проблем, завдань), на які ті, що навчаються, не мають готової відповіді. Сутність процесу навчання зводиться до створення ситуації, яка вимагає самостійно шукати рішення (проблемна ситуація). Систематичне вирішення проблемних завдань, пошук правильних відповідей на проблемні запитання, власне мисленнєва активність тих, що навчаються, – ось характерні ознаки проблемного навчання. Запитання є формою подання проблемної задачі.

У відповідності до загальної теорії проблемності проблемне навчання іноземної мови повинно будуватися таким чином, щоб ті, хто навчаються, отримували знання не в готовому вигляді, а в результаті власних розумових зусиль, мобілізації раніше отриманих знань, у процесі вирішення проблемних завдань. Одним із правил створення проблемної ситуації на заняттях з іноземної мови є та умова, що проблемне завдання, яке пропонується, за ступенем складності має відповідати рівню наявних знань та інтелектуальних можливостей здобувачів вищої освіти (курсантів). Ще однією обов'язковою умовою ми вважаємо участь у вирішенні завдання усієї групи здобувачів вищої освіти (курсантів): проблемне навчання використовує діалогічне викладення навчального матеріалу, при якому питання викладача і колективна участь усіх здобувачів вищої освіти (курсантів) у їх вирішенні є обов'язковими. По-третє, мисленнєва діяльність здобувачів вищої освіти (курсантів), за нашими спостереженнями, максимально активізується при урахуванні фактору часу

(обов'язкова фіксація та обмеження часу, який відводиться на вирішення будь-якого проблемного питання). Тут необхідно зауважити, що використання проблемного методу дозволяє значно збільшити час індивідуальної мовленнєвої діяльності здобувачів вищої освіти (курсантів).

Саме серії проблемних завдань розвивають уміння читання літератури за фахом як базового компонента інформаційної діяльності, відкривають можливості використання іноземної мови для вирішення професійних завдань. Вони забезпечують формування відповідних видів мовленнєвої діяльності, допомагаючи реалізувати основну функцію вивчення іноземної мови у заклад вищої освіти – формування у здобувачів вищої освіти (курсантів) професійної комунікативної компетенції. Враховуючи особливості професійного мислення, творчі завдання дають можливість моделювати реальні ситуації професійної діяльності майбутнього фахівця: у проблемній ситуації здобувач вищої освіти (курсанти) вирішують завдання мовного і професійного характеру. Слід надавати перевагу тому, щоб формулювання завдань для розвитку вмінь читання були не стереотипними, подавали проблему під несподіваним кутом зору.

Розвиваючи інтелект, увагу, пам'ять, комунікативно орієнтованого навчання іноземних мов у немовному заклад вищої освіти впливають також і на емоційно-спонукальну сферу особистості здобувач вищої освіти (курсанта), мотивуючи не тільки його комунікативну і мовленнєво-мисленнєву діяльність, але й пізнавальну, творчу. Вони мають найвищі мотиваційні характеристики: новизну, творчий характер, вирішення мисленнєвих завдань на цікавому, пізнавальному, інформативному матеріалі, тісний зв'язок навчальних та професійних засад – усе це забезпечує позитивну установку аудиторії. Розвинені інтелектуальні вміння, загальна культура мислення мають самоцінність у плані самоосвіти, що є важливим для випускників немовного вузу, які завершують професійну підготовку у вищій школі.

Список використаної літератури

1. Бородіна Г.І. Іноземна мова. Київ: Вища школа, 1995. 105 с.

2. Любашенко О.В. Засоби реалізації комунікативного потенціалу здобувачів вищої освіти у процесі вивчення мов у вищих навчальних закладах // Проблеми освіти. Київ: НМЦВО Міністерства освіти і науки України, 2003. Вип. 30, С. 195-202.

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ У МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПРОФЕСІЙНОГО СПРЯМУВАННЯ

Ірина ХОЛОД

*кандидат педагогічних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін
ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»*

Стаття присвячена підходам у навчанні англійської мови професійного спрямування в українських університетах. В основу цієї праці лягли законодавчі та нормативні документи, дидактичні ресурси щодо методичних засад навчання англійської мови як іноземної, англійської мови професійного спрямування та викладання фахових дисциплін англійською мовою як складової україномовної програми. Автором враховані «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти» щодо рівнів володіння мовою, компетентностей користувача, можливих контекстів користування мовою, процедур складання програм та контролю результатів навчання.

Основні підходи до навчання англійської мови висвітлені через призму викладання різних спеціальностей та спеціалізацій професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Автор актуалізує компетентістний, аспектний, мультидисциплінарний та інтегрований підходи у навчанні англійської мови професійного спрямування.

Ключові слова: *англійська мова професійного спрямування, компетентістний підхід, мультидисциплінарний підхід, аспектний підхід, інтегрований підхід, професійна підготовка здобувачів вищої освіти.*

The article is devoted to approaches to teaching English for Specific Purposes at Ukrainian universities. The background for this paper was the legislative and regulatory documents regarding the methodical principles of teaching English as a foreign language, teaching English for Specific Purposes, and teaching majors in English as a component of the Ukrainian language program. The author took into account the «Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment» regarding language proficiency levels, user competencies, possible contexts of language use, procedures for compiling programs and monitoring learning outcomes.

The main approaches to teaching English are highlighted through teaching at various specialties and specializations of professional training. The author actualizes competent, aspect, Multi-Disciplinary Approach, and integrated approaches in teaching English for Specific Purposes.

Keywords: *professional English language, competence approach, aspect approach, Multi-Disciplinary Approach, integrated approach, professional training of students at a higher education institution.*

Сьогодні мовна освіта в Україні набула надзвичайної актуальності на всіх рівнях, а особливо у вищій освіті. Орієнтування України на європейські освітні стандарти та підписання Україною Болонської декларації у 2005 році зумовлює врахування принципів мовної політики Європейського Союзу. Метою державної політики України щодо розвитку англійської мови у вищій освіті є створення можливостей для культурного, освітнього та професійного розвитку і процвітання кожного громадянина, сприяння інтеграції та економічному зростанню закладів вищої освіти, підвищенню якості освітніх послуг в сфері вищої освіти України.

Сфера дії державної політики щодо розвитку англійської мови у вищій освіті в Україні охоплює викладання англійської мови як іноземної, зокрема англійської мови професійного спрямування (English for Special Purposes – ESP) та викладання фахових дисциплін англійською мовою як складової україномовної програми (English as Medium of Instruction for Ukrainians – EMIU).

Метою нашої статті є означити основні засади навчання англійської мови для спеціальних цілей та окреслити підходи у навчанні англійської мови для спеціальних цілей.

Серед українських дослідників вагомих доробок у дослідженні методики навчання мови професійного спрямування здійснили А. Артемов, Т. Брик, Д. Бубнова, Д. Демченко, Ю. Кміть, Л. Конопляник, З. Корнева, Н. Микитенко, Ю. Ніколаєнко, А. Петрова, О. Тарнопольський, Н. Тоцька та ін. Різним аспектам формування змісту навчання англійської мови для спеціальних цілей присвячено дослідження зарубіжними методистами, такими як: Т. Дадлі-Івенс, М. Сейнт Джон, Т. Хатчінсон, А. Уотерс та ін.

Поштовхом приєднання до європейського освітнього простору є бажання української спільноти до інтернаціоналізації університетської освіти в Європейському Союзі, що відбулося на початку ХХІ століття. Підтвердження

такого вектору є відображено у праці Д. Граддола «English next», де він визначив низку чинників, що стали поштовхом до такої зміни. По-перше, інтернаціоналізація промисловості й торгівлі, що підвищила рівень мобільності працівників, яким відтепер потрібні міжнародно визнані документи про освіту. Як наслідок, інтернаціоналізація університетської освіти, коли студенти та академічні співробітники все частіше їдуть до університетів інших країн. По-друге, Болонська угода, яка мала на меті упорядкувати структуру програм, що передбачають отримання академічного ступеню, пов'язану з ними документацію, та розробити системи, що забезпечення контролю якості. Як наслідок, потреба демонструвати якість університетської освіти, проявом якої стали публікації щорічних рейтингів провідних університетів світу [6].

Ці тенденції підвищили необхідність здобуття умінь з англійської мови в усіх освітніх секторах, оскільки випускникам потрібен вищий рівень володіння англійською мовою для роботи чи навчання за кордоном, викладачам фахових дисциплін потрібна посилена підготовка з англійської для проведення та публікування досліджень і читання наукової літератури, а викладачі всіх рівнів потребують вдосконалених умінь із англійської, щоб навчати студентів на всіх освітніх етапах.

Нині в Україні чинною є Типова програма англійської мови для професійного спілкування для українських університетів, підготовлена спільно Міністерством освіти та науки України та Британською Радою у 2005. Британська Рада, яка 30 років реалізує свою діяльність в Україні, зробила багато для розвитку та підтримки ініціатив і програм, спрямованих як на покращення теперішнього рівня володіння англійською мовою в Україні, так і на здійснення довготривалого, позитивного і стійкого впливу на процес викладання англійської мови в системі освіти.

Варто відзначити реалізацію проєкту «Англійська мова для університетів», який розпочався у жовтні 2014 року за ініціативи Британської Ради після того, як Міністерство освіти і науки визначило покращання рівня володіння англійською в університетах України пріоритетом своєї діяльності. В

довготривалій перспективі мета проєкту полягала у допомозі Україні наростити власний сталий потенціал у сфері викладання англійської мови та запровадити університетські стандарти, які передбачають підготовку студентів до рівня B2 або C1 за шкалою Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти [2].

Типова програма передбачає, що комунікативні мовні компетенції будуть формуватися для адекватної поведінки в реальних ситуаціях академічного та професійного життя, які є загальними для студентів різних спеціальностей. Програма є професійно зорієнтованою і базується на вміннях. Її зміст організовано відповідно до професійних умінь загального характеру, необхідних у різноманітних професійних сферах і ситуаціях. Ці вміння проявляються в різних типах мовленнєвої поведінки.

При викладанні ESP і EMI застосовуються методи та підходи, що забезпечують формування цільових компетентностей та орієнтовані на студента, які сприяють самостійності, залученню та мотивації студентів. На думку О. Тарнопольського та З. Корневої, професійна іншомовна комунікативна компетентність у студентів немовних ЗВО, складається з шести компетентностей: лінгвістичної, соціолінгвістичної, прагматичної, формально-логічної, психологічної та предметної компетенцій [4, с. 37]. Компетентістний підхід є базовим у навчанні англійської мови професійного спрямування, що відображено у типовій програмі підготовки здобувачів вищої освіти. Так, в програмі зазначено, що під час навчання англійської мови формуються наступні компетентності: мовленнєві вміння, вміння вчитися, лінгвістична (лексична, граматична, семантична, фонологічна, орфографічна, орфоепічна) соціокультурна, професійна комунікативна компетентності.

Для ефективного формування професійної англомовної комунікативної компетенції у студентів немовних ЗВО необхідним є аспектний підхід до організації навчального процесу, створення відповідної його методики навчання та відповідних підручників з англійської мови для спеціальних цілей.

Британські методисти викладання англійської мови для спеціальних цілей Т. Дадлі-Іванс і М. Сейнт Джон поділяють англійську мову для спеціальних

цілей на два види: англійську мову для академічних цілей та англійську мову для професійних цілей. На їхню думку під час навчання англійської мови для спеціальних цілей важливо застосовувати мультидисциплінарний підхід, який полягає в тому, щоб об'єднати теорію та практику англійської мови для спеціальних цілей.

Відмінні ознаки англійської мови для спеціальних цілей є:

- 1) конструювання у відповідності до конкретної спеціальності;
- 2) використання за певних навчальних умов методики відмінної від тієї, яка застосовується при вивченні загального курсу англійської мови;
- 3) розробка програм для здобувачів вищої освіти певної галузі;
- 4) володіння базовими знаннями англійської мови до початку вивчення англійської мови для спеціальних цілей [5].

Програма підготовки здобувачів вищої освіти надає можливість розвивати іншомовну компетентність і стратегії, які їм необхідні для ефективної участі в процесі навчання і в тих ситуаціях професійного спілкування, в яких вони можуть опинитися. Типова програма є гнучким документом, що містить в собі цілу низку загальних рис, які дозволяють викладачам та методистам адаптувати навчальні плани англійської мови професійного спрямування до різноманітних потреб студентів та викладачів. Її можна застосовувати за умови внесення необхідних коректив у конкретних ситуаціях, відповідно до потреб ЗВО і здобувачів вищої освіти. Таким чином, Програма є відкритою для подальшого розвитку та удосконалення у поступі її застосування.

Для отримання ступеня бакалавра, разом з усіма іншими професійними вміннями, студент повинен бути здатним ефективно спілкуватися англійською мовою у професійному середовищі, щоб: обговорювати навчальні та пов'язані зі спеціалізацією питання, для того, щоб досягти порозуміння зі співрозмовником; готувати публічні виступи з низки великої кількості галузевих питань, застосовуючи відповідні засоби вербальної комунікації та адекватні форми ведення дискусій і дебатів; знаходити нову текстову, графічну,

аудіо та відео інформацію, що міститься в англомовних галузевих матеріалах (як у друкованому, так і в електронному вигляді), користуючись відповідними пошуковими методами і термінологією; аналізувати англомовні джерела інформації для отримання даних, що є необхідними для виконання професійних завдань та прийняття професійних рішень; писати професійні тексти і документи англійською мовою з низки галузевих питань; писати ділові та професійні листи, демонструючи міжкультурне розуміння та попередні знання у конкретному професійному контексті; перекладати англомовні професійні тексти на рідну мову, користуючись двомовними термінологічними словниками, електронними словниками та програмним забезпеченням перекладацького спрямування [3].

На нашу думку, варто звернути увагу на вступне та підсумкове оцінювання, яке дозволить відслідкувати прогрес та рівень сформованості іншомовної комунікативної компетентності. Вступне оцінювання проводиться з метою розподілу здобувачів вищої освіти у групи за рівнем володіння мови, щоб визначити їхній рівень за допомогою внутрішнього діагностичного тестування. Тести, що проводяться, мають бути стандартизованими і повинні враховувати Державні стандарти базової і повної середньої освіти. Результати тестів мають співвідноситися з міжнародно визнаними рівнями володіння мовою, рекомендованими «Загальноєвропейські рекомендації з **мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання**» (*Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*).

Підсумкове оцінювання забезпечує звітність і застосовується для перевірки рівня володіння мовою наприкінці курсу англійської мови професійного спрямування. Ця форма оцінювання дозволяє з'ясувати, чи досягли студенти мети навчання, визначеної курсом для певного рівня. Система підсумкового оцінювання включає в себе випускний/ вихідний (наприкінці курсу) тести [3].

Щодо підручників з англійської мови для спеціальних цілей варто відзначити підручники видавництва *Career Paths*, яке підготувало підручники з англійської мови професійного спрямування широко спектру професій.

Щодо підходу цих підручників, то він базуються на лексиці та завданнях, які відповідають поточним та майбутнім потребам студентів і національному та світовому ринкам праці. Лексичний підручник для майбутніх працівників є базовим підручником у навчанні англійської мови професійного спрямування здобувачів вищої освіти, які хочуть поліпшити свої навички спілкування англійською мовою в робочому середовищі. Посібник об'єднує спеціалізовану лексику і робочий контекст на заняттях з англійської мови, щоб сформувати необхідні для кар'єри мовні навички. Підручник складається зазвичай із трьох частин, що забезпечує послідовність та логічність. Окрім цього підручник містить матеріал для аудіювання, читання, письма та говоріння до кожної теми, що свідчить про інтегрований підхід у навчанні англійської мови професійного спрямування.

Підводячи підсумки викладеного вище, можна висловити переконливе ствердження того, що реформування вищої освіти в Україні спрямоване на підвищення рівня володіння англійської мови серед здобувачів вищої освіти. Британська Рада запровадила низку ініціатив з метою покращення університетського сектора, здатного будувати ефективні партнерські відносини на міжнародному рівні на засадах забезпечення контролю якості, автономії та лідерства. Також Британською Радою укладено Типову програму з англійської мови для професійного спілкування, що дозволяє розробляти навчальні модулі у відповідності до вимог кредитно-модульної системи.

Щодо підходів у навчанні англійської мови професійного спрямування нами окреслено компетентістний, мультидисциплінарний, аспектний та інтегрований підходи.

Перспективи подальших досліджень в означеному напрямку бачимо у вивченні особливостей застосування інших інноваційних підходів у навчанні англійської мови професійного спрямування у вищій освіті.

Список використаної літератури

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. видання С.Ю.Ніколаєва. Переклад з англійської. Київ. 2003. 273 с.
2. Болайто Р., Вест Р. Інтернаціоналізація українських університетів у розрізі англійської мови: Проект «Англійська мова для університетів» Київ. 2017. 154 с.
3. Програма з англійської мови для професійного спілкування. // Колектив авторів: Г. Бакаєва, О. Борисенко, І. Зуєнок, В. Іваніщева, Л. Клименко, Т. Козимирська, С. Кострицька, Т. Скрипник, Н. Тодорова, А. Ходцева. Київ. 2005. 119 с
4. Тарнопольский О. Методика обучения английскому языку для делового общения. Київ. 2004. 192 с.
5. Dudley-Evans T., St John M. J. Developments in English for Specific Purposes. A multidisciplinary approach. Cambridge.1998. 301 p.
6. Graddol D. English next. London: British Council. 2006. 128 p.

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ЯК ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНТЕРАКТИВНОЇ МОДЕЛІ ОСВІТИ

Вікторія ХУДАВЕРДІЄВА

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри туризму Державного біотехнологічного університету

Стаття присвячена актуальній проблемі впровадження інноваційних методів навчання студентів у закладах вищої освіти. В даний час ведеться інтенсивний пошук нових форм і методів викладання, що дозволяє говорити про перехід навчання від директивної моделі до інтерактивної, більш продуктивної та орієнтованої на особистість учня. Стрімко змінна соціально-економічна ситуація в сучасному світі зумовила необхідність модернізації освіти. Необхідно не тільки виховати фахівця, який отримав підготовку високого рівня, але й включити його вже на стадії навчання у розробку нових технологій, адаптувати до умов конкретного виробничого середовища, зробити його провідником нових рішень. У зв'язку з цим перед викладачами сучасних вишів стоїть завдання вироблення та впровадження таких прийомів та методів навчання, які були б націлені на активацію творчого потенціалу студента, його бажання навчатися. Крім цього, глобальна інформатизація сучасного суспільства також істотно вплинула на освітній процес, на систему вищої освіти, зажадавши радикального перегляду використовуваних методик навчання.

У нинішніх умовах викладання має поєднувати у собі вироблені практикою директивну та, сучасну, що носить інноваційний характер, інтерактивну модель навчання. Інтерактивне навчання – спеціальна форма організації пізнавальної діяльності.

Ключові слова: *інноваційні методи та форми навчання, директивна модель навчання, інтерактивна модель навчання, кейс-стаді, метод Insert, проблемний метод.*

The article is devoted to the actual problem of introducing innovative methods of teaching students in institutions of higher education. Currently, there is an intensive search for new forms and methods of teaching, which allows us to talk about the transition of education from a prescriptive model to an interactive, more productive, and student-oriented model. The rapidly changing socio-economic situation in the modern world necessitated the modernization of education. It is necessary not only to educate a specialist who has received a high level of training but also to include him already at the training stage in the development of new technologies, to adapt him to the conditions of a specific production environment, and to make him a conductor of new solutions. In this regard, teachers of modern higher education institutions face the task of developing and implementing such techniques and methods of learning, which would be aimed at activating the creative potential of the student, and his desire to learn. In addition, the global informatization of modern society also significantly affected the educational process, and the system of higher education, requiring a radical revision of the used teaching methods.

In the current conditions, teaching should combine the results of practice prescriptive and modern, innovative, interactive model teaching. Interactive learning is a special form of cognitive organization activity It implies very specific projected goals.

Keywords: *innovative methods and forms of education, prescriptive model of education, interactive model of education, case studies, Insert method, problem presentation.*

Постановка наукової проблеми та її значення. Нині у світі відбуваються серйозні зміни в системі освіти. Одним із факторів, що зумовили процеси реорганізації вузівської моделі освіти, є процеси глобалізації, що торкнулися практично всіх аспектів сучасного життя, та інформатизації освітнього процесу, пов'язані з інноваційними комп'ютерними технологіями. Поява більш прогресивних концепцій, знайомство з передовим досвідом країн, що лідирують на ринку освітніх послуг (США, Великобританія), та розроблення на цій базі національної моделі освіти спрямована на вирішення проблеми затребуваності в умовах ринкової економіки майбутнього фахівця – випускника закладу вищої освіти, питання ефективності застосування отриманих знань, мобільності його професійної кваліфікації в умовах сучасного часу [4]. В даний час інноваційна педагогічна діяльність є одним із суттєвих компонентів освітньої діяльності будь-якого вищого навчального закладу. В аналітичній доповіді ЮНЕСКО «Сталий розвиток після 2015 року» зазначено,

що у нову інформаційну епоху саме вища освіта має стати основоположним елементом прогресу, а інновації у різних сферах суспільної діяльності повинні містити в собі високий динамізм, швидку зміну знань, інформації, технологій [10].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Сутність впровадження інноваційних процесів у технології і методи вищої освіти стали об'єктом вивчення багатьох учених. Наукові дослідження А. М. Алексюка [1], І. І. Клімової [8], М. В. Лисенка [9] та ін. присвячені науково-практичним проблемам інноваційної парадигми у вищій школі, сучасним формам і технологіям навчання, досвіду їх використання в освітній практиці.

Інновації в освіті – це використання нових засобів, що підвищують ефективність засобів подавання інформації, навчання самостійного пошуку потрібної інформації, перевірки її адекватності, підвищення інтересу здобувачів вищої освіти до нового матеріалу. Вчені виділяють три типи таких технологій: радикальні (перебудова процесу навчання та його великої частини); комбіновані (з'єднання ряду відомих елементів або технологій у нову технологію чи метод навчання); модифікуючі (поліпшення методу чи технології навчання без істотного їх зміни). Розвиток таких технологій відбувається за напрямками: 1) репродуктивне навчання (індивідуальне навчання, персоніфіковане навчання); 2) дослідницьке навчання (процес навчання вибудовується як пошук пізнавально-прикладних, практичних відомостей); 3) розробка моделей навчальної дискусії; 4) організація навчання на основі ігрових моделей (включення в навчальний процес імітаційного та рольового моделювання) [5].

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про вищу освіту» серед основних завдань вищих навчальних закладів передбачає «забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності». Використання інтерактивної моделі навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне рішення проблем. Виключається домінування будь-якого учасника навчального процесу

або ідеї. З об'єкта впливу студент стає суб'єктом взаємодії, він сам бере активну участь у процесі навчання, слідує своїм індивідуальним маршрутом. Оптимальне навчання виникає тоді, коли люди мають можливість проявляти активність, взаємодію (інтерактив) [7].

Інтерактивна модель навчання базується на впровадженні в процес навчання інноваційних методів: метод проблемного викладу матеріалу, презентація, дискусії, кейс-стаді (case study), робота в групах, метод мозкового штурму, метод критичного мислення, вікторини, міні-дослідження, ділові та рольові ігри, метод Insert (метод індивідуальних позначок, коли студенти пишуть 7-10-хвилинне асоціативне есе), метод блищопитування, метод анкетування. Основні критерії інтерактивної моделі навчання: можливість неформальної дискусії вільного викладу матеріалу, менша кількість лекцій, але більша кількість семінарів, ініціатива студента, наявність групових завдань, що потребують колективних зусиль, постійний контроль під час семестру, виконання письмових робіт. Пріоритетним принципом системи вищої освіти є принцип урахування інтересів того, хто навчається. У зв'язку з цим перед викладачами вишів стоїть завдання вироблення та впровадження таких прийомів та методів навчання, які були б націлені на активацію творчого потенціалу студента, його бажання навчатися. Завдання інтерактивного навчання можна згрупувати так: 1) підвищити інтерес студентів до досліджуваної дисципліни; 2) наблизити навчання до практики повсякденного життя (шляхом формування навичок ефективної комунікації, адаптації до швидкозмінних умов життя, підвищення психологічної стресостійкості, навчання навичкам врегулювання конфліктів); 3) навчити прийомам отримання нового соціологічного знання. Звернемося до одного з визначень інноваційних освітніх технологій. Під ними маються на увазі способи створення розповсюдження, впровадження, використання та комерціалізації винаходів, нових видів послуг [6].

Основні види інтерактивних освітніх технологій такі: 1. Робота в малих групах (команді) – спільна діяльність студентів у групі під керівництвом лідера,

спрямована на вирішення спільної задачі шляхом творчого складання результатів індивідуальної роботи членів команди з розподілом повноважень та відповідальності. 2. Проектна технологія – індивідуальна чи колективна діяльність з відбору, розподілу та систематизації матеріалу з певної теми, у результаті якої складається проект. 3. Аналіз конкретних ситуацій (case study) – аналіз реальних проблемних ситуацій, що мали місце у відповідній галузі професійної діяльності, та пошук варіантів кращих рішень. 4. Рольові та ділові ігри – рольова імітація студентами реальної професійної діяльності з виконанням функцій фахівців на різних робочих місцях. 5. Модульне навчання – використання знань як: а) окремих модулів, автономних частин курсу, інтегрованих коїться з іншими частинами курсу; б) блоків взаємопов'язаних курсів, які можна вивчати незалежно від іншого блоку дисциплін. 6. Контекстне навчання – мотивація студентів до засвоєння знань шляхом виявлення зв'язків між конкретним знанням та його застосуванням. 7. Розвиток критичного мислення – освітня діяльність, спрямована на розвиток у студентів розумного, рефлексивного мислення, здатного висунути нові ідеї й побачити нові можливості. 8. Проблемне навчання – стимулювання студентів до самостійного набуття знань, необхідних для вирішення конкретної проблеми. 9. Індивідуальне навчання – вибудовування студентом власної освітньої траєкторії на основі формування індивідуальної освітньої програми з урахуванням інтересу студента. 10. Випереджальна самостійна робота – вивчення студентами нового матеріалу до його вивчення в ході аудиторних занять. 11. Міждисциплінарне навчання – використання знань з різних областей, їх угруповання та концентрація в контексті розв'язуваного завдання. 12. Навчання на основі досвіду – активізація пізнавальної діяльності студента за рахунок асоціації їх власного досвіду з предметом навчання. 13. Інформаційно-комунікаційні технології – навчання в електронному освітньому середовищі з метою розширення доступу до освітніх ресурсів (теоретично до необмеженого обсягу та швидкості доступу), збільшення контактної взаємодії з викладачем,

побудови індивідуальних траєкторій підготовки та об'єктивного контролю та моніторингу знань студентів [3].

Слід приділити особливу увагу на зміст деяких інноваційних методик викладання інтерактивного навчання. Одним із ефективних методів активації процесу навчання вважається метод проблемного викладу. При такому підході лекція стає схожою на діалог, викладання імітує дослідницький процес (висувається спочатку кілька ключових постулатів на тему лекції, виклад вибудовується за принципом самостійного аналізу та узагальнення студентами навчального матеріалу). Ця методика дозволяє зацікавити студента, залучити його до процесу навчання. На початку вивчення певної теми курсу перед студентами ставиться проблемне питання та дається проблемне завдання. Ефективність методу в тому, що окремі проблеми можуть підніматися самими студентами, тим самим викладач домагається від аудиторії «самостійного вирішення» поставленої проблеми [2].

Іншим ефективним методом інноваційного навчання можна назвати метод кейс-стаді або метод конкретних навчальних ситуацій (case study). Центральним поняттям конкретних навчальних ситуацій є ситуація, тобто набір змінних, коли вибір якоїсь із них вирішальним чином впливає на кінцевий результат. Принципово заперечується наявність єдиного правильного рішення. При даному методі навчання студент самостійно змушений приймати рішення та обґрунтувати його. Метод кейс-стаді – це метод навчання, при якому студенти та викладач беруть участь у безпосередньому обговоренні ділових ситуацій або завдань. Ці кейси, підготовлені зазвичай у письмовому вигляді і складені виходячи з реальних фактів, читаються, вивчаються та обговорюються студентами. Кейси становлять основу розмови аудиторії під керівництвом викладача [8]. Загалом метод конкретних навчальних ситуацій дозволяє: приймати правильні рішення за умов невизначеності; розробляти алгоритм прийняття рішення; опанувати навички дослідження ситуації; розробляти план дій; застосовувати отримані знання на практиці; враховувати погляди інших

фахівців. Цей метод сприяє розвитку вміння аналізувати ситуації, оцінювати альтернативи, прищеплює навички вирішення практичних завдань.

Особливе місце в інноваційній технології займає семінар-тренінг, метою якого є набуття нового досвіду поведінки у конфліктних ситуаціях. До завдань тренінгу можна віднести розвиток стресостійких якостей особистості, набуття навичок конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях, формування рефлексивного мислення, звільнення від стереотипних уявлень, що заважають плідному та невимушеному спілкуванню. Таким чином, тренінг є важливим методичним прийомом, що дозволяє вибудовувати взаємини між викладачем та студентами в конструктивному режимі. В інноваційному навчанні зміст викладання тієї чи іншої дисципліни визначається виходячи з наявного матеріалу, напрацьованого в спільній діяльності викладача та студентів з використанням елементів тренінгу, тому цей метод викладання можна назвати інноваційно-тренінговим. У процесі зіткнення різних норм, цінностей, уявлень виявляється зміст предмета, в якості якого можуть бути «білі плями», пробіли в пізнаннях, пов'язані не просто з тим, що студент чогось не розуміє, а з тим, що не знає, не уявляє, яким чином треба діяти у заданій ситуації. Тільки набувши досвіду поведінки, студент набуває і нового знання в результаті осмислення цього досвіду [5].

Підбиваючи підсумки розгляду основних методів інноваційного навчання, було б доцільно проаналізувати дані дослідження, проведеного серед студентів спеціальності «Туризм». Отримані дані свідчать, що на даний момент ознаки інтерактивної моделі навчання у виші однозначно присутні (табл. 1 і 2). З таблиці видно, що найбільш використовуваними викладачами методами інноваційного навчання є метод дискусії, групова робота, ділові та рольові ігри, кейс-стаді, метод мозкового штурму. Наступні числові показники дають уявлення про форму презентації лекційного матеріалу:

Таблиця 1 Методи навчання студентів спеціальності «Туризм» у закладах вищої освіти м. Харкова

Інноваційний метод навчання	Кількість виборів	Інноваційний метод навчання	Кількість виборів
Робота в групах	45	Міні-дослідження	16
Дискусія	42	Метод	15
Ділові ігри	39	Вікторина	13
Рольові ігри	25	Презентація	12
Метод мозкового	20	Проблемне	5
Кейс-стаді	18	Метод Insert	2

Основною формою презентації лекційного матеріалу є традиційна лекція (45), проте поряд з усною лекцією поширені і характерні для інтерактивної моделі навчання мультимедійні лекції (24). Аналізуючи наявні дані, можна зробити висновок про те, що інноваційні форми та методи навчання присутні, але для впровадження інтерактивної моделі у процес навчання необхідно використання директивних та інноваційних методів однаковою мірою.

Таблиця 2 Форми презентації лекційного матеріалу для студентів спеціальності «Туризм» у закладах вищої освіти м. Харкова

Форма презентації лекційного матеріалу	Кількість виборів
Усна лекція	45
Електронна лекція	38
Мультимедійна лекція	24
Аудіо-відеолекція	6

Основними критеріями інтерактивної моделі навчання є: можливість неформальної дискусії, вільного викладу матеріалу, менша кількість лекцій, але більша кількість семінарів, ініціатива студента, наявність групових завдань, що потребують колективних зусиль, постійний контроль під час семестру, виконання письмових робіт. Усі перелічені технології навчання сприяють вирішенню проблеми якості навчання. Практика показує, що найбільш ефективним, у даному контексті, є використання електронних презентацій, що структурують зміст лекції в відповідно до логіки його викладу. Так, під час читання лекції з дисциплін «Організація екскурсійної діяльності» та «Спеціалізований туризм» використання презентацій у поєднанні з активними формами навчання (дискусія, бесіда) дозволило ефективно донести інформацію до аудиторії, наочно подати зміст, виділити та проілюструвати головні

моменти, а також залучити до обговорення проблем студентів. На практичних заняттях з цих дисциплін використовуються методи малих груп та проблемного навчання. Створення спільного для групи рішення вимагає, з одного боку, знання навчального матеріалу, пошуку нових відомостей (робота з літературою), вміння узагальнити та подати отриманий матеріал, а з іншого – умінь вступати у спілкування та підтримувати міжособистісні стосунки з метою вирішення професійних питань [4].

Особливий інтерес представляє така форма навчання як метод проекту. Проект визначається як організована цілеспрямована діяльність. Результатом проектної діяльності студента під керівництвом викладача є нове знання. Етапи проекту були такими: визначення проблеми та завдань дослідження, збір інформації та відомих фактів із даної проблеми; висування гіпотези її розв'язання; проведення експериментальних досліджень; систематизація та аналіз отриманих даних; підбиття підсумків, оформлення результатів, їх презентація, висновки та висування нових проблем.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Впровадження інтерактивних форм навчання – один із найважливіших напрямів удосконалення підготовки студентів у сучасному закладі вищої освіти. Основні методичні інновації пов'язані сьогодні із застосуванням саме інтерактивних методів навчання. Навчальний процес, що спирається на використанні інтерактивних методів навчання, організовується з урахуванням залучення до процесу пізнання всіх студентів групи без винятку. Спільна діяльність означає, що кожен вносить свій особливий індивідуальний внесок, під час роботи йде обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Інтерактивні методи ґрунтуються на принципах взаємодії, активності студентів, опорі на груповий досвід, обов'язкового зворотного зв'язку. За таких форм навчання створюється середовище освітнього спілкування, яке характеризується відкритістю, взаємодією учасників, рівністю їх аргументів, накопиченням спільного знання, можливістю взаємної оцінки та контролю. Таким чином, інноваційні методи

спрямовані на підвищення якості підготовки спеціалістів шляхом розвитку у студентів творчих здібностей та самостійності.

Список використаної літератури

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: історія, теорія/ Міжнар. фонд «Відродження». Київ: Либідь, 2008. 558 с.
2. Бистрова Ю. В. Інноваційні методи навчання у вищій школі України/ *Право та інноваційне суспільство: електрон. наук. вид.* 2019. № 1. URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2015/04/Bystrova.pdf>.
3. Василенко О. В. Організація самостійної роботи студентів заочної форми навчання вищих навчальних закладів юридичного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04.. : Наук. світ. 2018. 18 с.
4. Галиця І. Інтелектуально-конкурентні ігри як креативний механізм активізації педагогічного, наукового та інноваційного процесів. *Вища школа.* 2020. № 1. С. 105-128.
5. Доучаєва В. В. Теоретико-методологічні засади проектування інноваційних педагогічних систем: автореф. дис.: 13.00.01 Луганськ. 2017. 27 с.
6. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід, перспективи: монографія / П. Ю. Саух [та ін.]. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2017. 443 с.
7. Інноваційні педагогічні технології: теорія та практика використання у вищій школі: монографія. Вид-во С. В. Карпук. 2008. 284 с.
8. Клімова Г. П. Парадигмальні концепти інноваційного розвитку вищої освіти України . *Право та інновації.* 2015.№ 1. С. 11–18.
9. Лисенко М. В. Інноваційна парадигма вищої освіти України за умов переходу до інформаційного суспільства: автореф. дис.: 09.00.10. К. 2013. 16 с.
10. Програма стійкого розвитку на період після 2015р. URL:[http:// www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/pdf](http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/pdf).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Агарков Олег – професор кафедри психології ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет», доктор політичних наук, професор.

Андрішко Олег – заступник директора з навчально-виховної роботи, вчитель української мови КЗ «Гімназія № 6» КМР м. Кам'янське.

Бердо Рімма – старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет».

Бондаренко Вікторія – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ.

Варакута Марина – викладач кафедри психології ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет».

Виноградов Геннадій – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжкультурних комунікацій та соціально-гуманітарних дисциплін ВПНЗ «Дніпровський гуманітарний університет».

Запотічна Роксолана – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ.

Капітон Алла – професор кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і систем Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», доктор педагогічних наук, доцент.

Корсунська Вікторія – практичний психолог (Україна / Німеччина).

Крашеніннікова Тетяна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет».

Кривуля Валентина – кандидат філологічних наук, Університет імені Альфреда Нобеля.

Кузьменко Вячеслав – доктор філософських наук, професор, професор кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет».

Мосейко Анжела – доцент кафедри права у Вищому навчальному приватному закладі «Дніпровський гуманітарний університет», кандидат юридичних наук, доцент.

Негодченко Ольга Петрівна – старший викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет».

Підвисоцька Галина – викладач кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет».

Поповський Анатолій – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри українознавства та іноземних мов Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.

Руколянська Наталія Василівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» ЗОР.

Сімович Оксана – старший науковий співробітник відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник.

Сковронська Ірина – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівський державний університет внутрішніх справ.

Федишин Оксана – старший викладач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ.

Холод Ірина Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації та соціально-гуманітарних дисциплін ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет».

Худавердієва Вікторія – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму Державного біотехнологічного університету.

Наукове видання

Сучасна прикладна лінгвістика

Збірник

Наукових праць

(ВНПЗ «Дніпровський гуманітарний університет»)

Оригінал-макет – *Крашеніннікова Т.В.*

